

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bahar Gökpinar

Müphem Bir Kadının Feminist
Biyografi ile Kurgulanışı:

Ayşe Leman Karaosmanoğlu

Bir Sefirenin
Özel Arşivine Yolculuk

BAHAR GÖKPINAR
Müphem Bir Kadının Feminist
Biyografi ile Kurgulanışı:
Ayşe Leman Karaosmanoğlu

BAHAR GÖKPINAR 1979'da İstanbul'da doğdu. 2000 senesinde İstanbul Üniversitesi Adalet Yüksek Okulu'nda önlisansını bitirdikten sonra lisansını Yeditepe Üniversitesi'nde, yüksek lisansını İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, tarih alanında tamamladı. Tezgahtarlıktan editörlüğe, fakülte sekreterliğinden çevirmenliğe kadar pek çok iş yaptı. Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışan Gökpınar, Bilkent Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı doktorası yapıyor. Hayat anlatısında metodolojik sorunlar, biyografik malzemenin kurgulanış/tarihsel olarak algılanış, feminist biyografi/tarihyazımı, özel arşivlerin ve resmî olmayan belgelerin sosyo-kültürel tarihyazımında etkili kullanımı ve edebiyatta erkeklik kurgusu ile ilgili çalışmalar yapıyor, yayımlıyor.

İletişim Yayınları 2196 • Araştırma-İnceleme Dizisi 363

ISBN-13: 978-975-05-1806-5

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Ümran Küçükislamoglu

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Yakup Kadri Karaosmanoğlu Arşivi

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Merve Öztürk

DİZİN Gözde Kio

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

BAHAR GÖKPINAR
Müphem Bir Kadının Feminist
Biyografi ile Kurgulanışı:

Ayşe Leman Karaosmanoğlu

Bir Sefirenin
Özel Arşivine Yolculuk

iletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

**“– Kim bilir? dedi erkek. Orasını hiç bilemeyeceğiz.
Cins kediler ölüsünü göstermezler...
Karısının üstünden uzanıp gece lambasını söndürdü.”**
– N. CUMALI, *Kaybolan*, 1956

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
SUNUŞ	15
Giriş	19
BİRİNCİ BÖLÜM	
Biyografin Bulgusu; Tarihin Kurgusu: Hayat Anlatısında Yöntem ve Feminist Biyografi	29
İKİNCİ BÖLÜM	
Leman Hanım'ın Arşivindeki Saklı Dünya "Kusurum Karanlık Tarafımdır ve Asıl Tarafım da Budur"	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Biyografin Öznesi: Bir Kadın Olarak Leman Hanım Tarihin Nesnesi: Bir Seffire Olarak Leman Karaosmanoğlu	65
Sonsöz	101
EKLER	103
ALBÜM	121
KAYNAKÇA	135
DİZİN	143

ÖNSÖZ

Biyografi, otobiyografi, hatırat, günlükler, sözlü tarih çalışmaları günümüzde çokça yayımlanır oldu. Bu kişisel anlatılar Batı'da her zaman yaygındı, ama Türkiye'de gerek özel hayatın mahremiyetine verilen önem, gerekse bireyleşme sürecinin gecikmesi, bu türlerin yaygınlaşmasını olabildiğince ertelettirdi. Son yirmi yılda insanların Türkiye'de geçmiş hakkında daha rahatça konuşulabilir olmasıyla birlikte, bu çeşitli metinlerin sayısı da hızla artmaya başladı. Başta siyasi korkular olmak üzere çeşitli sebeplerle birçok belgeyi, hatırayı saklı tutmayı nice yıllar boyunca tercih edenler ellerindekileri, bildiklerini, sakladıklarını kamuya açmaya başladılar.

Biyografi türünün kökleri Eski Yunan'a kadar uzanıyor, ama Avrupa'da asıl önem kazandığı dönem Aydınlanma Çağı'dır. Bu çağda olguların, gerçekliğin daha çok önemsenmesiyle, biyografi türü, gerçek hayat olgularına dayanan bir tür olarak değer kazanmıştı. Akıl çağının öncesinde insan yaradılışının değişmezliğine inanılırken, bu dönemle birlikte insanın, değişen dönüşen bir varlık olduğu kabul edilme-

ye başlar. Böylece bir insanın birey olması, kendi hayatını kurması, kendi gücüyle başarı kazanması ayrı bir değer kazandı. Biyografi bu önemli, başarılı, sivrilmiş bireylerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı bir türdür; o yüzden toplumun gözünde ayrı bir değer taşımıştır. Batı'nın kültürü, yetiştirdiği önemli kişilerin hayatlarının yazılmasını, bu seçkin kişilerin genç kuşaklara örnek olmasını, bu yöndeki edebiyatı özendirmiş gibidir.

Gelgelelim, günümüzde biyografi yazarlığı çok önemsenmekle birlikte, biyografi yazımı hakkında yayımlanan, biyografi yazımının sorunlarını, zorluklarını tartışan çalışmaların sayısı çok değil. Biyografilerin içeriği üzerinde durulmuş, ama bu metinlerin nasıl yazıldığı, daha doğrusu nasıl kurgulandığı, anlatılan hayat hikâyesinin hangi amaçlarla kaleme alındığı, yazarın gerçekliği yeniden kurgularken nasıl bir strateji benimsediği konuları pek sorgulanmamıştır. Biyografi okuyucusunun dikkati, hayatı anlatılan kişinin yaşadıkları, daha doğrusu, metinde sunulduğu şekliyle yaşadıkları olaylar üzerinde toplanır, dolayısıyla anlatılan şeyler tarihî, nesnel olgular gibi görünür ona. Metinde söz konusu edilen tarihî ve toplumsal olaylar başka araştırmacılara yeni kapılar açabilir; ama çoğu kez, yazılanların bir yazarın, yani biyografi yazarının görüş açısına göre düzenlenmiş, kurgulanmış bir geçmiş olduğu görmezden gelinir.

Bu yüzden ki, Batı'da 20. yüzyıl başlarında biyografi yazımı büyük ölçüde değişmiştir. Olgulara verilen önem gitgide azalmıştır. Nietzsche'nin dediği gibi, olgular tek başına, kendi ivmesiyle varlık kazanmaz; tersine, belli bir zaman-ortam içinde farklı anlamlar kazanır. Bir biyografi metninde de, olgular daima bir yazarın bakış açısından süzülerek gelir bize. Bu nokta fark edilince, şu kanıya da varılmıştır: Biyografi bir bireyin hayatına yansıyan önemli olayların listesi olmamalıdır. Biyografi denen tür bir insanın mahremiyetine

daha çok girmeli, bilinmeyen yahut az bilinen yönlerine ışık tutmalıdır. Küçük ayrıntılardan yola çıkarak, o kişiyi bizim gözümüzde canlandıran kimliğin arkasındaki kişisel, öznel tutumları bizim için görünür kılmalıdır. 20. yüzyıl asıl bunu önemsemiştir. Burada unutulmaması gereken en önemli nokta, her biyografi yazarının kendi kahramanının hikâyesini anlatıyor olmasıdır. Aynı kişinin biyografisini birden çok kişi yazabilir; bu yüzden aynı insan ayrı dönemlerde değişik kalemlemlerle değişik bir gözle tanıtılabilir. Yazarlar benzer kaynakları kullanabilirler, ama ellerinde bulunan malzeme – mektuplar, hatıralar, başkalarının anlattıkları hikâyeler– yazarın elinde yeniden şekillenir; çünkü her yazar hangi olayları alıp hangileri üzerinde durmayacağına, hangi olaylara daha çok ağırlık vereceğine kendisi karar verir. İşte bu yüzden, her biyografide yeni bir hayat hikâyesi okuruz.

Tarihin de bir kurmaca olduğunu biliyoruz. Tarihçi de birtakım olgulara dayanarak (tabii, başka birtakım olguları da konu dışı bırakarak) kendi tarihini yazar. O da bir hikâye anlatır yani. Fakat tarih soyuttur. Geçmiş merak eden okur biyografilerin somut, daha sahici, gerçeğe daha yakın olduğuna inanarak bu türe daha çok ilgi duyabilir. Şöyle de denebilir herhalde: Böyle okurlar, biyografiler üzerinden ulaşmak istemişlerdir tarihe. Tarihte gizli kalmış, hakkında bir şey yazılmamış, üstü örtülmüş gerçeklere tek tek bireylerin hafızası, bireylerin özel “arşivleri” üzerinden ulaşılabileneğine inanmışlardır onlar. Oysa burada da çıplak hakikat diye bir şey yoktur; anlattığınız hikâye her zaman sizin algınıza, yorumunuza, dahası uyandırmak istediğiniz izlenime dayanır.

Kısaca değindiğim bütün bu etmenler, biyografileri gerçekler hakkında nesnel bilgiler edinebileceğimiz güvenilir kaynaklar olarak görmemizi zorlaştırır. Öte yandan tarihî gerçeklere dayanan bir anlatı olması gereken biyografi, kul-

landığı anlatım stratejileri ve teknikleri dolayısıyla edebiyatın bir parçasıdır. Edebiyatla tarihin (hatta sosyoloji, psikoloji gibi daha başka bilimlerin de) harmanlandığı bir türdür biyografi.

Bunları belirttikten sonra bir noktayı daha göz önünde tutmak gerekir. Biyografi türü de otobiyografi gibi daha çok erkek hayatı üzerinde odaklanmıştır. 20. yüzyılda feminist hareketlerin hızlanması, daha sonra da kadın araştırmalarının gelişmesi ile otobiyografisini yayımlayan ya da biyografisi yazılan kadınların sayısı artmıştır. Bahar Gökpınar'ın incelemesi bu yöndeki çalışmaların uyandırdığı ilginin ürünü...

Müphem Bir Kadının Feminist Biyografi ile Kurgulanışı: Ayşe Leman Karaosmanoğlu birçok soruya cevap vermeye çalışan çok yönlü bir çalışma. Bu kitap Bahar Gökpınar'ın Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yazdığı yüksek lisans tezi ne dayanıyor. Kitabın dikkati çeken ilk özelliği adı. Biyografinin bir kurgu olduğunu kitaba daha başlamadan ilan ediyor bu ad. Bütün metinde de, kurgulama işleminin ister istemez yol açtığı sorunların hangi bireysel kararlarla çözüldüğü konusu işleniyor. Bahar Gökpınar bir yandan Leman Karaosmanoğlu'nun biyografisini yazıyor, bir yandan da hem biyografi metninin sorunlarını tartışıyor hem de tartıştığı sorunlardan yola çıkarak kendi Leman Karaosmanoğlu anlatısını nasıl kurguladığını, seçip ayıklamalarının gerekçelerini veriyor.

Leman Karaosmanoğlu, ilk duyuşta herkesin tanıyabileceği bir kişi değil. Sadece soyadı bir fikir uyandırabilir. Aslında biyografisi yazılan yahut otobiyografilerini yazan kadınların pek çoğu öyledir. Fakat yine pek çoğunun biraz kuralayınca önemli kişilerin yanında bulunmuş, önemli olayları gözlemlemiş kadınlar oldukları ortaya çıkar. Bu açıdan çok önemlidirler. Leman Karaosmanoğlu'nun da Cumhuriyet dönemi uygulamalarının merkezinde yer alan kişiler-

le yakın ilişkileri olmuştur. Leman Karaosmanoğlu Osmanlı mutasarrıfı Mehmed Asaf Paşa'nın kızı, Türk siyasi tarihinin önemli isimlerinden gazeteci ve milletvekili Burhan Belge'nin kız kardeşi, Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun karısıdır.

Onun Cumhuriyet tarihinde bir kimlik kazanmasının sebebi hayatındaki erkeklerdir diye düşünülebilir. Fakat bu onun gizlemeye çalıştığı bir şey değildir. Hayatındaki erkeklerin önemini bilir. Ölümünden sonra yeğeni Murat Belge tarafından Bilgi Üniversitesi'ne verilen terekesinde bu iki erkeğe, özellikle de kocası Yakup Kadri ile mektuplaşmalarına geniş bir yer ayırdığını görüyoruz. Kocası ile çıktığı seyahatlere dair notları ile sefire olarak katıldığı toplantıların kayıtları da bu kişisel tarihin nasıl oluşturulduğunu gösteriyor.

Bununla birlikte, Leman Hanım, Yakup Kadri'nin karısı ve Burhan Belge'nin kardeşi olmanın ötesinde de ilginç bir kişiliktir. Osmanlı döneminin son yıllarında doğan bu kadın, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte öncü olan okuryazar kadınlardan biridir. İyi bir öğrenim görmüş, toplumsal sorunlara her zaman ilgi duymuştur. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yetişen Leman Hanım'ı Türk modernleşmesinin öncülerinden biri saymalıyız. Nitekim Bahar Gökpınar onun biyografisini yazarken, feminist bir çizgi çekmek ve o dönemde yaşayan bir kadının kimliğini ortaya çıkarmak ihtiyacını duymuş. Böylece gereksiz bir toplumsal-tarihî arka plan vererek bir tarihî bilgiler yığını altında Leman Karaosmanoğlu'nun kişiliğinin ezilmesini önlemiş. Böylelikle öznelinin erkek olduğu bir tarihî malzeme içinde Leman Hanım'ın bireysel dünyasının ipuçlarını keşfetmeyi önemsemiş ve bunu başarmış.

Bahar Gökpınar, "Kaynaklarıma mahkûm olmadan yürümeye çalıştım," diyor. Biyografi yazımı açısından son derece önemli bir tavır bu. Her yazar aynı kişinin hayatından bir

başka kahraman çıkarabilir. Bu kitap da Bahar Gökpinar'ın Leman Karaosmanoğlu'sudur. Kanımca bu çalışmayı daha bir anlamlı kılan şey, kimliğin tarihî-toplumsal doku büsbütün ihmal edilmeden ama daha çok kadın kimliği öne çıkarılarak kurgulanmış olmasıdır.

Otobiyografik metinlerde gördüğümüz bir şeyi burada da gördüğümüzü bilmek lazım. Leman Hanım “evrak-ı metrukesinin” başkalarına sunulacağını varsaydığı ya da bunu beklediği için, gün ışığına çıkmasını istemediği malzemeyi yok etmiş, bir çeşit otosansür uygulamıştır. Ben bunu başka bir kaygıya değil, ailesini koruma içgüdüsüne bağlıyorum. Kocasını bir gecede Tiran Büyükelçiliği'ne sürülen, kardeşi Yassıada'ya, yeğeni hapse gönderilen bir kadın için bu durum belki de kaçınılmaz bir tercihtir.

Son olarak bir soru daha akla gelebilir. Bu kadar güzel mektup yazan bir kadın niye kendi hayat hikâyesini yazmamıştır acaba diye düşündüm. Bütün bilgisine ve özel hayatındaki bütün cesaretine rağmen, kamusal alanda kendi başına var olmaktan çekinmiş olsa gerektir sonucuna vardım. Leman Hanım Atatürk'e verdiği bir cevapta, “Nerede öbür hanımlar? Sadece birkaç hanım mı inkılapta öne atılacak,” derken, o dönemde yazmaya başlayan birkaç kadından biri olmak yerine, yakınındaki öncü erkeklerden birinin yanında yürüyen bir kadın olmayı tercih ettiğini söylemiş oluyor muydu... Elinizdeki kitap, bütün bu konuları ayrıntılı bir biçimde işliyor.

NAZAN AKSOY

SUNUŞ

Yaşamımız boyunca, ruhsal ve fiziksel anlamda pek çok şey biriktiriyoruz... Ölümümüzle birlikte, özellikle ruhsal terekemizin büyük bir kısmı bizimle birlikte sır oluyor... Bunun sebebi gayet açık: Benliğin mahremiyeti! Öte yandan bütün bu sakla(n)ma dürtüsüne inat, dünyadaki varlığımızı ispatlamak istercesine geride bir iz bırakmak ve yaşam tanıklığımızı ifşa etmek arzusu ile yanıp tutuşuyoruz. İşte tam da bu amaçla inandığımız gerçekliği topluyor, biriktiriyor, seçiyor ve hatta onu değiştiriyoruz. Ayşe Leman Karaosmanoğlu da böyle insanlardan biri...

Bundan beş sene evvel, ardında özel bir arşiv bırakan Leman Hanım hakkında bir yüksek lisans tezi yazmam önerildiğinde, kendime sorduğum cevapsız soruların başında, bir kadının özeline ne kadar ve nasıl dahil olabileceğim vardı. Leman Hanım'ın geride kalan izi son derece zengin ve fakat bir o kadar da karmaşık bir malzeme yığınına içerse de, bu terekenin kullanılması başka bir sorunsal gündeme getirmişti benim için. Doksan altı senelik ömrünün tüm şahitliğini sunmak ama yine de müphem olmak isteyen bu kadı-

nın arşivindeki belgelerin tanıklığı ile benim (bir biyografin) o belgelere yüklediğim anlam arasında nasıl bir mutabakat olacaktı, olabilir miydi, olmalı mıydı? Bu sorunsaldan yola çıkarak, tarihyazımı/hayat anlatısı ve kaynaklar arasındaki ilişkinin kurgusal boyutuna geçmeyi tercih ettim. Feminist biyografi ile tanışıklığım da böyle oldu... Dolayısıyla da kendimle nesnem arasında farazi bir bağlantı kuracak bir tez yazmaya karar verdim. Böyle bir girişimin akademik boyutu ya da sınırları, ana yolun trafik kuralları olmaktan öteye gitmeyecekti. Bu çalışma, nesnenin-bir kadının özelinden yola çıkarak özneye-kendime varan bir yolculuktan başka bir şey olmayacaktı.

Bu uzun yolculukta, söz konusu özel arşivde çalışabilmem ve arşivde bulunan her türlü malzemeyi kullanabilmem hususunda bana imkân veren Prof. Dr. Murat Belge'ye, arşivden yola çıkarak tez konumun belirlenmesinde yardımcı olan ve disiplinlerarası çalışmam için bana güç veren tez danışmanım Doç. Dr. Erdem Kabadayı'ya, feminist biyografi çalışmam konusunda destek veren hocam Prof. Dr. Nazan Aksoy'a ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Edebiyat Arşivi sorumlusu Sayın Sevgül Sönmez'e, arşivdeki araştırmalarım sırasında şahsıma duyduğu güven ve sağladığı iyi niyetli koşullar için teşekkür ediyorum.

İlaveten, bir yıl boyunca BİSAV'da yaptığımız Biyografi Atölyesi'ndeki ufuk açıcı katkıları dolayısıyla Doç. Dr. Abdülhamit Kırmızı'ya, yüksek lisansa devam ettiğim yıllarda işyerimdeki yokluğumu hoş gören ve beni daima yüreklediren Prof. Dr. Celal Aksu'ya da minnetlerimi sunuyorum.

Bir başkasının hayatını anlatırken kendi hayatımı hiçe saydığım anlarda yoluma ışık tutarak kaybolmamı önleyen değerli hocam Doç. Dr. Ali Budak'a da ayrıca büyük bir şükran borçluyum. İstanbul ve Ankara'daki dostlarıma da yoldaşlıkları için...

İnsan geride bir iz bırakacaksa, en derindekini ancak onu en çok sevenler anlayabilir galiba... Kuşkusuz ki en derin gönül borcumu annem ve babam hak ediyor.

BAHAR GÖKPINAR

İstanbul, Arnavutköy, 2014

“Tarihçiler her zaman kendi kaynaklarının mahkûmu olmuşlardır ve kadınların sesi, genellikle, geçmişin kayıtlarında susurulmuştur.”

– BRIDGET BRERETON¹

Tarihyazımında hak ettikleri yeri bir türlü alamayan özel arşivler ve terekeler, içerisinde binbir çeşit kimliği barındıran bir toplumun tarihini ne kadar yansıtabilir? Soluk bir fotoğraf ya da bir mektubun sonundaki elbise modelinin ucuna iliştirilmiş kumaş parçasından yola çıkarak bir kadının hayatına anlam yükleyebilir miyiz? Bu anlam, onun ‘tarihsel kimliği ve rolü’² dışında, söz konusu kadını ‘tarihsel bir öz-

-
- 1 Bridget Brereton, “Gendered Testimonies: Autobiographies, Diaries and Letters by Women as Sources for Caribbean History,” *Feminist Review*, sayı 59, Yaz 1998, s. 144.
 - 2 Bu çalışmada, yer alan tek tırnak ‘...’ içindeki kelimeler tarafımda vurgu amaçlı olarak kullanılmış; alıntılarsa çift tırnak “...” içinde ve italik gösterilmiştir. Yalnızca mektuplardan ve arşivdeki belgelerden yapılacak alıntılar ayrıca italik olarak verilmiştir. Mektupların orijinal hali muhafaza edilmiş, anlamı bozmadığı sürece imlaya müdahale edilmemiştir. Buna ilaveten, arşivdeki malzeme Lemhan Hanım’ın yanı sıra çevresindeki birçok kimseye dair de mahrem bilgiler mevcuttur. Bu nedenle, gerekmedikçe mektuplarda geçen bazı isimler,

ne' ve 'yalnızca bir kadın' figür olarak nerede konumlandırır? İki kişi arasında kaleme alınan ve bir vakit gelip de başkalarına ifşa edileceği bilinmeyen mektuplar, bir toplumun 'biyografik' tarihine ışık tutabilmemizde etken midir?

Bu soruların muhatabı, pek çok meşhur erkek akrabası arasında var-yok bir kadının büyük bir titizlikle oluşturduğu kişisel arşivi olacaktır. 19. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinin adamı, Osmanlı mutasarrıfı Mehmed Asaf Paşa'nın kızı ve Türk siyasi tarihinin ve gazeteciliğinin önemli isimlerinden Burhan Belge'nin kız kardeşi olan Ayşe Leman Hanım³ (1900-1996), edebiyatımızın realist kalemi ve genç Cumhuriyet'in dönüşüm yolundaki gönüllü sürgünzedesi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da karısıdır. Ailenin üç ünlü erkeği içinde, onlardan kalanı ve kendine ait olanı biriktirmeyi bir saplantı halinde alışkanlık edinmiş olan bu ilginç kadın, geride hem kendisine hem de eşine ait, saç tellerinden sigorta poliçelerine kadar pek çok detayı barındıran tuhaf bir miras bırakmıştır. Bir kız evlat, kız kardeş, eş ve elbette bir sefire olarak üstlendiği roller arasında zaman zaman gelgitler de yaşayan Leman Hanım, ardında yüzlerce fotoğraf ve mektupla dolu bir terekeyi sessizliğe gömmüştür.⁴

Bu arşivin oluşturulması ve muhafazasında Leman Hanım'ın özenli çabası inkâr edilemez. O, adeta bir arşivci bilin-

hem hayatta olanları incitmemek hem de Leman Hanım dışındaki uzak-yakın akraba ve ahabpların mahremine müdahale etmemek amacıyla ifşa edilmemiş; bunların geçtiği yerlerde "---" işareti kullanılmıştır. Arşivden ve ikincil kaynaklardan yapılan bazı alıntılarda, belirtilen konuların dışında kalan bölümler (...) işareti ile geçilmiştir. Bazı alıntılarda ise, [] işareti içinde ek bilgi verilmiş ya da açıklamalar yapılmıştır. Kitabın devamında kullanılan ve referans verilen İngilizce yayınların çeviri ve yorum sorumluluğu tarafıma aittir.

3 Bu çalışmanın devamında Ayşe Leman Karaosmanoğlu'nun ikinci adı olan 'Leman' kullanılacaktır. Zira kendisi de mektup ve diğer yazılı belgelerde bu ismi tercih etmiştir.

4 Leman Hanım'ın terekesi-arşivi ile ilgili daha fazla bilgi için; <http://www.habervesaire.com/haber/1774/>; http://www.haberexpres.com/haberler/izle/08_04_10_herkese_acik_edebiyat_arşivi (10 Haziran 2011).

ciyle hareket etmiş, arşivde yer alan pek çok belgenin üzerine notlar düşerek, renkli kalemle işaretler ve tarihler koyarak bir bakıma hayatının anlatıcısının işini kolaylaştırmıştır.⁵ Örneğin, ‘T.B.M.M. Hususi’ etiketli bir zarfla gelen mektubun üzerine, “Dikkat! Atatürk’ün ağzından Yakup’a cevap (Siirt) Mahmut Bey’in mektubu”⁶ şeklinde bir ibare koyarak, muhafaza ettiği belgelerin tarihsel değerini de vurgulamaya çalışmıştır. Diğer taraftan, resmî belgelerin üzerine koyduğu notlar dışında, özel hayatıyla ilgili belgeleri de aynı itinayla saklamaya gayret etmiştir. Leman Hanım, Yakup Kadri ile tanıştıkları yıllarda çekilen bir fotoğrafın üzerine şu notu almıştır: “Dikkat!!! Yakup’la çıkan ilk resmimiz! Evlenmeden evvel! Falih Rıfkı Bey çekmiştir bu resmi, Hayrûnisa sağda!”⁷ Görülüyor ki Leman Hanım hem eşi hayatta iken hem de onun ölümünden sonra hayatıyla ilgili ne varsa toplamış ve geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır.

Leman Hanım, arşivlediği belgelerin-mektupların başkaları tarafından kullanılması konusunda çok hassas davranmıştır. İsmet İnönü tarafından Yakup Kadri’ye yazılmış olan bir mektubu, 1988’de bir gazeteci ve avukat (Mustafa Ekmekçi, Nail Gürman) araştırma maksadıyla Leman Hanım’dan almışlardır. Ancak mektubun iade edilmemesi sebebiyle Leman Hanım sinirlenmiş ve bu tepkisini başka bir mektupla, yazılı olarak dile getirmiştir:

“Sayın Avukat Nail Gürman, Gazeteci dostlarımızdan Mustafa Ekmekçi ile birlikte geldiğiniz iki yıl kadar önce sak-

5 Arşivdeki belgeler henüz tamamen ve sarih bir şekilde tasnif edilemediğinden bu çalışmada kullanılan mektuplar için belge-dosya numarası verilmesi sağlıklı olmayacaktır. Ancak çalışmanın devamında arşive referans verilirken LKKÖA (Leman-Kadri Karaosmanoğlu Özel Arşivi) kısaltması kullanılacak ve eğer mevcutsa belgenin tarihi belirtilecektir.

6 Bkz. Ek 1, 2.

7 Bkz. Ek 3.

lanması gereken bir zarfa bakarken görüp aldığınız merhum eşim Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na merhum İsmet İnönü'den karşılık olarak gelen mektubun aslını bugüne kadar iade etmediniz. Size, bir kopyası olmadığını ve ileride İnönü Vakfı'na verileceğini söylediğim bu tarihi mektubun fotokopisini de göndermediğiniz gibi akibeti hakkında bir bilgi de lütfetmediniz (...) Sayın Erdal İnönü'den de duyurucu bir karşılık alamadım. Mektubun, sizin siyasi geleceğiniz yönünden bir değeri bulunsa da daha önemlisi emanet olarak iadesi gereğidir.”⁸

Leman Hanım'ın hassasiyeti ile ilgili benzer bir olay da babası Mehmed Asaf Paşa'nın belgeleri ile ilgilidir. Prof. Dr. Afet İnan'ın ödünç aldığı anı defteri için Türk Tarih Kurumu'na gönderdiği mektupta, bu hassasiyetini şöyle dillendirir:

“Babam Mehmet Asaf'a ait 1909 yılı 31 Mart olaylarına ilişkin kimi belgeleri, (...) Sayın Prof. Dr. Afet İnan'a vermiştim (...) babamın (...) anı defterini (...) teslim etmiştim. Bu defter bugüne kadar bastırılıp yayımlanmadı. Birkaç kez hatırlatmama ve istememe karşılık alamadığım gibi tarafıma teslimi gerekirken herhangi bir açıklama da yapılamadı. İade edilmesi şartıyla verdiğim defter ve belgelerin akibeti meçhulümdür. Defteri alamadım.”⁹

Peki Leman Hanım'ın bizzat ve üstün bir dikkatle korumaya çalıştığı anıları, arşivindeki dilsiz tanıklar, neden bu kadar bekletilmiştir? G. Duby ve M. Perrot, beş ciltlik *A History of Women* (Kadınların Tarihi) serisinin ilk cildine yazdıkları “Writing the History of Women” (Kadınların Tarihi-

8 LKKÖA, 1988 (Leman Hanım'dan Nail Gürman'a yazılan mektup).

9 LKKÖA, 1988 (Leman Hanım'dan Türk Tarih Kurumu'na yazılan mektup).

ni Yazmak) başlıklı kısa girişte, kadınların anılarının korunmasının güçlüğünden bahsederler. İmha edilen özel arşivler ve devlet arşivlerinin raflarındaki boşluğun yanı sıra varislerin duyarsızlığı da bunun temel sebepleridir. Duby ve Perrot'ya göre, kadınların anıları, genellikle nesneler (yüzük, elbise vs.) biçiminde; dış görünüşe dair hatıraları ile korunmuştur.¹⁰ Kuşku yok ki Leman Karaosmanoğlu da bir kadın olarak, sınıfsal konumu ne olursa olsun, bu değerlendirmenin içinde az veya çok yer alacaktır. Ancak esasen cevap açıktır: Eksik olan şey, "bilme isteği"dir. Kadınlar ciddiye alınmadıkları sürece ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, olayları ve sosyal değişimleri etkileyeceğine inanılmadıkça kadınların tarihi olamaz.¹¹

Lisans eğitimimin sonunda, bitirme tezi olarak seçtiğim Osmanlı aydını Emine Semiye (1864-1944) hakkında araştırma yaparken, ona dair malzemenin kıtlığından dolayı hayal kırıklığına uğradığımı söyleyebilirim. Zira bu kadın yazara ait, Osmanlı kadın dergileri ve bazı gazetelerde yayımlanmış yazıları dışında, bana onun kimliğini anlamlandırmakta yardımcı olabilecek hiçbir biyografik birikim mevcut değildi. Hayatı ve hatta ismi hakkındaki kısıtlı ve çelişkili bilgiler de cabasıydı. Bu koşullar altında onun kimliğini keşfetmenin yolu, büyük ölçüde yazılarından geçiyordu. Emine Semiye'yi ve onun Osmanlı Kadın Hareketi'ndeki rolünü, Osmanlı kadın dergilerinde yayımlanmış yazıları üzerinden anlamaya çalışacaktım ve öyle de yaptım.¹²

10 Georges Duby ve Michelle Perrot, "Writing the History of Women", *A History of Women I. From Ancient Goddesses to Christian Saints*, Harvard University Press, Cambridge, 1994, cilt 1, s. xiv.

11 *A.g.e.*, s. xv.

12 Bahar Gökpinar, "The Role of Emine Semiye's Writings in the Ottoman Women's Movement," lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi/Tarih Bölümü, İstanbul, 2008; Bahar Gökpinar, "Unutulmuş Bir Osmanlı Aydını Emine Semiye ve Onun Etrafında Şekillenen Metodolojik Çaba", *Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu-Sempozyum Bildirileri-17-19 Nisan 2009*, haz. Fatma Türe ve

Ancak yüksek lisans tezimde hayatına odaklandığım Leman Karaosmaoğlu, tam aksi bir konumda yer alıyordu. Eşi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na yazdığı mektupları saymazsak, Leman Hanım'ın yazınsal terekese içinde onun kalemin-den çıkma uzun soluklu hiçbir edebi yazı (veyahut da edebi olmayan yazılı mahlûl)¹³ mevcut değildi. Elbette ki Leman Hanım bir edebiyatçı-yazar değildir ve kendisinden böyle bir miras beklemek de haksızlık olur. Ancak onun ince bir özenle oluşturduğu aile arşivinde yer alan ve dillendirilmeyi bekleyen 'suskun kayıtlar', kültürel tarihimize ilginç bir katkı sunmanın dışında, Cumhuriyet'in Türk kadını için biçtiği rolü, onun hayatı üzerinden yansıtmaları bakımından da anlamlıdır.

Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'e doğru kabuk değiştirdiği yıllarda, bu yeni siyasi oluşumun, genç cumhuriyetin diplomatlarının karıları ve kadın akrabaları da bu evrilmede yeni Türk kadını kimliğinin modelleri olmuşlardır. Ailesinin erkekleri zaman zaman yeni sosyo-politik sistemle çatışmış olsalar da, Leman Hanım da içinde yer aldığı sosyo-kültürel yapı içinde bu tür bir rol üstlenmeyi az ya da çok yeğlemiştir. Yeni oluşumun 'yaratılmış kadınlık rüyası'nın pırlıtsı karşısında kayıtsız kalamayan Leman Hanım, bu rü-

Birsen Talay Keşoğlu, İstanbul, Nisan 2009, s. 135-147.

- 13 Edebi yapıt kavramının ne olduğu ve neyin 'edebi' sayılabileceği/sayıldığı meselesi problematiktir. Eğer bir edebiyatçının yazdığı mektup edebi olarak kabul edilecekse, edebiyatçı sıfatı taşımayan birinin ürünü olan ama yazınsal estetiğe sahip bir mektup edebiyat açısından nerede durur? Bu konu tartışmaya açık olmakla birlikte, Terry Eagleton'a kulak vermek yerinde olacaktır. Ona göre, bir yapıtın edebi olup olmaması, özellikle 18. yüzyıl Britanyası'ndan bakıldığında epeyce ideolojiktir. Esasen bu tespit, bugün de benzer kabul edilebilir. Leman Hanım bir edebiyatçı olmamasına rağmen, bilhassa Yakup Kadri'ye yazdığı mektuplardan bazıları, okuyanın kulağında edebi bir lezzet bırakır. Öte yandan şunu da belirtmeliyim ki, Leman Hanım edebilik konusunda bazen bir edebiyatçı olan Yakup Kadri'den daha öteye de gidebilmiştir. Bkz. Terry Eagleton, *Literary Theory An Introduction*, Blackwell Publishers, Oxford, 1996, s. 15. [Edebiyat Kuramı: Giriş, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.]

yayı gören benzer kadınlar için bir gösterge gibi düşünülebilirse de, onun mahfuz ve müphem kadın kimliğine de ilgisiz kalmak mümkün değildir. İşte bu nedenle, Leman Hanım'ın hayatını ve kadın kimliğini, arşivdeki belgelerin söylediklerine ilaveten ve fakat öznel bir bakışla yeniden ve başka bir biçimde anlatırken ya da kurgularken şekillenen anlatı, feminist biyografi olacaktır.

Kadın biyografilerinde sıkça karşılaştığımız tarihdışılık; kadını annelik ve cinsellik gibi temellendirmelerle, indirgemeci bir tavırla ele alış, çoğu zaman onları kültürel yapının dışında bir yere konumlandırma eğilimi ile kendini göstermektedir.¹⁴ Bu sebeptendir ki, bu çalışmanın biyografik öznesi, hem 'Leman Karaosmanoğlu' hem de 'Leman Hanım' olarak çerçeveye dahil edilmiştir. Kültürel yapı içindeki varlığından başka, onu sıradan bir kimse (*average jane*) olarak değerlendirirsek, Leman Hanım'ı Virginia Woolf'un işaret ettiği 'değer' üzerinden konumlandırmak gerekir. Buna göre Leman Hanım, yaşamış ve ardında kayıt bırakmış her insan (gibi), hem başarıları hem de hatalarıyla anlatılmayı hak etmektedir. Bu anlatı hem gösterişsiz hem de ışıltılı bir kalemle kayda geçirilmelidir.¹⁵

Bu minvalde, Leman Hanım bu araştırmanın genelinde yalnızca 'tarihsel bir özne' olarak konumlandırılmaya çalışılmamış, aynı zamanda terekesine yansıyan 'kadın kimliğinin' de izleri sürülmüştür. Var olduğu yapı içindeki üst-orta sınıf kadınların rol modeli olan (ya da öyle yansıtılan) Leman Karaosmanoğlu, elbette erken Cumhuriyet'in bütün Türk kadınlarının yansıması olamaz. Ancak bireyin (Leman Ha-

14 Kathleen Barry, "The New Historical Synthesis: Women's Biography", *Journal of Women's History*, cilt 1, sayı 3, Kış 1990, s. 79; Kathleen Barry, "Toward a Theory of Women's Biography: From the Life of Susan B. Anthony", *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 28.

15 Virginia Woolf, "The Art of Biography", *The Crowded Dance of Modern Life*, (ed.) Rachel Bowlby, Penguin, Londra, 1993, s. 150.

nım'ın) tarihî ve daha büyük resimdeki, tarihsel bağlamdaki konumu da reddedilemez. Yine de onun bu yapı içindeki tercihleri ve itirazları da salt bir kadın birey olarak varlığını anlamamız bakımından önemlidir.

Şayet Leman Hanım tarihsel bir özne olarak nitelendirilecekse, bireysel kimliği tarihin içine ne oranda yerleştirilebilir? Bu kimlik, biyografik bir bilgi olmanın ötesinde bir kadın kimliği olarak toplumsal cinsiyet ile konumlandırılabilir mi? Leman Hanım'ın bireysel kimliği ile bu çemberin hem içinde hem de dışında yer alan toplumsal kimliğin özdeşliği söz konusu edilebilir mi? Leman Hanım'ın mektuplarındaki içten ve bir o kadar da kuruntulu ifadeler, bu özdeşliği mümkün kılmakla beraber imkânsızlaştırmaktadır da... Yani karşımızda tüm çelişkileriyle 'bağımsız ve fakat yaratılmış' bir model durmaktadır. Leman Karaosmanoğlu, tarihin "*dramatis personae*"si¹⁶ olarak Cumhuriyet oyununda yer almış ama bu rolün aynı zamanda kendi öz kimliğini yaratmasına da izin vermiştir.

İşte bu çalışmada maksat, söz konusu özel arşivden yola çıkarak, hem Leman Hanım'ı kendi özelinde anlamak hem de sosyo-kültürel tarihimize ayna tutmaktır. Bu vesileyle biyografinin, filvaki biyografın/tarihçinin zihninde şekil alıp temellenen bir tarihyazımı aracı olabilme yetisi tartışılmış ve tarihsel bulgunun nasıl olup da kurgusal bir malzemeye dönüştüğü irdelenmiştir.¹⁷ Böylece Leman Hanım, bırak-

16 Megan Marshall, Susan Quinn, Lois Rudnick ve Judith Tichk, "Introduction", *The Challenge of Feminist Biography Writing the Lives of American Women*, (ed.) Sara Alpern, Joyce Antler, Elisabeth Israels ve Ingrid Winther Scobie, University of Illinois Press, Chicago, 1992, s. 3.

17 Biyografi çalışmalarında bibliyografik başvuru kaynağı sayabileceğimiz Carly Rollyson'ın çalışması, bu konuda temel kabul edilebilir: *Biography An Annotated Bibliography*, Salem Press, ABD, 1997. Ayrıca türün tarihsel boyutu (etimoloji ve 'Batı kaynaklı bakış açılı' izlek) için bkz. Nigel Hamilton, *Biography A Brief History*, Harvard University Press, Massachusetts, 2007; Nigel Hamilton, *How to Do Biography*, Harvard University Press, Massachusetts, 2008; *Researching Life Stories Method, Theory and Analysis in a Biographical Age*, (ed.)

tığı mirasın mahdutluğuna hapsedilmeden, yalnızca arşivde yer alan terekəsi üzerinden yeniden yaratılmış veya kurgulanmış olabilir.

Bu anlatının ardından Leman Hanım'dan geriye eksik ya da fazla ne kalmıştır? Anlatılan hayatın ne kadarı hakikat ve/veya itibari bir gerçeklik olacaktır? Ne keşfedilmiş, ne yaratılmıştır? Eğer ki yaşamöykücüsü/biyograf, kahramanının/nesnesinin öyküsünü/hayatını arapsacı bir tereke içinde aramak zorunda ise, şunu söyleyebilirim ki Leman Hanım'ın söz konusu mirası, özel arşivi bize katıksız ve dokunulmamış bir manzara sunamaz. Bu anlatı onun hayatının yalnızca bir tortusudur. Sözgelimi, Leman Hanım'ın duygu ve düşünce dünyasına bulduğu karşılığı her zaman anlamak mümkün değildir. Yollamış ve almış olduğu pek çok mektubun cevabı (gerçekte varsa da) onun arşivinde yoktur. Esasen Leman Hanım yalnızca kendisinin panoramasını muhafaza etmiştir. Dikkate değer bulduğu belgeleri saklamış (ve belki de) kendince önemsiz bulduklarını yok etmiştir. Bunu bilmek mümkün değil... Dolayısıyla onun bu mahrem dünyasına girmek, zaten (oto)sansürlenmiş olana bir de dışarıdan bakan başka bir gözün öznelliğini eklemiştir.

Söz konusu özneliğe ilaveten, onun hakkındaki ikincil kaynaklara, gazete röportajlarına ya da onun hayatına tanıklık edenlerin yazdıklarına da başvurulmuştur. Arşivde yer alan tüm belgeler okunabilir nitelikte değildir. Bu nedenle, onun seçerek oluşturduğu terekeden bir de ben seçim yaptım. Bu ayıklama işlemi, kuşkusuz ki Leman Hanım'ın hayatını yazarken anlam yüklediğim belgelere yönelik kişisel tercihlerimi de yansıtmıştır. Bütün bu malzeme ışığında, aktarmaktan ziyade anlamlandırmaya çalıştığım hayat; kurgu ve gerçeğin birlikte ve çatışarak yer aldığı bir anlatıya dönüş-

müştür. Bu dönüşüm tamamen bilinçlidir, zira feminist biyografi yazmanın gayesi de budur. Leman Karaosmanoğlu'nun örtük hayatını anlatırken, onun çoğu zaman ardına saklandığı kamusal maskesini çıkartmayı pek çok kez dedim. Fark ettim ki bu maske bazen yalnızca bir kaçış, suni bir kimlik, bazen de Leman Hanım'ın ta kendisiydi... Tüm bu süreç içerisinde Brereton'ın sözlerini hatırladım, “kaynaklarıma mahkûm olmadan”¹⁸ yürümeye çalıştım...

18 Brereton, 146-151.

Biyografin Bulgusu; Tarihin Kurgusu: Hayat Anlatısında Yöntem ve Feminist Biyografi

"Biyografi: İsmi dillendirmeye cüret edemeyen romandır."
– ROLAND BARTHES¹

"... biyograf bir yandan tarihçi ile, diğer taraftan da romancı ile örtüşür... sadece hikâye etmez, aynı zamanda yorumlar... ve çoğu zaman biyografideki eğilim, yorumlamak için seçmek ve hatta belki de yaratmak için elemektir."
– ALAN SHELSTON²

Bir hayatı yazmak, çift taraflı bir metafordur. Bu çaba bir kediye onlarca güvercinin arasına bırakmak olduğu gibi, aynı kediye yüzlerce köpeğin içine salmaktır da... Biyografi; öyküleme, kurgu, tarih, kişisel tarih, sözlü tarih, vaka geçmişi, hayat tarihi, bireysel tecrübe aktarımı, geçmişe tapınma gibi pek çok kaynaktan beslenir.³ Bu kaynaklar hayat anlatısının

- 1 Alıntılayan Carolyn G. Heilbrun, *Writing A Woman's Life*, The Women's Press, Londra, 1997, s. 28.
- 2 Alan Shelston, *Biography The Critical Idiom*, (ed.) John D. Jump, Methuen & Co Ltd, Londra, 1977, s. 13-14, 73.
- 3 Brian Roberts, *Biographical Research*, Open University Press, Philadelphia, 2002, s. 1; N. K. Denzin, *Interpretive Biography*, Sage, Londra, 1989, s. 27; Victoria Glendinning, "Lies and Silences", *The Trouble Face of Biography*, (ed.)

ne olup olmadığını ifade etmekle beraber, biyografinin yöntemsel çeşitliliğini de göstermektedir.

Biyograf ve öznesi arasındaki sancılı ilişkiye değinmeden önce, biyografi teriminin tarihsel geçmişi hakkında birkaç söz etmek gerekir. Yunanca 'bio-graph' (hayat tarifi/tasviri) sözcüğünden gelen biyografi, eski tabirle tercümeihâl, ilginç bir biçimde Antik Yunan'da hiç kullanılmamış ve Ortaçağ'dan itibaren bir Latin terimi olarak, *biographus/biographia* şeklini almıştır.⁴ Biyografinin biyografisi, yani kendi hikâyesi, M.Ö. 2000'de, Uruk Kralı'nı anlatan *Gilgamiş Destanı*'ndan başlar. Azizlerin hayat anlatıları (hagiografi) ile devam eden biyografi yazımı, 1750'lerde türün ilk modern algılanış biçimiyle Batı'da karşımıza çıkmıştır. Samuel Johnson'ın biyografi hakkındaki makaleleri *The Rambler* isimli dergide yayımlanmıştır.⁵ Johnson, 18. yüzyılda biyografik anlatılarda yeni sayılabilecek bazı unsurlara, 'özel-sıradan-ıçerideki hayat'a ve anlatıdaki 'zamansal takıntı'ya vurgu yapmıştır. Ona göre bir biyografin esas işi, görünürde olanı, kişinin hayatındaki büyük olayları ve yapıp etmeleri hafiften pas geçerek, anlatının akışını (okurun düşüncesini) söz konusu hayatta daha içsel olana, mahreme odaklamaktır. Gün-

Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 61.

4 Nigel Hamilton, *Biography A Brief History*, Harvard University Press, Massachusetts, 2007, s. 1. Hamilton'ın kaynağı için bkz. N. K. Denzin, *Interpretive Biography*, Sage, Londra, 1989, s. 15. Buna ek olarak, Catherine N. Parke'in çalışması biyografinin (Batı edebiyatındaki) kronolojik gelişimini takip edebilmek açısından elverişlidir: Catherine N. Parke, *Biography-Writing Lives*, Twayne, New York, 1996, s. xxi-xxviii.

5 Nigel Hamilton, *Biography A Brief History*, s. 11-17; Nigel Hamilton, *How to Do Biography*, Harvard University Press, Massachusetts, 2008, s. 7-21.

Ayrıca, Aziz Augustine'in *Confessions* (M.S. 397) isimli otobiyografik eseri de modern otobiyografik edebiyat için önemli bir örnektir. Biyografi ve otobiyografi arasında tarihsel gelişim, yöntemsel sorunlar ve unsurlar bakımından pek çok benzerlik vardır. Ancak bu çalışma yalnızca biyografiye-üçüncü şahıs anlatısına odaklandığından, otobiyografi bahsine girilmemiştir. İki türün yazılış gayelerindeki farklılıklar açısından şu kaynağa bakılabilir: Brian Roberts, *a.g.e.*, s. 52-72.

l k hayatın detayları dışındaki tüm harici uzantılar da böylece uzaklaştırılmış olur. Dolayısıyla da kişinin aile silsilesiyle başlayıp cenaze merasimi ile sonlandırılan; resmileştirilmiş, üzerinde iyice çalışılarak mükemmelleştirilmiş bir hayat anlatısı yerine, doğrudan özneye odaklı bir birey anlatısı meydana getirmek mümkün olacaktır.⁶

Bu görüşe benzer olarak, Brian Roberts da biyografik araştırmayı, “heyecan verici, ufuk açıcı ve sürükleyici bir saha” olarak tanımlar. Bireylerin günlük hayatındaki değişen tecrübeler ve görünümler bu sahanın odak noktasıdır.⁷ Biyografinin aldığı yol, Batı mefhumundaki bireysellik/benlik ve demokrasi idealleri ile de örtüşmektedir.⁸ Bu noktada Roberts’ın biyografi hakkındaki çıkarımının, esasen Batı algısında ve Avrupa merkezci bakış altında gelişen bir bireysellik anlayışını yansıttığını söylemek mümkündür. şüphe-siz ki bu kitabın merkezinde demokrasi ve modernleşme gibi kavramların ne olduğu ve bunların edebiyat ile tarihyazımına etkileri yoktur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki biyografik anlatılar, her ne kadar türün gelişimi açısından Batı coğrafyasına indirgense de, yalnızca Batı odaklı bireysellik algısının ürünü olamaz. Doğu yazını da kendilik anlatıları bakımından bazı önemli kaynaklara sahiptir.⁹

M.S. 46-120 yılları arasında yaşayan, tarihçi ve biyograf kimliği ile tanınan Yunan Plutarkhos’un 19. yüzyılın biyografik anlatılarına katkısı da önemlidir.¹⁰ ‘Plutarkian tarzı’ olarak bilinen bu yaklaşımda vurgulanan; aydınlatıcı olay-

6 Nigel Hamilton, *How to Do Biography*, s. 12. Hamilton’ın Samuel Johnson ile ilgili referansı için bkz. *The Rambler*, sayı 60, 13 Ekim 1750.

7 Brian Roberts, *a.g.e.*, s. 1.

8 Nigel Hamilton, *Biography A Brief History*, s. 2.

9 Bkz. dipnot 36.

10 Apollo Tapınağı’nda rahip olarak da görev yapan ve yazıları Roma İmparatorluğu’nda epeyce ilgi gören Plutarkhos’un en önemli eserleri arasında *Moralia* ve *Parallel Lives* sayılabilir.

lara, ispat edici nitelikteki alıntılara ve seçili tanımlamalara odaklanmaktadır. Ayrıca biyografin meşgul olması gereken yapısal uzlaşım ve motifler (*topoi*) de anlatıya dahil edilmelidir. Biyograf, uzun anlatılar yerine değerlendirmelere odaklanmalıdır. Plutarkhos'a göre, tarihsel kişiliklerin hayatları yazılırken büyük tarihî olayları anlatmaktansa, bu kişilerin kendi dünyalarını yazmak daha anlamlıdır.¹¹

Yine aynı yüzyılda, 'Viktorya tarzı biyografi' de gerçek, akışkan ve fakat ideal bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu kavram, modern tarihyazımında var olan yorum ve hakikat arasındaki boşluğu da doldurmuştur.¹² Fakat Virginia Woolf, Viktorya tarzında yazılmış biyografik anlatıları tanımlarken "cılalı şahsiyetler" tabirini kullanmıştır. 1927'de kaleme aldığı makalesinde Woolf bu tarzdaki biyografileri, "alacalı, melez ve anormal/ucube doğum" olarak nitelendirmiştir. Ona göre Viktorya tarzı biyografiler, cenaze merasimlerindeki tabutlarda yer alan pürüzsüz ve suni bedenlere benzetilmektedir.¹³ Skidelsky ise, modern biyografinin yöntemsel sorunlarından söz ederken bunlardan en mühimini, "biyografinin köklerini, sanatçının bir kahraman olarak romantik bakışında ve tarihin büyük adam teorisinde bulması" olarak özetlemiştir.¹⁴

Viktorya tarzı biyografi anlayışında kamusal başarı ve kişisel fazilet arasında güçlü bir bağ vardır. Söz konusu edilen

11 Ira Bruce Nadel, *Biography Fiction, Fact and Form*, St. Martin's Press, New York, 1984, s. 17.

12 Alan Shelston, a.g.e., s. 9; Gerald P. Muldering, "Telling Life Stories: The Rhetorical Form of Biographical Narratives", *Life Writing Autobiography, Biography, and Travel Writing in Contemporary Literature*, (ed.) Koray Melikoglu, Deutsche Nationalbibliothek, Stuttgart, 2007, s. 40-41.

13 Virginia Woolf, "The Art of Biography", a.g.e., s. 145; Virginia Woolf, "The New Biography," *The Essays of Virginia Woolf*, (ed.) Andrew McNeillie, Hogarth Press, Londra, 1994, cilt 4, s. 474.

14 Robert Skidelsky, "Only Connect: Biography and Truth", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 2.

hayatlar, bireysel ve toplumsal erdemın göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Bu katı ve sınırlayıcı tutum, Birinci Dünya Savaşı'nda askerî ve siyasi liderlere duyulan güven ve bağlılığın yenilgilerle gücünü yitirmesi ile yerini bir tür standartlaşmaya ve mutabakata bırakır. Böylece hayat anlatılarında vurgulanan vazgeçilmezler; şöhret, karakter ve başarı gibi kavramlar sorgulanmaya başlar.¹⁵ André Maurois'nın yorumuyla, modern insan, daha önceki yüzyılların insanının aksine çok daha endişelidir. Bu insan, kahramanını "parçalanmış bir varlık" olarak algılar; böyle olduğuna inanır. Dolayısıyla da [artık] daha hümanist hayat anlatılarına ihtiyaç duyar.¹⁶

19. yüzyılın ikinci yarısında karşılaştığımız, tarihî olayları her bireyin kendi tecrübesi ekseninde yeniden yorumlayabileceğini öngören tarihselcilik (*historicism*) ile birlikte, bilhassa da 1945'lerden sonra, (yukarıda sözü edilen tarzdaki) biyografik anlatılar modern tarihyazımı açısından çağdışı ve düşünce ürünü olmayan çalışmalar olarak algılanmıştır. Geleneksel tarihçiler ve biyograflar kimin ve hangi hayatların yazılmayı hak ettiğini asla sorgulamamış (ve meşhur, erdemli kahramanlara odaklanmış) olsalar da, Carlo Ginzburg ve Natali Zemon Davis gibi bazı yazarlar bu kemikleşmiş biyografi anlayışına karşı çıkarak "isimsiz-kimliksiz-sıradan insan"ların hayatına vurgu yapmışlardır.¹⁷

15 A.g.e., s. 5-6.

16 Alıntılan Özgür Türesay, "Tarihyazımı ve Biyografinin Dönüşümü", *Halil İnalçık Armağanı I*, Doğubatı, Ankara, 2009, s. 336.

17 Simone Lassing, "Introduction/Biography in Modern History. Modern Historiography in Biography", *Biography Between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography*, (ed.) R. Berghann, Volker ve Simone Lassing, Berghann Books, Providence, 2008, s. 1-4, 5. Ginzburg ve Davis'in geleneksel tarihyazımı ve biyografi anlayışına meydan okuyan çalışmaları için bkz. Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992; Natalie Zemon Davis, *The Return of Martin Guerre*, Harvard University Press, Cambridge, 1983.

Davis'in 16. yüzyılda yaşamış Fransız bir köylü olan 'sahte Martin Guerre'yi (Arnaud du Tilh) anlattığı çalışması, hayat anlatılarındaki yeni unsurlar açısından belirleyici olmuştur. 1980'lerin başında filme de uyarlanan anlatısında Davis, yıllar önce ailesini bırakarak giden Martin Guerre isimli köylünün yerine geçen bir adamın hikâyesini kaleme almıştır. Bu adam, 'gerçek' Guerre gelene kadar onun karısı ve çocuklarıyla yaşar. Hakikat ortaya çıktığında ise yargılanır. Ancak burada ilginç ve anlamlı olan, Guerre'in karısı, Bertrande'in bu durumdan en küçük bir şüphe dahi duymamış olmasıdır. Esasen durumun farkında olan kadın sahte kocasına iyi davranmış ve onu kabullenmiştir; zira sosyal düzen içinde, bir kocaya ihtiyacı vardır. Bir bakımdan bu durum onun için toplumsal bir koşullanma veya zorunluluk gibi görülse de bu köylü kadın 'kendi seçimi'ni yapma özgürlüğüne de sahip olmuştur. Sahte kocasıyla yaşadığı duygusal ve fiziksel yakınlaşmalar da bu durumu tercihli ve gönüllü bir boyuta sokmuştur. Diğer taraftan, bazı tarihçiler söz konusu hayat anlatısını sakıncalı bulmuş ve eleştirmişlerdir. Onlar için Bertrande'in davranış biçimi asla dönem halkının davranış şeklinin bir yansıması olarak değerlendirilemez.¹⁸

Türkçeye *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*¹⁹ ismiyle çevrilen çalışmasında Ginzburg, 16 yüzyıl engizisyon kayıtlarını kullanarak mikro tarih alanında önemli bir örnek vermiştir. Ginzburg, Menocchio isimli sıradan bir köylünün kendi dârdünyasını yansıtır biçimini anlamaya çalışmış ve bu köylü adamın engizisyonun tekbiçim yargılama usulleri karşısındaki direnişini ortaya koyarak bu tavrı yorumlamıştır. Ginzburg'e göre, bu değirmen-

18 Robert Finlay, "The Refashioning of Martin Guerre", *The American Historical Review*, cilt 93, sayı 3, Haziran 1988, s. 553-571.

19 Carlo Ginzburg, *Peynir ve Kurtlar. Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*, çev. Ayşen Gür, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

cinin fikirleri esasen halk dilinde okumuş olduğu yazıların, kitapların bir bileşimi olduğu gibi onun çağının sözlü gele-
neğinin de yansımasıdır.

Biyografik edebiyat açısından Ginzburg ve Davis'in çalış-
maları çığır açıcı niteliktedir. Onlar sadece sıradan insanın
yaşamını sergilemekle kalmamışlar, aynı zamanda bu ya-
şamları olağandışı tarihsel bir perspektifle tahlil etmişlerdir.
Tarihçi Cemal Kafadar'ın 16. ve 17. yüzyıllardaki dört sıra-
dan Osmanlı bireyinin hayatları hakkındaki kitabı da baş-
ka bir coğrafya açısından benzer bir çaba olarak görülebilir.
Kafadar'ın çalışması 'birey(sellik)'in yalnızca Batı toplumu-
na özgü bir kavram ya da temayül olmadığını gösterir. Doğu
toplumlarındaki bu tür kişisel ve sıradan metinler, dönemin
sosyal algısını da yansıtmaktadır.²⁰

Biyografi yazımında, özellikle de Viktorya tarzı biyogra-
fi yaklaşımında karşılaştığımız bir sorun, biyografin çoğu za-
man hayatı yazılanın, yani biyografik öznenin ailesi (yakın-
ları) tarafından görevlendirilmiş olmasıdır. Hatta bu işi ge-
nellikle eli kalem tutan bir akrabanın üstlendiği de olur. Ai-
lenin nezdinde (ve belki de onların emrinde) yazılan biyog-
rafik anlatılarda, öznenin mahremindeki sindirilememiş ger-
çeklerin gün yüzüne çıkarılması ve biyograf tarafından yeni-
den yorumlanması imkânsız hale gelir. Bu aşamada biyograf
için söz konusu unsurları gizlemek bir anlamda görevseldir.²¹

20 Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009. Ayrıca Rhoads Murphey'nin çalışması da yol göstericidir: Rhoads Murphey, "Forms of Differentiation and Expression of Individuality in Ottoman Society", *Turcica*, 2002, sayı 34, s. 135-170.

21 Simone Lassing, a.g.m., s. 4.

Biyografik anlatılarda buna benzer örnekler Türkçe literatürde de mevcuttur. Elbette bu minvalde yazılan bütün biyografiler yukarıda sözü edilen eksiklikleri taşımayabilir. Ender de olsa biyografin bir akraba olduğu yorumsal gerçeklik gizlenmemiş olabilir. İki yönlü bazı örnekler için bkz. M. Sadık Öke ve Fatih Bayram, *Teyzem Latife. Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikayesi*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2011; Fethiye Çetin, *Anneannem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

Elbette aile ile biyograf arasındaki bu “ahdi-resmî ilişki” nedeniyle, yazılan biyografinin (biyograf açısından yorumsal-sezgisel) gerçekliği sekteye uğrayacaktır. Biyografik öznenin hâlâ hayatta olduğu durumlarda ise, benzer güdülemeler bizzat öznenin kendi iradesi ile şekillenir. Bu durumda da biyograf, öznesinden, öznesinin hayaletinden kendini kurtaramaz; yazdığı hayat bir yayıncı titizliği ile gölgelenir.²²

C. Heilbrun, bir kadının yaşam öyküsü kaleme alınırken, dört farklı yol olduğundan söz eder. Bu yollardan biri de kadının kendi yaşam öyküsünü, “o hayatı yaşamadan önce, bilinçsiz olarak ve o süreci tanımadan [bilmeden] ya da adlandırmadan yazması”dır.²³ Bu noktadan bakarsak Leman Hanım’ın arşivinin, ‘bilinçsiz bir farkındalığı’ ortaya koyduğunu görebiliriz. O, günlük ya da hatırat gibi ilk elden, gönülümüzü ve aklımızı rahatlatmasını umduğumuz yazılı, biyografik bir belge bırakmamıştır belki ama içinde yer aldığı dünyayı ve kendi kimliğini bu arşivdeki ‘sessiz belgeler’ üzerinden konuşturmuştur. Ve elbette bu sessizliği duy-mak, ancak ona kurgusal bir kapıdan kulak vermekle mümkünür.

Görece meşhur ol(m)a(ya)n, daha evvel hakkında çok az söz söylenmiş;²⁴ belirsiz bir kimliği biçimsel ve bilimsel bir karmaşa etrafında kaleme almak, sanıldığından daha güç ve belki de çıkmaz bir yolu izlemek olabilir. Bu yüzdendir ki

22 Alan Shelston, *a.g.e.*, s. 9-10.

23 Carolyn Heilbrun, *a.g.e.*, s. 11.

24 Bu çalışmaya kaynak olan tezin hazırlanması aşamasında Leman Karaosmanoğlu hakkında yapılmış teferruatlı ve kapsamlı bir çalışmaya rastladığımı söyleyemem. Az sayıdaki kaynaklar arasında; kendisiyle yapılmış bazı röportaj yazıları, siyasi hatırat kitaplarındaki birkaç satırlık anekdotlar ile *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlanmış, kendisine ve eşine ait bazı mektuplar üzerindeki tahlil yazıları sayılabilir. Ancak şunu belirtmek isterim ki, Leman Hanım’ın arşivi hakkındaki en belirleyici ve yönlendirici çalışma, 2001 yılında Birsen Talay tarafından kaleme alınan, “Yakup Kadri Bey ve Haremi” başlıklı yazıdır (*Tarih ve Toplum*, Mart 2001, sayı 207, s. 47-54).

benim için Leman Hanım'ı anlatmak, ilmî bir gayeden öte (ve ona ilaveten), içerisinde itibari öğeler de barındıran bir “zanaatkârlık”²⁵ hevesiyle mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmanın öznesi, bıraktığı mahdut mirasa hapsedilmeden, kendi arşivindeki biyografik malzeme üzerinden kurgulanmaya çalışılmış; bir anlamda da bunun muhtemel ve kaçınılmaz bir gidişat oluşu tartışılmıştır.

Özelde Leman Hanım'ın arşivi, genelde ise tüm hususi arşivler sundukları bilgi ve bu bilgiye ulaşılabilirlik bakımından çok boyutlu ve sınırlıdır. Dolayısıyla araştırmacı için bu arşivlerde yer alan malzemeyi kendi eksenini ve amacı doğrultusunda kullanmak, şekillendirmek ve hatta kaynağı bir yöne akıtmak vazgeçilmez olduğu gibi, biyografik yazının doğası gereğidir de... Biyograf, bir ölçüde, elindeki biyografik malzemeyi kendi özneliği doğrultusunda kullanma hakkına sahiptir.

Bu hakkı kullanan ve Pakistanlı devlet adamı Muhammed Ali Jinnah'ın hayat hikâyesini yazan Stanley Wolpert, “bilimsel-tarihsel biyografi” yazmanın gereklilikleri arasında, biyografik öznenin tüm kişisel arşivine ve eğer varsa da kamusal bilgiye ulaşmanın, biyograf açısından öneminden bahseder. Ancak ilginçtir ki Wolpert'in öznesi, Leman Hanım gibi, herhangi bir yazılı tereke bırakmamıştır. Hatta özel bir mektup bile... Bu açıdan Wolpert, bir biyograf olarak kendisini “karanlık bir odadaki bir kriptocu” gibi hissettiğini söyler. İzlediği yol ise, elindeki tek kaynak olan fotoğrafları incelemek (yorumlamak) ve mümkünse, Jinnah'ı tanımış kimselerle görüşmek olmuştur.²⁶ İşte tam bu noktada şu soruyu sormak gerekir: Acaba Wolpert, biyografik öznesini, ‘bilimsel-tarihsel biyografi’ yazarken ne kadar ve nasıl

25 Alıntıl原因 Roberts, a.g.e., s. 57.

26 Stanley Wolpert, “Biography as History: A Personal Reflection”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Kış 2010, cilt 40, sayı 3, s. 400.

kurgulamıştır? Ve elbette, tüm biyografiler aynı yola mı çıkar ya da aynı çıkmaz sokakta mı yazılır?

Leman Hanım'ı arşivdeki malzemenin ışığında anlamaya çalışırken, edebiyat ve tarih arasında var olan (eğer gerçekten var ise) ince çizgiyi geçmiş olabileceğim konusunda zaman zaman tereddüte düştüm. Böyle bir sınır var mıydı? Olmalı mıydı? Biyografi, tarihyazımının bir metodu mu yoksa bizzat tarih miydi?²⁷ İlhan Tekeli'ye göre biyografi de bir tarih türüdür. Ancak bunun için üç temel unsuru haiz olmasıdır: gerçeklik (görgül geçerlilik), anlatı ve biyografik bireyin özgüllüğünü ortaya çıkarmaya dönüklük.²⁸ C. Sandbach-Dahlström ise, biyografi yalnızca edebiyatın bir türü olarak kabul edilirse hiçbir sorun olmayacağını, ancak esas meselenin, biyografinin tarih olarak algılanmasıyla ortaya çıktığını söyler. Ona göre bu tartışma etik bir ikilemi yansıtmaktadır. Biyografinin eğilimi çoğunlukla epistemolojik boşluğu ve bunun ideolojik önyargılarını örterek, gizleyerek yol almasıdır. Bu önyargılar, kesin olmayan bilginin yeniden dilendirilişine imkân verirken, söz konusu bilgiyi gerçekçi kılmaya da çalışır. Böylece gerçek kılınmış bilgi, aslında hiç sahip olmadığı bir otoriteye kavuşur.²⁹

Dahlström'ün yaklaşımı, şayet iki disiplin (tarih ve edebiyat) arasına keskin bir sınır çizilecekse, bir dereceye kadar anlaşılır kabul edilebilir. Fakat tarihin kendisi de büyük bir

27 Bu soruları cevaplamaya çalışan bir çalışma için bkz. Robert I. Rotberg, "Biography and Historiography: Mutual Evidentiary and Interdisciplinary Considerations", *The Journal of Interdisciplinary History*, cilt 40, sayı 3, s. 305-324.

28 İlhan Tekeli, "Bireyin Yaşamı Nasıl Tarih Oluyor?", *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 183-184.

29 Catherine Sandbach-Dahlström, "Biography at the Dialogical Crossroads: The case of Virginia Woolf", *Proceedings from the Second International Interdisciplinary Conference on Perspectives and Limits of Dialogism in Mikhail Bakhtin*, (ed.) Karin Junefelt ve Pia Nordin, Stockholm Üniversitesi, İsveç, 3-5 Haziran 2009, s. 132-133. Aynı çalışmada yer alan, edebiyatı tarihe bağlayan bir başka yazı için bkz. Irma Tapaninen, "How to Connect the Study of Literature to the Study of History", s. 134-136.

anlatı olarak görülürse ve tarihçi, kendi algıladığı veya algıladığını düşündüğü gerçekliği hikâye ediyor ve aktarıyorsa,³⁰ tarihçinin (burada biyografın) elindeki malzemenin her zaman ve her koşulda aynı renkleri aksettirmesi mümkün olmaz. Aynı malzemeyle yapılsa da farklı aşçıların elinden çıkma her yemeğin başka lezzette olması gibi Leman Hanım'ın arşivindeki söz konusu malzemenin hamuru da yoğrulduğu elin şekline bürünecektir. Üstelik bu farklılık yalnızca anlatıcı-yazar için değil, doğrudan okurla da bağlantılı bir durumdur.³¹ Aynı kalemlerden çıkmış, aynı kişiyi anlatan farklı biyografiler, okurla buluştukları anda 'yazarlarını da öldürecekler'dir.³² Dolayısıyla biyografide asıl olan, salt metin değil, okurun bu metni ne kadar ve nasıl algıladığıdır.³³ Bu yazınsal fedakârlık; 'metnin yazarını terk hali,' her tarihsel ve edebi metin için mevcutsa bile, Lois Rudnick'in belirttiği gibi; "Tar Baby" ile sembolleştirdiği biyograf, tarih ve edebiyatın çift yönlü dünyasını aşmak ve belki de bunları uzlaştırmak durumunda olan içinden çıkılması güç bir konumda yer alır.³⁴

30 Hayden White, "The Value of Narrativity in the Representation of Reality", *Critical Inquiry*, Sonbahar 1980, cilt 7, sayı 1, s. 6. H. White'in "tarihsel anlatının yapıçözümü" metodunu takip eden David Nye, Edison'ın hayatını kaleme alırken 'anti biyografik' bir yaklaşım sergilemiştir. Nye, biyografik öznesini anlatırken kaynaklarını (arşivler, fotoğraflar, müzeler, hatıratlar) en yüksek sentez ve sonuç seviyesinde yeniden birleştirmeyi reddetmiştir. Yani daha önceden sözünü ettiğimiz epistemolojik boşluğu ve ideolojik önyargıyı görmezden gelerek 'kendine özgü' bir biyografi kaleme almıştır. Bkz. Christian K. Messenger, "Review: Semiotic and Alchemy: Biography Under Attack", *American Quarterly*, Bahar 1985, cilt 37, sayı 1, s. 150-151.

31 Judy Long, *Telling Women's Lives Subject/Narrator/Reader/Text*, New York University Press, New York, 1999, s. 4.

32 <http://evans-experientialism.freewebspace.com/barthes06.htm> (21 Mart 2011). Roland Barthes, "The Death of the Author", *Image, Music, Text*, çev. Richard Howard, Fontana, Londra.

33 Brian Roberts, *a.g.e.*, s. 76.

34 Lois Rudnick, "The Male-Identified Woman and Other Anxieties: The Life of Mabel Dodge Luhan," *The Challenge of Feminist Biography. Writing the Lives of American Women*, (ed.) Sara Alpern, Joyce Antler, Elisabeth Israels ve Ingrid Winther Scobie, University of Illinois Press, Chicago, 1992, s. 132.

İşte bu noktada, Leman Hanım'ın arşivindeki malzeme-ye bir tarihçinin ihtiyatıyla yaklaşılmaya çalışırken, onun ka-dın kimliğini bir edebiyatçının duyduğu türden edebi kay-gılarla yeniden dillendirdiğimi itiraf etmeyelim. Edebiyatçı-nın endişesi, doğal olarak hayal gücünü de kurguyu da, en azından çerçeve anlatının içine dahil etme zenginliğini (ve-ya riskini) taşıyacaktır. Zira biyografiyi, sadece bilgi ve bel-gelerin yan yana gelmesi oluşturmaz; bu belgelerin kazana-cağı anlamları, kurulan anlatının niteliği ya da üst kurgusu (*emplotment*)³⁵ belirler.³⁶

Farklı biyografik materyallerin bir araya getirilişinde bi-yograf, 'ahenkli bir düzensizlik' yaratmayı dener, aslında bu-na mecburdur. Malzemesinde bulunan zamansal ve mekân-sal etkenler ya da olaylar, onun kurgusal-hayalî algısında an-lamlı hale gelir. Bu kitabın öznesinin, Leman Hanım'ın arşi-vinde yer alan ve biyografisinin temelini oluşturan mektup-ları, tarihsel (biyografik) belgeler olarak birkaç açıdan ele alınabilir. Mektupların yazıldığı zaman, mekân ve değişken koşullar bunların başında gelir. Arşivin tamamı göz önün-de bulundurulduğunda, mektupların muhatabının kim ol-duğu, Leman Hanım'ın kişisel dünyasını kime, ne kadar aç-tığı da önemlidir. Ancak şüphesiz bunlar üzerinden Leman Hanım'ın tarihsel kişilik olarak tüm hayatının panoraması-nı çizmek anlamlı olmaz. Bunun ilk gerekçesi, Leman Ha-nım'ın ve Yakup Kadri'nin ya da diğer yakınlarının mektup-ları arasında devamlılığa dayanan bir bütünlüğün olmayışı ve pek çoğunda tarih bulunmayışıdır. Bu durum, olayların

"Tar Baby" terimi özellikle Afrika kültüründe, girift durumları açıklamak ya da birini tuzağa düşürmek için kullanılır. 1880'lerin başında basılan *Tar Baby* isimli çizgi karakterin hikâyesinde ise Brer Fox ve düşmanı Brer Rabbit arasındaki mücadele anlatılmaktadır.

35 Terimin tarihyazımındaki izahı için bkz. Hayden White, *Metahistory*, The Joh-ns Hopkins University Press, Londra, 1975, s. 5-11, 85; <http://www.wordnik.com/words/emplotment> (10 Mart 2011).

36 İlhan Tekeli, *a.g.e.*, s. 188.

zamansal takibini güçleştirir. Ayrıca Leman Hanım'ın özellikle gençlik yıllarında yazdığı mektuplarına yansıyan ikircikli doğası ve yazılarındaki çelişkili ifadeler, onun hayat anlatısının da üslubunu belirlemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, pek çok tarihçinin-biyografin sıklıkla kullandıkları aşırı ve yazarı kısıtlayıcı kronolojik yaklaşımdan özellikle kaçınılmış ve feminist biyografi yazımına uygun olarak daha tematik bir yol takip edilmiştir.

Arşivde, Leman Hanım'ın hayatı boyunca yaşadığı her siyasi ya da kültürel döneme dair belge mevcut değildir. Zaten bu çalışmada biyografik öznenin hayatı zamansal bir manzara içinde verilmemiş ve hikâyedeki boşluklar kasıtlı olarak biyografin tekeline alınıp okurun hayal gücüne bırakılmıştır. Örneğin, Leman Hanım'ın çocukluğuna dair elimizde çok az malzeme vardır. Ayrıca, bazı belgeler okunamaz niteliktedir. Özel bir arşivde çalışmak, resmî bir arşivde çalışmaktan daha fazla zaman alan bir çabaya dönüşür çoğu zaman... Bir yandan işinize yarayacak türdeki belgeleri bulmaya, anlamaya, anlamalı kılmaya çalışırken, diğer taraftan onları tasnif etmeye, ahenk içinde bir düzensizliğe sokmaya çalışmak kaçınılmazdır. Bu süreçte özeniz hakkında pek çok kaynağa rastlayabilirsiniz, fakat kaynakların niteliği ve niceliği arasındaki denge(sizlik) tartışmaya açıktır. Hatta bazen bir tek fotoğraf ya da iki satırlık not, onlarca belgeden daha fazla şey anlatabilir... Biyografin yorumsal gerçekliği de bu noktada devreye girer.

Zaten doğası gereği çok da güvenilir olmayan kaynaklarla (mektup, günlük vs.) hareket eden biyograf, yine doğal olarak kurgusal ve yeniden icat edilmiş bir unsur olan biyografik materyalin dışında, gerçeğe dayalı bir örüntü inşa etmek durumundadır. Çünkü sahiciliğin kendisi de zaten bir çeşit yanılsamadır.³⁷ Franco Ferrarotti'ye göre, biyografik anlatı-

37 Michael Benton, *Literary Biography: An Introduction*, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, 2009, s. 30. Benton'ın referansı için bkz. Richard Holmes, "In-

larda ikincil biyografik kaynaklara tanınan ayrıcalıktan vazgeçmek gerekir. Biyografik yöntemin tam kalbine yerleştirilmesi gereken ise, birincil kaynaklar ve onların tartışmalı özneliliği olmalıdır.³⁸ Bu durumda da “yeminli bir kurgu”³⁹ olarak nitelendirilen biyografi yazımında, biyografin neyi, ne kadar bildiğinden öte, ne kadar ve nasıl söyle(yebil)diği daha anlamlı görünebilir.⁴⁰

Bu aşamada biyografik kaynaklar, özne ve biyograf arasındaki bağlantıya değinmek gerekir. Biyograf/tarihçi ve biyografik/tarihsel özne arasında kurulan bağ (ki bu müspet ve/veya menfi olabilir) hayli hassastır. Belki de Skidelsky’nin ifade ettiği gibi, esas tehlike (hassasiyet) biyografik öznenin hayat anlatıcısına sunduğu ve kullanacağını bildiği kaynakları, kanıtları manipüle etme ihtimalidir. Bu durum özne ile biyografin rollerinin yer değiştirmesi ile de mümkün hale gelebilir. Biyograf da kendisine karşılık veremeyeceğini bildiği müteveffa öznesini manipüle edebilir.⁴¹ Leman Ha-

venting the Truth”, *The Art of Literary Biography*, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 17. Ann Thwaite, “Writing Lives”, *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin’s Press, New York, 1988, s. 17.

- 38 Franco Ferrarotti, *On the Science of Uncertainty. The Biographical Method In Social Research*, Lexington Books, Oxford, 2005, s. 25. Hülya Adak söz konusu yaklaşımı destekleyen makalesinde, biyografi yazımında birincil kaynakların kullanımının gerekliliği üzerinde durmuştur. Ipek Çalışlar’ın, Mustafa Kemal’in karısı Latife Hanım hakkındaki biyografik çalışmasını örnek veren Adak, bu biyografide kişisel dökümanların kısıtlılığına vurgu yapar. Ona göre bu durum okuyucunun biyografik özneyi, yani Latife Hanım’ı birey olarak algılamasında sorun yaratır. Bkz. Hülya Adak, “Oy Hakkı Savunan İmparatorluk Kadınları, Cumhuriyetin Kızları: Kadın Oto/biyografi Yazarlarının Anlattığı Milli Tarihtir”, *Edebiyatın Ozmundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, (ed.) Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 278; Ipek Çalışlar, *Latife Hanım*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

- 39 Rachel Guitiérrez, “What is Feminist Biography,” *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 49. Guitiérrez’in referansı için bkz. Victoria Glendinning, Public Lecture, Women’s Studies Summer Institute, University of London, Londra, 21 Temmuz 1988.

- 40 Alan Shelston, *a.g.e.*, s. 8, 9.

- 41 Robert Skidelsky, *a.g.e.*, s. 8-9.

nım'ın konumu açısından bakıldığında, ilk durum daha geçerli olacaktır. Zira o, muhafaza ettiği arşivin bir gün mutlaka belli bir amaçla kullanılabileceğine inanmaktadır. Leman Hanım'ın terekesi hakkında yazılar yayımlamış olan Birsen Talay'a göre de, o, söz konusu arşivin bir gün açılacağını bilmektedir.⁴² Dolayısıyla Skidelsky'nin vurguladığı bu kaçınılmaz tehlike (ya da avantaj), hem özne olarak Leman Hanım için hem de onun biyografi açısından geçerlidir.

20. yüzyılın başında modern biyografi yazımı ile ilgili çalışan önemli isimlerden biri olan Lytton Strachey, "biyografin mutlak değerlendirme özgürlüğü"ne sahip olması gerektiğine inanmıştır. Ona göre biyografin işi, hakikat avcılığı yapmak değildir. Bunun yerine, biyografi yazımındaki imgesel yorumun farkına varmak daha önemlidir. Strachey, biyografi yazımında kendi düşüncesini ve beğenisini izleyerek ulaştığı gerçeğin belirli kırıntılarını açıklamayı yeterli bulmuştur.⁴³

Söz konusu biyografik sahiçilik ekseninden Leman Hanım'ın arşivine bakılacak olursa, onun biriktirdiğı ve itinayla sakladığı her materyalin gerçekliğini sorgulamak, daha açık bir ifadeyle, bu arşivin içinde bir tür hakikat arayışına girmek bu çalışmanın mahiyeti değildir. Buna engel teşkil eden pek çok unsur olmakla birlikte, yöntemsel açıdan her bir gereklilik karşılanmış da olsa, böyle katı bir gerçekliğin peşine düşmek yaşam anlatısının yazınsal pratiğine aykırıdır. Bu pratik, keskin bir gerçeklikten ziyade, güvenilir bir geçerliliğin aranmasıyla mümkün olabilir. Böylece biyografik geçmişteki gerçeklik yeniden yaratılarak ve kurgulanarak, bugünün gerçekliği ile ortaya konulmuş olur.⁴⁴ Keza Leman Karaosma-

42 Birsen Talay, "Yakup Kadri Bey Haremi," *Tarih ve Toplum*, Mart 2001, sayı 207, s. 47.

43 Robert Skidelsky, *a.g.e.*, s. 6.

44 Brian Roberts, *a.g.e.*, s. 6, 57, 68. Ayrıca özellikle 1980 sonrası postmodernist bakış açısıyla birlikte ortaya çıkan, biyografik kendiliğin ve gerçekliğin müm-

noğlu'nun hayatı ve şahsiyeti üzerindeki bu farazî gezinti de 'şimdi'den hareketle yol almış bir gemidir.

Linda Wagner'in dile getirdiği üzere, "gerçeklerin ortaya çıkarılışı biyografinin basit bir faslıdır. Oysa bu işin esas şekli, onların seçimidir."⁴⁵ Wagner'e göre biyograf, öznesinin hayatındaki önemli olaylardan bir seçim yapma ve bu olaylar üzerinden bir anlatı yaratma hakkına sahiptir. Eğer söz konusu olaylara dair elinde yazılı herhangi bir kaynak yoksa, biyograf, kurgusal bütünlüğü inşa edebilme gücünü elinde tutar. Biyograf "gerçek toplayıcısı"ndan ziyade "hikâyeci" olabilir.⁴⁶ Öte yandan biyograf, öznesinin anlatısını hikâye ederken, "kazara romanlaştırma" yoluna da girmemelidir.⁴⁷ Benzer biçimde Robert Blake de biyografik bir anlatının kusurlu ve yanlış olmasının, onu canlı, iyi yazılmış ve sürükleyici yapabileceğini, ancak bu durumda söz konusu hata ve kusurlar nedeniyle bu anlatının biyografi olamayacağını söyler.⁴⁸ Böylece Blake, biyografinin aynı zamanda edebi bir alan olduğunu görmezden gelir.

Hayat anlatısında gerçeklerin seçimi kişiden kişiye değişir. Tarafsız (olması beklenen) araştırmacının geleneği ile üçüncü şahsın otoriter sesi arasındaki çekişme şiddetlenir.⁴⁹ Böylece biyografın öznesi aslında onun içselleştirdiği bir kimliğe dönüşme durumuyla karşı karşıya kalır; biyografın

kün olamayacağı; yansıyan gerçekliğin ise sadece ideolojik olduğu yönündeki bir çıkarım için bkz. Mary Chamberlain ve Paul Thompson, (ed.) "Introduction", *Narrative and Genre*, Routledge, Londra, 1998, s. 3.

45 Linda Wagner-Martin, *Telling Women's Lives The New Biography*, Rutgers University Press, New Jersey, 1994, s. 9.

46 Ann Thwaite, "Lies and Silences", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 17.

47 Victoria Glendinning, "Lies and Silences", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 53.

48 Robert Blake, "The Art of Biography", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 76.

49 Judy Long, *a.g.e.*, s. 4.

ilgisi, kendi kimliğinden haberdar olma dürtüsü ile şekillenir. S. Ware'in vurguladığı üzere, aslında “her biyografinin arkasında, biyografin kendi yaşamı durur.”⁵⁰

Kadın araştırmacılar, uzunca bir süre hakkında çalıştıkları kadınlar (biyografik özneler) ile kendilerini özdeşleştirebilecekleri yönünde uyarılmışlardır. Bu yaklaşıma göre, araştırmanın öznesi ve araştırmacı arasında hiyerarşik bir ilişki olmalıdır. Oysaki ‘feminist biyografi’ bu tür dereceli bir ilişkiyi reddeder. Feminist biyografide yazar (tarihçi-biyograf), biyografik öznesinin yaşamını yapılandırırken, onunla bir anlamda duygudaşlık kurar; kurmak durumundadır. Araştırma nesnesi ile kısmen yan tutan, kısmi özdeşleşmeyle ilerleyen bilinçli taraflılık benimsenmelidir.⁵¹ Feminist biyografi bağlamından bakıldığında, şüphe yok ki, hemcinslik bunun başat nedenidir. Kadın biyografılarla kadın biyografik özneler arasında istisnai bir duygudaşlık kurulması muhtemeldir.⁵² Bununla birlikte, politik, etnik ve hatta dinî benzerlikler de yazar ve öznesi arasında böyle bir ilişkinin oluşumunda etken olabilir.⁵³ Biyograf, araştırmacının kendi “entelektüel biyografisi” olarak ifade edilen, salt diğerlerinin tecrübelerini yazmak yerine bunları yorumlayarak kendi hayatını ortaya koyan birine dönüşür.⁵⁴

50 Susan Ware, “Writing Women’s Lives: One Historian’s Perspective”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Kış 2010, cilt 40, sayı 3, s. 426.

51 Marie Mies, “Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru,” *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, çev. Ayşe Durakbaşa, Aynur İlyasoglu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 50, 52.

52 Feminist biyografi ile oluşturulan hayat anlatılarının özneleri yalnızca kadınlar değildir. Bir erkeğin yaşamının da bu yöntemle anlatılması mümkündür. Konuyla ilgili olarak bkz. Elisabeth Israels Perry, “The Continuing Challenge of Feminist Biography”, *Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu-Sempozyum Bildirileri. 17-19 Nisan 2009*, haz. Fatma Türe ve Birsen Talay Keşoğlu, Nisan 2009, İstanbul, s. 124-132.

53 Midge Gillies, *Writing Lives: Literary Biography*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 55-57.

54 Alıntılayan Brian Roberts, a.g.e., s. 86.

Diğer taraftan Long'un belirttiği gibi, bu bağlantı vurgulandıkça kontrol azalabilir. Bu noktada feminist yaklaşım, yazarın kendisini silerek, öznesini kendisi yerine konuşturmasına yol açabilir.⁵⁵ Barry ise bu aşamada biraz daha ileri gider. Ona göre, biyograf ile öznesi arasında var olduğu düşünülen özdeşleşme ve bu minvalde yazılan metnin aslında biyografin kendi otobiyografisine dönüşmesi durumu hatalıdır. Esasen var olansa, "diyalektik ilişki"dir. Özdeşleşme "eşitlenme" olarak görülmemeli, ancak bir çeşit "kahramanlaştırma" olarak algılanmalıdır. Bu yolda da biyografin yapması gereken, bir adım daha ileri giderek öznesiyle yaşadığı kişisel özdeşleşmeden baskın çıkabilmektir. Biyograf, "diğerini nesnelleştirirken öznelleştirmeyi de reddeder." Kadın biyografilerinde öznellik gereklidir fakat yeterli değildir. Olması gereken ilk unsur ise "tarihsel bağlam"dır.⁵⁶ Bu minvalde Leman Hanım'ın arşivinde bulunan kaynaklar yalnızca onu anlamak için değil, onun bireysel ve tarihsel kimliğini oluşturan dönemin sosyo-kültürel yansımalarını da görmek niyetiyle değerlendirilmiştir.

Elisabeth Young-Bruehl, biyografin kendisini bir başkasının yerine koymasını reddeder. Ona göre bu durum, daha ziyade "bir başkasını kendi yerine koymak; o kimsenin yaşam ortamına, doğasına intibak etmek ve fakat bunu yaparken öznesini çözümlemek ve kavramaktan doğal olarak imtina etmektir."⁵⁷ Bu noktada belirtmeliyim ki, feminist biyografinin vurguladığı diyalektik ilişkiyi önemsiyor olsam da, Leman Hanım'la karşılıklı yer değiştirmelerimiz oldu. Ancak bu durum onu, koşulsuz bir kabullenmenin öznesi

55 Judy Long, *a.g.e.*, s. 103.

56 Kathleen Barry, "Towards a Theory of Women's Biography: From the Life of Susan B. Anthony", *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 82.

57 Elisabeth Young-Bruehl, *Subject to Biography: Psychoanalysis, Feminism, and Writing Women's Lives*, Harvard University Press, Cambridge, 1998, s. 22.

yapmaya yetmedi. Öznenle aramdaki bağ-lantı tarihsel bağ-lamda çoğu zaman mesafeli olsa da, kurgusal anlamda taraf-lı ve duygudaş tavrım baskın çıktı.

Feminist biyografinin temelinde, araştırılan kadın öznenin ne yaptığıyla (ya da yapamadığıyla) birlikte 'nasıl' yaptığı da önemlidir. Feminist biyografi, geleneksel biyografi anlayışının sıklıkla yaptığını yapmaz; öznenin yalnızca kendisine, izole edilmiş bir şahsiyet algısıyla yönelmez. Onunla birlikte hareket eden tüm sosyal yapı ve diğer kişiler de bu ilişki yumağının içinde değerlendirilir.⁵⁸ Kadının bu yapı içinde, akrabaları, dostları, aşkları arasında konumlandırılışı, feminist biyografinin odak noktasıdır; böylece tarihsel bir inşa olan toplumsal cinsiyet (*gender*)⁵⁹ mekanizması da devrededir. Hayatı anlatılan kadınlar, bizzat kendi deneyimlerinin merkezi haline gelirler. Onlar, içinde bulundukları yapıdaki sosyal değişimin de aktif unsurları olarak algılanmalıdır.⁶⁰

Kadınların terekelerindeki-arşivlerindeki belgeler, yalnızca erişimi engellenmiş bir mahremiyeti sergilemez, aynı zamanda tek bir kadının özelinde dönemin diğer kadınlarının da tecrübelerini yansıtır. Dolayısıyla bu kadınların bizzat ne söyledikleri önemli olmakla birlikte, belli bir sınıfın evrenini yansıtıyor olsalar da, genel kaygı, arzu ve temayülleri yansıtıyor olmaları bakımından da önemlidir. Bunu ortaya çıkar-

58 Barbara Caine, "Feminist Biography and Feminist History", *Women's History Review*, 1994, cilt 3, sayı 2, s. 251-252. Caine, Liz Stanley ve Ann Morley'e referans vermiştir: *The Life and Death of Emily Wilding Davison*, Women's Press, Londra, 1989, s. 68.

59 *Gender* kavramı önceleri eril temelli olup evrensel bir kadınlık ya da erkeklikten ziyade, kültürel bir tanımlama olarak karşımıza çıkmıştır. Daha sonra biyolojik temelli bu yaklaşıma itirazlar gelmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Meryn Stuart, "Making the Choices: Writing About Marguerite Carr-Harris", *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 62; Joan W. Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, Aralık 1986, cilt 91, sayı 5, s. 1054.

60 Meryn Stuart, a.g.e., s. 62.

mak da, ancak feminist biyografide temel olan tarihsel bağlamı göz önünde tutmakla mümkün olur.⁶¹

Şüphesiz ki Leman Hanım ve kendi tecrübelerini kaleme olarak, otobiyografik metinler yazan bazı hemcinsleri, belirli bir toplumsal-kültürel yapının bireyleridir. Pek çoğu Batı tarzı okullarda eğitim görmüş ve modernleşme çabalarının merkezinde yer alarak, bu kültürel değişimin araçları olmayı kabullenmişlerdir. Bu sosyo-kültürel atmosfer ve tarihsel bağlam nedeniyle, bu kadınların hayatı doğrudan kendi kadın kimliklerini tamamiyle yansıtmamaktadır. Söz konusu hayatlar, aslında Cumhuriyet'in de hikâyesini sergiler. Örneğin otobiyografisini kaleme alan, 1921 Viyana doğumlu akademisyen Nermin Abadan Unat, söz konusu anlatıda çoğunlukla Cumhuriyet'e duyduğu sevgiyi dile getirmiş ve açıkça bir olumlama ile toplumsal olanı bireysel anlatısına fon yapmıştır.⁶²

Her halükârda, feminist biyografi temelinde arzulanan, içerisinde 'hissi endişe'nin de sezilebildiği bir oluşumun meydana getirilebilmesidir. Long'un da ayrıca ifade ettiği gibi (kadın) biyograf, kadınların hayatlarının anlatılmasında önemli katkılara sahiptir. Feminist biyograf ise (ki bu erkek de olabilir) kendi öznesini toplumsal cinsiyet çerçevesi içinde konumlandırmaya muktedirdir.⁶³ Bu konumlandırma sayesinde ki, kadınların biyografisi, toplumsal cinsiyet gücü ve cinsiyet sınıflarının üretildiği deneysel bir dünyayı temsil edebilecektir.⁶⁴ Öte yandan Leman Karaosmanoğlu'nun hayatı etrafında, feminist biyografi damarını besleyen "her-story" yaklaşımının da varlığından söz edilebilir. Bahsi geçen yaklaşım, hem sıradan hem de tanınmış kadın-

61 Barbara Caine, *a.g.e.*, s. 251.

62 Nermin Abadan Unat, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

63 Judy Long, *a.g.e.*, s. 152.

64 Kathleen Barry, "The New Historical Synthesis: Women's Biography", s. 87.

ların hayatlarına ışık tutmaya ve onların davranışlarını güdüleyen kadın bilincini veya feminist doğayı/mizacı anlamaya çalışır.⁶⁵ Leman Hanım'ın arşivine de benzer bir nazarla bakılmıştır.

Feminist biyografi temelinde yazılmış olsun ya da olmasın, biyografaları aynı çıkmazda buluşturan yöntemsel diğer bir mesele ise, yapılan işin/yazılan metnin nasıl adlandırılacağıdır. Esasen yine tarih ve kurgu (edebiyat) ikilemi çerçevesinde meydana gelen bu durum, “yaşam öyküsü” ve “yaşam tarihi” sınıflamaları arasında nasıl bir ayırım yapılacağı sorusunu gündeme getirir. Bu iki terim arasında çoğu zaman kavramsal bir karışıklık vardır. İlhan Tekeli, ‘hayat hikâyeleri’nin, biyografik bilgiler içeren bulgular olduğunu ve bu tür çalışmaların, biyografik öznenin kendisinden ziyade onun ait olduğu toplumu anlamaya yöneldiğini söyler. Eğer ki bu çalışmalar, gazete ve resmî arşiv gibi başka kaynaklarla desteklenirse ve sınanırsa ‘yaşam tarihi’ne dönüşür.⁶⁶ Buna ilaveten, yaşam öyküsü genellikle sadece yazarın kaleme aldığı anlatıya; yaşam tarihi ise araştırmacının yorumsal çalışmasına yönelik olarak algılanmaktadır.⁶⁷ Böyle bir sınıflama, itiraf etmem gerekirse, bu çalışmanın kurgusal damarıyla ve oluşum gayesiyle pek örtüşmemektedir. Öte yandan, (her ne kadar kadın çalışmalarının disiplinlerarası kategoriler hapsedilerek müstakil ve bağımsız bir sahada, daha özgür hareket etmesinin engellendiğini söyleyen araştırmacılar varsa da)⁶⁸ Leman Ha-

65 Joan Wallach Scott, *Gender and The Politics of History*, Colombia University, New York, 1999, s. 19.

66 İlhan Tekeli, a.g.e., s. 186. Ayrıca bkz. Catherine N. Parke, *Biography-Writing Lives*, Twayne, New York, 1996, s. 1-34.

67 Alıntılayan Brian Roberts, a.g.e., s. 3.

68 Sandra Coyner, “Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Araştırmaları,” *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, çev. Belkıs Kümbetoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 15-33.

nım'ın hayatının yazılması ne tarihin-tarihçinin, ne de edebiyatın-edebiyatçının tekelindedir. Leman Karaosmanoğlu, her iki disiplinin ortaklaşa savaşıp seviştiği bir yaratma biçiminin ürünüdür.

Leman Hanım'ın Arşivindeki Saklı Dünya

***"Kusurum Karanlık Tarafımdır
ve Asıl Tarafım da Budur"*¹**

Devletin ve toplumun büyük bir tahavvülde olduğu 1920'lerin başında kaleme aldığı bir mektupta, kendisini yukarıdaki sözlerle tanımlayan bir kadını nasıl keşfedebiliriz? Bu soruyu cevaplamaya çalışmadan evvel, Leman Hanım'ın saklı dünyasından, kişisel arşivinden söz etmek gerekir. Leman Hanım'ın arşivi, ilk olarak Eylül 1999'da açılarak incelenmiştir. Birkaç yıldır İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde muhafaza edilen bu tereke, "Yakup Kadri Arşivi" olarak isimlendirilmiştir. Arşivde yalnızca Leman Hanım'a değil, eşi Yakup Kadri ve ağabeyi Burhan Belge'ye de ait pek çok evrak, fotoğraf ve eşya mevcuttur. Ayrıca babası Mehmet Asaf Paşa'ya dair malzemeye de rastlanabilir. Leman Hanım'ın vefatından sonra bu tereke, yeğeni (ağabeyi Burhan Belge'nin oğlu) Prof. Dr. Murat Belge'ye intikal etmiştir.

Leman Hanım, tanınmış bir ailenin mensubu olmanın dışında, değişmekte olan siyasi ve kültürel değerlerin de tanı-

1 Leman Hanım bu ifadeyi, eşi Yakup Kadri'ye yazdığı bir mektupta kendisi için kullanmıştır. Bkz. LKKÖA, t.y. (muhtemelen 1920'lerin başı).

ğı, hatta bir nebze de tatbikçisidir. O bir paşa kızı, siyasetçi kardeşi ve sefir karısı olarak dönüşümün gerisinde ve berisinde yer almıştır. Peki bu büyük dönüşümün içinde ve bunca meşhur erkek akrabası arasında, Leman Hanım'ı nasıl ve nerede konumlandıracağız? Leman Hanım, tekil bir tarihsel özne olarak mı, yoksa akrabalarının tarihinde yardımcı bir unsur, tarihin nesnesi olarak mı vardır? İşte esas mesele budur.²

Tanzimat'ın devingen ruhunun Osmanlı siyasası ve toplum hayatında yarattığı kültürel ivme malum. Bu ivmeden kadınlar da nasiplerini almışlardır. Yeni siyasi oluşum pek çok alanda, tüm bireyleri olduğu gibi kadınları da ilerleme ve gelişme ile yüceltmeyi hedeflemiştir. İlk aşamada kadınlar, devletin gelecekteki vefakâr vatandaşlarını, çocukları yetiştirmesi umulan 'anne'lerdir. Ulu vazife, "yurtsever vatandaş kimliği"ni taşıyacak olan erkekleri yetiştirme görevi, ancak kadınların sahip olabileceği bir ayrıcalıktı.³

2 Bu çalışmada, Leman Hanım'ın ailesinin müstakil hayatları konu edilmemiştir. Ancak bu kişilerin Leman Hanım'ın hayatına ya da Leman Hanım'ın onlarinkine müdahil oldukları durumlarda zaman zaman ilintili olarak tahlil edilmiştir. Leman Hanım'ın babası Mehmed Asaf Paşa hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler olmakla birlikte, kendisi de bizzat anılarını kaleme almıştır. Türk siyasetinde ve gazetecilikte mühim bir yer tutan ağabeyi Burhan Belge'ye dair 2009'da tamamlanan bir doktora tezi ise, sonrasında kitaba dönüşmüştür. Bu tezde de, Leman Hanım'ın arşivinden istifade edilmiştir. Fakat doğal olarak, kitabın yazarı Aytaç Yıldız'ın arşiv için kullandığı kısaltma, Burhan Belge Özel Arşivi/BBÖA olmuştur. Edebiyatımızın usta kalemi Yakup Kadri Karaosmanoğlu hakkında epeyce yapıt meydana getirilmişse de yapılmış en kapsamlı çalışmanın, Niyazi Akı'nın monografik eseri olduğu söylenebilir. Bahsi geçen çalışmalar için bkz.: Mehmed Asaf, 1909 *Adana Ermeni Olayları ve Anıları*, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1982; Aytaç Yıldız, "Burhan Asaf Belge: Cumhuriyetin Erken Döneminde Aydın ve İktidar İlişkisi" yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009; Aytaç Yıldız, *Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011; Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser Fikir-Üslup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

3 Ayşe Parla, "The 'Honor' of the State: Virginity Examinations in Turkey", *Feminist Studies*, Bahar 2001, cilt 27, sayı 1, s. 74; Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 155; Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", 75

Osmanlı Kadın Hareketi (Osmanlı Hareket-i Nisvânı) olarak nitelendirilen ve 1860'lardan 1920'lere kadar devam eden sosyo-kültürel kıpırdanmanın merkezi İstanbul'du. Hareket, kadın gazeteci ve yazarlar ile şekillenirken, bu dönemde yayımlanan pek çok kadın dergisi de kadın okurları bu yeni oluşum ile tanıştırmıştı. 1869'da ilk baskısını yapan *Terakki-i Muhadderât* isimli dergi, Osmanlı-Türk kadınının görünür olma yolundaki ilk adımlarındandır. Kadınların yazdığı ve okuduğu dergilerin yazarları arasında bilhassa devlet adamlarının ve yüksek memurların kızları ve eşleri bulunuyordu. Makbûle Leman, Leyla Saz, Fatma Aliye bunlardan sadece bazılarıydı. Bu entelektüel kadınlar şiir ve hikâye yazıyor, beste yapıyor, modadan yeme-içme alışkanlıklarına kadar, Batı kültürüne yakın bir duruşu benimsiyorlardı. Bu durum kadın hareketinin sınıfsal konumunu belirlemiş ve belki de bir sorunsal olarak karşımıza çıkmasına sebep olmuştur. 1908'e, II. Meşrutiyet yıllarına kadar, edebi yazıların dışında, bu dergilerde daha çok domestik konular ele alınmış, kadın okuyuculara nasıl iyi yetişmiş bir kadın (anne ve eş) olabilecekleri anlatılmış, hatta empoze edilmiştir.⁴ Meşrutiyet sonrası söz konusu dergiler politik meselele-

Yıldı Kadınlar ve Erkekler, (ed.) Ayşe Berkay Hacımiraoglu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 71; Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, YKY, İstanbul, 2006, s. 63.

- 4 Nermin Abadan Unat, "Social Change and Turkish Women", *Women in Turkish Society*, (ed.) Nermin Abadan Unat ve Deniz Kandiyoti, E. J. Brill, Leiden, 1981, s. 7; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 23; Serpil Çakır, Zehra Toksa vd., *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası*, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 359; Elizabeth B. Frierson, "Women in Late Ottoman Intellectual History", *Late Ottoman Society*, (ed.) Elisabeth Özdalga, Routledge Curzon, New York, 2005, s. 147-156. Osmanlı kadın dergilerine toplumsal cinsiyet merkezli bakış için: Elisabeth B. Frierson, "Unimagined Communities: State, Press, and Gender in the Hamidian Era", yayımlanmamış doktora tezi, Princeton Üniversitesi, 1996; Zehra Toska, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Kadın Tarihinde İstanbul ve Önde Gelen Kadın Sıraları", "Çağdaşlaşma Yolunda Kadın: İlklerden Bir Kesit" sergisi için sunum, İstanbul, 1993, Kadın Eserleri Kütüphanesi,

re de değinerek bir ölçüde kabuk değiştirmişse de, Osmanlı Kadın Hareketi'nin Cumhuriyet'in Türk kadını için ne ölçüde yönlendirici olduğu hâlâ araştırılmaya muhtaçtır. Şüphesiz ki bu çabalar Osmanlı kadınının belli açılardan özgürleşmesi ve kurtuluşu için önemlidir. Fakat bahsi geçen kadın hareketi etrafındaki kültürel algının hangi kadına, ne kadar ulaşabildiği de tartışmaya açıktır.

1920'lerden sonra, politik bilincin de yavaş yavaş gelişmesiyle, üst-orta sınıfa mensup kadınların yaşam tarzı hemcinsleri tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler arasında, söz konusu kadınların yalnızca çay partilerine giderek ve modayı takip ederek sürdürdükleri Batılı olma hevesi bulunmaktadır. Ancak devrin önemli kadın kalemlerinden biri olan Halide Edip, gelişigüzel bulduğu bu eleştirilere, 9 Şubat 1924 tarihli *Akşam* gazetesinde yazdığı "Hanımlarımızın Maksadı Nedir?" başlıklı bir makale ile karşılık vermiştir. Halide Edip bu yazısında, hangi sınıftan olursa olsun, eleştirilen söz konusu kadınları savunmuştur: "Çaylara gitmek modaya meraklı olmak, hatta dans etmek bir kadının memleketine ait meselelerde ciddi düşünmeyeceğini ifade etmez. Memleketin bütün yükünü aziz omuzlarında taşıyan taşra kadınının çoğunluğunun menfaat ve hakkını da şehirdeki aydın kadınlar inceleyecekler ve savunacaklardır."⁵ Leman Karaosmanoğlu'nun yazılı belgelerindeki ifadeleri, politik ve sosyal meseleler karşısında ilgisiz kalmayışı ve sergilediği tavır göz önüne alınırsa, Halide Edip'in haklı olduğunu söylemek mümkündür. Leman Hanım İstanbul-Anadolu ayrımındaki yolda, Cumhuriyet'in arzuladığı kadın modelini benimsemekle beraber, durumun karmaşıklığının da farkındadır.

İstanbul, M 703.

5 Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (der.) Ayşe Berktaç Hacımizaoglu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1988, s. 79-81.

Bu dönemde, bir Türk kadınının alacağı eğitimin niteliği, ailesinin (çoğunlukla aile reisi olan erkeğin) inisiyatifinde şekilleniyordu. Ancak kadınların yakaladığı eğitim fırsatı, içinde bulundukları kültürel/sınıfsal farklılıklara bağlı olarak da değişiklik göstermiştir. Bir Paşa kızı ve Osmanlı bakiyesi, genç bir devletin mümtaz vatandaşı olarak Leman Hanım'ın yakaladığı fırsat da elbette hemcinslerine göre daha iyi koşullara sahipti. Leman Hanım Eylül 1911 tarihinde, Batılı tarzda eğitim veren İstanbul Kadıköy'deki Notre-Dame de Sion'a gitmiş ve 1920'lerin başında da Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nde okumuştur. Buna bağlı olarak, dönemin 'sıradan' kadınlarının sahip olamayacağı bir fırsatı yakalamış, iki yabancı dil öğrenebilmiştir. Leman Hanım için, ilginçtir ki, bir kadının entelektüel gelişimi ve aldığı eğitim, onu 'olağandışı ve farklı' yapmaya kâfidir. Fiziksel görünüm ise ikinci plandadır. Görülüyor ki Leman Hanım, çok genç yaşlardan itibaren okuyan, entelektüel ve meraklı bir kadındır. Meselenin daha önemli kısmı ise, bu kadının, hayatının sonuna kadar kendini bu kimlikle tanımlamasıdır. 1986'da gazeteci Emin Çölaşan'a verdiği bir röportajda da bu sınıfsal farkını ve belki de salt Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun karısı değil, aynı zamanda sanki bir Cumhuriyet sembolü olduğunu okuyup yorumlamıştır:

“[E.Ç.]-Sayın büyüğüm, şu tablolarınıza baktığım zaman, gençliğinizde gerçekten çok güzel olduğunuzu görüyorum. (Leman Hanım kahkahalar atıyor.)

[L.K.]-Aman beyefendi, bende güzellik ne arar? Ama galiba değişik bir kadındım, İngilizce ve Fransızca bilen okumuş bir kadındım.”⁶

6 Emin Çölaşan, “Leman Karaosmanoğlu (Atatürk'ün Dostu)”, *İcraatın İçinden*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 205-206.

Benzer şekilde, Çölaşan'ın, "Latife Hanım güzel miydi efendim?" sorusuna karşılık Leman Hanım, "İyi yetişmiş bir kadındı," cevabını vermiştir.⁷

Genç Leman'ın Dame de Sion'dan aldığı 1912 tarihli karnesini değerlendiren Birsen Talay, onun ders notlarına bakarak karakteri hakkında bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre Leman Hanım, derslerinde başarılı ve fakat disiplin açısından zayıf bir çocuk olmuştur. Sakin kalmayı bir türlü beceremeyen genç Leman, hocaları tarafından mütemadiyen uyarılmıştır.⁸ Talay'ın tespiti yerindedir, zira Leman Hanım'ın sonraki yıllarda, genç kızlık döneminde yazdığı mektuplardaki ruh hali bunun kanıtı niteliğindedir.

Şu açıktır ki, bir kadının sınıfsal konumu, onu tarih sahnesinde fark edilir kılmak için yeterli değildir. Yakup Kadri'nin "*aziz rakibem*"⁹ diye seslendiği Leman Hanım da, bugüne değin Cumhuriyet'in ilk dönem kadınlarını çalışanlar tarafından gözden kaçırılmıştır. Bu durumun temel sebeplerinden biri, Osmanlı'nın son dönemleri ile ona eklemelenen Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşayanların terekelerinde yer alan pek çok belgenin eski yazı ile (Osmanlı Türkçesi-Arap harfleriyle) yazılmış olmasıdır. Dil meselesi karşımıza metodolojik bir sorun olarak çıkar. Dolayısıyla yalnızca araştırmacılar değil, aynı zamanda bu özel arşivlerin varisleri de, terekelerde yer alan belgelerin mahiyetini kavrayamamış olurlar.

Leman Hanım açısından bakıldığında da durum aynıdır, zira arşivde yer alan pek çok mektup Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Esasen Cumhuriyet'in kültür çelişkilerinden biri olarak da görülebilecek bu durum, mektuplarda hem eski

7 Emin Çölaşan, *a.g.e.*, s. 205.

8 Birsen Talay, "Yakup Kadri Bey Haremi", *Tarih ve Toplum*, Mart 2001, sayı 207, s. 47-48.

9 LKKÖA, t.y. (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

ve yeni Türkçe kelimelerin hem de Fransızca, İngilizce (ve hatta Latince) kelime ve deyimlerin kullanılmasıdır. İlginçtir ki bazı anlamları karşılamak için modern Türkçe yetersiz kalırken, imdada eski kelimeler yetişmiştir. Bu da kifayetsiz kaldığında boşluğu yabancı kelime ve deyimlerle doldurmayı tercih etmişlerdir. Leman Hanım, yeni Türkçe ile yazılmış bazı belgeleri (yıllar sonra) arşivlerken de, muhafaza zarflarının üzerine Osmanlı Türkçesi ile notlar düşmüştür. Fakat şunu unutmamak gerekir ki, bu durum yalnızca Leman Hanım'a özgü değildir. Mustafa Kemal'in eşi, Cumhuriyet kadınının ilk rol modeli olan Latife Hanım da aynı şekilde hareket etmiştir. Leman Hanım'a gönderdiği bir başsağlığı kartında eski yazıyı tercih etmiştir.¹⁰

Leman Hanım ve eşinin, özellikle nişanlı oldukları dönemde birbirlerine duygularını ifade ederken ya da gizli-mahrem bir konuya değinirken yabancı kelimelere müracaat etmiş olmaları da ilginçtir. Hatta bazı cümleler yarı Türkçe yarı İngilizce olarak yazılmıştır. Öte yandan, Leman Hanım'ın mektuplarda kullandığı dil, 1920'lerin Türkiye'sinde yaşayan, üst-orta sınıftan bir Osmanlı (Türk) kızının aldığı eğitim düzeyini de gösterir. Ayşe Durakbaşı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yüksek sınıfa mensup ailelerin çocuklarına sunulan büyük eğitim fırsatlarından söz eder.¹¹ Bu olanaklar sayesinde ki, pek çoğu yeni sistemin ortaya koyduğu Batılı yaşam şekline adapte olabilmışlerdir. Aslında Leman Hanım da bunlardan biridir.

Ankara'nın zirvesindeki kadının, Latife Hanım'ın son yıllarda gördüğü alaka ve birkaç mühim çalışmayı istisna tutarsak, bu kadınların bizatihi kendilerine yönelik, kocala-

10 Bkz. Ek 4. LKKÖA, 1975? (Latife Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan kart).

11 Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (ed.) Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 42.

rından ve çevrelerindeki meşhur erkeklerden azat edilmiş bir bakış açısını bulmak güçtür. Hatta anılarını kaleme alan kadınların pek çoğu dahi, bizzat kendilerine yönelik bu bakış açısından kurtulamamışlardır.¹² Bürokrasinin kalbinde yer alan erkeklerin eşleri, taze devletin modernleşme projesinde, daha ziyade “devlet feminizminin politik ve sembolik araçları” olarak kabul görmüşlerdir. Sistem, onlara hiçbir zaman gerçekten ne istediklerini sormamıştır.¹³

Leman Karaosmanoğlu açısından daha tuhaf olansa, Yakup Kadri hakkında bunca yazılıp çizilen arasında onun yeterince var olmayışıdır. Bu sis bulutunun içinde olmayı, “*Kusurum karanlık tarafımdır,*” diyen Leman Hanım bizzat mı tercih etmiştir, yoksa bu durum dolaylı olarak kocasının tavrının sonucu mudur? Veyahut da en genel surette toplumsal bir unutmaya (kadınları perde ardından tahayyül etme) yatkınlığının mı neticesidir? 1982’de verdiği bir röportajda, Yakup Kadri’nin karısı olmak dışında başka bir şeyi arzu etmediğini anladığımız Leman Hanım, eşinin *Kiralık Konak* romanındaki kadın karakterin (Seniha) gerçekte var olup olmadığı kendisine sorulduğunda, “*Hem bana bunları niye soruyorsunuz? Yakup’u tanıyan hanımları bulun, onlarla beni konuşun. Ben yalnızca karısıyım,*”¹⁴ şeklindeki ifadesiyle bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dillendirmiştir.

12 Bu konuyla bağlantılı olarak, Türk kadın otobiyografilerini inceleyen çalışmalar için bkz. Nazan Aksoy, “Turkish Women’s Autobiographies”, *Life Writing Autobiography, Biography, and Travel Writing in Contemporary Literature*, (ed.) Koray Melikoglu, Deutsche Nationalbibliothek, Stuttgart, 2007, s. 83-98; Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler Otobiyografi*, Kadın, Cumhuriyet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

13 Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (ed.) Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 83, 87. Arat, şu esere referans verir: Deniz Kandiyoti, “Women ad Turkish State: Political Actors or Symbolic Pawns?”, (ed.) Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias, *Woman-Nation-State*, The Macmillan Press, Londra, 1988.

14 Nilgün Tarkan, “Eşim Yakup Kadri”, *Milliyet*, 19 Aralık 1982, s. 10.

Yakup Kadri'nin eserleri temel alınarak Leman Hanım'ı bu eserlerde örtük ve/veya aşıkâr biçimde aramaya kalkışmak, daha doğrusu buna yaslanan bir gerçeklik kaygısı duymak, bu çalışmanın gayesi olmamakla birlikte, böyle bir çabanın, ayrı bir çalışma olarak hem Yakup Kadri hakkındaki literatüre hem de Leman Hanım'ı ayrı bir perspektiften kurgulama girişimine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Örneğin, mektuplarından birinde Leman Hanım, Yakup Kadri'nin *Kadınlık ve Kadınlarımız* isimli eseri için, "*Benden de bir parça mı diyorsun?*"¹⁵ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Aynı mektupta Leman Hanım Yakup Kadri'ye, kendisini onun gözünden görmek istemediğini de söylemiştir. Bütün bu ifadeler, Yakup Kadri'nin eserlerindeki kurgu ve gerçeklik bağlantısını anlamak bakımından kayda değerdir. Diğer taraftan, Ann Thwaite'in dile getirdiği gibi, "bir hayatı aydınlatmak, ortaya çıkarmak için büyük romanların kullanılması, söz konusu romanların kendilerini çarpıtması tehlikesini doğurabilir."¹⁶

Yakup Kadri (bir yazar, milletvekili, sefir...) üzerinden ve onun şahsında algılanmış olmak, bilhassa bu ilişkinin ilk yıllarında Leman Hanım'ı rahatsız etmiştir. Benzer şekilde, Leman Hanım yaşamı boyunca tanınmış devlet adamları, özellikle de Atatürk ile ilgili fikri sorulduğunda sıkıntı duymuştur.¹⁷ Üstelik bu sıkıntı yalnızca kendi ülkesinden değil, Batı'dan da kaynaklanmıştır. 1982'de, *The Guardian* gazetesinin Ankara muhabiri David Barchard tarafından kendisine İngilizce olarak yollanmış bir mektupta, Atatürk'le ilgili konuşmak istemediği, bu muhabirin kaleminden ifade edilir. Ancak Barchard yine de ısrarcı davranmış ve kendi-

15 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

16 Ann Thwaite, a.g.e., s. 32; LKKPA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

17 Leman Hanım Atatürk'e ve Cumhuriyet'e büyük bir hayranlık duymaktadır, ancak görüldüğü ki bu hayranlık söz konusu rahatsızlığı giderememiştir.

siyle yalnızca beş dakika sürecektir bir görüşme yapmak istediğini yazar:

*"Although you have indicated that you would prefer not to speak about Atatürk, perhaps you would be interested to know what I am at work on: it is simply a series of short (no more than five minutes) interviews, recorded in English for broadcasting, to go out in Australia. Atatürk's life and his leadership at Gallipoli were to be the subject. Anyhow enough of that, though it would have been nice if we could have done it."*¹⁸

Buna bağlı olarak, kendisiyle yapılan ve yapılmak istenen pek çok röportaj talebindeki sorular, daha ziyade onun yaşadığı dönemlerin sosyo-politik yapısını anlamaya yöneliktir. Oysa Leman Hanım, bu yapının içinde yer almış, ayrı bir birey olarak algılanmayı da istemiş olabilir. Leman Hanım'a yöneltilen sorular; kimleri ne kadar tanıdığı ya da tanıyorsa bu kişilerle ne konuştuğu şeklinde, magazinsel yapıdadır.¹⁹ İşte bundan ötürü Leman Hanım, yaşadığı dönemin basınından şikâyetçi ve mustarıptır. 1961'de ağabeyi Burhan Belge'ye, David Barchard hakkında yazdığı mektupta bunu şöyle ifade eder:

18 LKKÖA, 8 Mart 1982 (David Barchard tarafından Leman Hanım'a yazılan mektup). Bu mektubun Leman Hanım tarafından yazılan karşılığı ve/veya konuyla ilgili önceki yazışmalar arşivde bulunamamıştır. "Atatürk hakkında konuşmak istemediğinizi belirtmiş olmanıza rağmen, belki çalıştığım konuyla ilgilenebilirsiniz. Bu çalışma, İngilizce kaydedilip Avusturalya'da yayımlanacak olan ve beş dakikayı geçmeyecek kısa bir görüşme serisinin parçasıdır. Konusu, Atatürk'ün hayatı ve Çanakkale'deki liderliğidir. Bu görüşmeyi gerçekleştirebilirsek çok iyi olacaktır."

19 Bkz. Ek 5. LKKÖA, t.y. (Hacettepe Üniversitesi öğretim üyeleri, Bilge-Wayne Criss tarafından Leman Hanım'a gönderilen soru listesi). Leman Hanım, toplam yirmi üç sorudan oluşan ve muhtemelen bir görüşme talebinin ön safhasını oluşturan bu evrakın üzerine de "dikkat" ibaresini koymuştur.

“Ah, bu basın, ah, daha 35 yıl evvel Atatürk zamanında da muhalifti. O zaman da Yakup’la Falih’e çatarıdı! 1946’da da muvafık matbuatın ne düşündüğünü ben bilirim.”²⁰

Başka bir akrabasına yazmış olduğu mektupta da aynı rahatsızlık görülebilir. Bir gazeteciye verdiği röportajda Atatürk hakkında söyledikleri gazeteci tarafından anlaşılamamıştır:

“Sevgili Gülsün’cüğüm, delaletinizle beni görmeye gelen gazeteci beyin yazısına şaşıtm! Ben kendisine yalnız iki mevzu anlatmak istemiştim. Sırf Atatürk’ün tolerance, hoş-görü ve af hususunda büyük gönül sahibi olduğuna misal olarak, Şeyh Sait vakası zamanında Fevzi Lûtfi Karaosmanoğlu ve İstanbul gazeteleri hakkında Latife Hanımefendi ile bayramda bizi teşriflerindeki sözleri ve ikinci misal de Kadro dergisinin II. nosundaki imzasız başyazı için buyurdıkları tolerance dolu iltifatı –gene mesuliyeti benim olarak– anlattımdı. Anlamadı o zat.”²¹

Kusurunu karanlık tarafında bulan ama bununla bir anlamda övünen Leman Hanım, Atatürk ve dönemi hakkında bildiği bazı detayları saklamış olmaktan da memnundur: “Vah Halacığım, kimlerle oturup Atatürk’ten bahsetmeye mecbur kalmışsınız! Türkiye’de efkâr-ı umumiye hangi cahil ve gevezelerin eline kalmış! Böyle olmasaydı, zaten bugünkü durumda olur muyduk? Hakikaten, kıymetli hatıraları bu çöplük zihinli insanlara açmakta ne fayda var? Sizin, detayları saklı tutmanız ne kadar yerinde!”²² Leman Ha-

20 LKKÖA, 21 Temmuz 1961 (Leman Hanım’dan Burhan Belge’ye-Yassıada’ya yazılan mektup).

21 LKKÖA, 10 Kasım 1985 (Leman Hanım’dan Gülsün isimli yakınına yazılan mektup).

22 LKKÖA, 12 Aralık 1981 (Umur Belge’den Leman Hanım’a yazılan mektup). Mektupta sözü edilen görüşme büyük ihtimalle Hayri Birler tarafından yapılmıştır; “Atatürk ve Çevresi”, *Milliyet*, 11 Aralık 1981, s. 7.

nım'ın bazı konularda ketum davranması, çevresi tarafından da takdir görmüştür. Elbette bu takdirin sebebinin bilemeyiz; bulunduğu konum nedeniyle onun için bazen fincancı katırlarını ürkütmemiş olmak da makbul olabilir. Fakat yine de bir yakınının onu (ve ayrıca Latife Hanım'ı) 19. asrın Fransız kadın yazarı George Sand ile özdeşleştirmiş olması ilginçtir:

“(…) Bilmem hangi çağrışımlar (tedai) neticesinde, size George Sand'ın hatıralarının bir kopyasını göndermek için oradan almıştım (...) Galiba, kitabın kapagındaki resmi de size benzer buldum (...) Kitabın bilhassa ikinci yarısında, kuvvetli bir zeka ve kültür belirtiyor ki bilhassa o devrin şartları düşünülürse hayranlık verici. Chopin'den daha detaylı hatıraları bekleyen, hayal kırıklığına uğruyor. Belki, devrimizde her şeyin ticarileşmesine alışan bizler, bu kadının discreet'liğini bile yadırgıyor. Hem bir Latife Hanım misali de varken.”²³

Buna karşılık, Leman Hanım yine Emin Çölaşan'a verdiği röportajda, bazı konuları detaylarıyla anlatmış fakat bu kez de Çölaşan'ın tedirginliği ile karşılaşmıştır: “Yazılmasını arzu ettiği bazı olayları maalesef yazamıyorum. Ve bu yüzden Sayın büyüğümden özür diliyorum.”²⁴ Leman Hanım'ın neyi anlattığını ve Çölaşan'ın bunları ifşa etmekten neden imtina ettiğini bilemeyiz. Elbette bu röportaj tam anlamıyla bir biyografi çalışması değildir, yalnızca sosyal yapının göstergesi sayılacak bir kadının yaşamından belli kesitler sunmuştur. Fakat burada önemli olan, biyografik materyallerin kullanı-

23 LKKÖA, 8 Ekim 1977 (Umur Belge'den Leman Hanım'a yazılan mektup). Ünlü besteci Chopin ile evlenen George Sand, kaleme aldığı anılarında bu evlilikten çok az bahsetmiştir. Leman Hanım ve George Sand arasındaki fiziksel benzerlik için ayrıca bkz. Ek 6.

24 Emin Çölaşan, *a.g.e.*, s. 202.

lışında, biyografik özne hayatta olsa dahi, bizzat yazarın da çekimser kalmış olmasıdır. Öte yandan, görülüyor ki Leman Hanım yaşam tanıklığının bazı noktalarını kamuyla paylaşmak hususunda epeyce hevesli olmuştur.

Janny B. White, Batılılaşmaya çalışan Cumhuriyet'in reformlarının, yalnızca karizmatik bir liderin vizyon ve değerleri ile küçük, şehirli bir orta sınıfın ilgi alanlarını temsil ettiğini söyler. Devlet, ideal kadın modelinin taşınması gereken özellikleri de bu çerçevede belirlemiş ve tekelci bir sistem ortaya koymuştur.²⁵ Kadınlar ise ancak bu sistemin (devlet feminizminin) içinde birey olabilir ve yasal haklarını elde edebilirlerdi.²⁶ Bu sistemin tam göbeğinde yer alan Leman Hanım'ın da başka bir alternatifi yoktu.

25 Jenny B. White, "State Feminism, Modernization, and Turkish Republican Woman", *NWSA Journal*, Gender and Modernism Between the Wars, 1918-1939, Güz 2003, cilt 15, sayı 3, s. 145.

Yeşim Arat bu modernleşme çabalarını tartışırken, aslında modernleştirmeye çalışılanın zaten geleneksel olduğunu ve dönüşümün adı modernleşme olsa da, Batılılaşmanın olamadığını vurgulamıştır. Türkiye açısından ise, Cumhuriyet'in kurucu liderinin hem modern hem de Batılı olma yollarını aradığını söylemiştir. Yeşim Arat, "From Emancipation To Liberation: The Changing Role of Women in Turkey's Public Realm", *Journal of International Affairs*, cilt 54, sayı 1, Güz 2000, s. 108-109.

26 Hazan Kuru, "Devlet Feminizmi ve Cumhuriyet'in Kızları", *Bibliotech*, 2009, cilt 8, s. 79.

Biyografin Öznesi:
Bir Kadın Olarak Leman Hanım
Tarihin Nesnesi: Bir Sefire Olarak
Leman Karaosmanoğlu

Rosalind Kerr, büyükannesinin (C. Kerr Sissons) mektuplarındaki “benlik hali”ni tespit etmeye çalışırken, onun hiçbir zaman böyle bir benliği yazılarına yansıtmadığını söylemiştir. Ancak Kerr, bu tespiti yapabilmenin yolunun, büyükannesinin mektuplarındaki örtük iletilere “eleştirel bakış”la yaklaşmaktan geçtiğini ifade etmiştir. Bu yolla Kerr, büyükannesinin “aşırı belirlenmiş” [ve böylece kısıtlanmış] öznellik halinden onu kurtarabileceğini düşünmüştür. Fakat burada belirleyici olan, Kerr’in büyükannesinin, kendi mektuplarına dayanarak, *Law in a Leon-to or Pioneer Life on the Rainy* (1900-1908) isimli bir roman yazmış ve bu metnin daha sonra özgün bir biçim olarak kabul edilmiş olmasıdır.¹

Kerr’in yaklaşımına Leman Karaosmanoğlu özelinde baktığımızda, onun mektuplarındaki “kendilik” halinin gösterge-

1 Rosalind Kerr, “Reading My Grandmother’s Life from Her Letters: Constance Kerr Sissons from Adolescence to Engagement”, *Working in Women’s Archives. Researching Women’s Private Literature and Archival Documents*, (ed.) Helen M. Bus ve Marlene Kadar, Wilfrid University Press, Kanada, 2001, s. 79-81. R. Kerr Marlene Kadar’ın şu makalesine atıfta bulunur: “Coming to Terms: Life Writing - From Genre to Critical Practice” *Essays on Life Writing: From Genre to Critical Practise*, (ed.) Marlene Kadar, University of Toronto, Toronto, 1992.

lerine nasıl ulaşabiliriz? Leman Hanım'ın, Kerr'in büyükan-nesine benzer (örtük, kadın kimliğini bir ölçüde saklayan ve belki de en azından teorik anlamda kurgulanmış edebi) bir metni/verimi yoktur. Ancak Leman Hanım'ın pek çeşitli hususi evrakı arasında mühim bir yer tutan mektupları, onun hayat algısını ve benliğini samimi olarak yansıttığı en ilginç örneklerdendir. Bilhassa kendisi ile Yakup Kadri arasında, 1920'lerde gidip-gelen ve içten bir aşkın ve ona tabi bir çekışmenin ikrarı olan söz konusu mektuplar,² Kerr'in belirttiği saf "kendilik" halinin örnekleri sayılabilir.

Bu noktada David Bromwich'in öne sürdüğü, yaşam ve iş (biyografik metin) arasındaki "ters orantı" tehlikesine vurgu yapmak gerekir. Ona göre, neredeyse bütün biyografik metinler biyografin inandırıcı yorum silsilesini tanımlar niteliktedir. Böylece yazar ve metni arasındaki ilişkiye dair bir mutabakat oluşur. Burada okurun çok güç farkına varacağı tehlike ise, yazarın, bir yazar olarak okurda oluşturduğu resim ve okurun metne duyduğu saygı üzerinden, söz konusu biyografiyi, yazarın bizzat kendi hayatı için bir çeşit saydam özür olarak algılaması durumudur. Buna bağlı olarak da okurun metne-yazarın yapıtına duyduğu saygı azalırken, onun hayatına duyduğu ilgi artacaktır.³ Ancak Bromwich'in belirttiği tehlike, feminist biyografinin ruhuna ters düşer. Zira burada, Leman Hanım'ın hayatının yazılmasında asıl

2 Söz konusu mektuplar Bahriye Çeri ve Olcay Öner toy tarafından 2000'lerin başında Modern Türkçe olarak transkripte edilmiş ve fakat bütünüyle yayımlanmamıştır. Birkaçı *Tarih ve Toplum* dergisinde basılmıştır. (Detaylar için bibliyografyaya bakınız.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Edebiyat Arşivi sorumlusu Sevgül Sönmez sayesinde bu transkripsiyonların tamamına yakınına ulaşabildim.

Leman Hanım'ın mektupları derken bilhassa onun yazdıklarını kastediyorum. Fakat şunu da belirtmem gerekir ki, eşi Yakup Kadri tarafından Leman Hanım'a yazılan mektuplar da Leman Hanım'ın hayatını anlamakta önem arz ettikleri için ve ilişkinin mütakabiliyeti gereği bu yazıda değerlendirilecektir.

3 David Bromwich, "The Uses of Biography", *The Yale Review*, 1984, cilt 73, sayı 2, s. 162, 167.

olan, böyle bir şeffaf-geçişken yapıyı oluşturabilmek ve duygudaşlığı baştan kabul etmektir.

Margaretta Jolly, orta sınıf bir Yahudi Rus ailesinin kızı olan biyografik öznesi Maime Pinzer'in mektuplarını anlamaya çalışırken, değişik bir okuma önerisinde bulunur. Buna göre, söz konusu stratejinin en mühim noktası, mektup anlatısındaki geçicilik [ve zamansallığın] göz önünde bulundurulmasıdır. Mektupların sözel anlamdaki vurgusundan ziyade, metin dışı boyutundaki gerçek çabanın idrak edilmesi gerekir. Böylece mektupların kendi zamansallığında da yer alan kendilik hali ortaya çıkarılabilir.⁴ Dolayısıyla biyografik metne bakarken ilk gaye, belki de Jolly'nin biyografik öznesi Pinzer'in söylediği gibi,⁵ özneye bir 'soru' olarak değil de 'kişi' olarak yaklaşmak olmalıdır. Esasen, sorunun sorgulamaya ve keskin gerçekliği bulma takıntısına dönüşmediği bir biyografi çalışması, Jolly'nin yaklaşımı açısından anlamlıdır. Bu kitabın öznesi Leman Hanım'ın mektuplarına sorulan sorular da, ancak onun var olma çabasını tespit edebilmek uğrunadır. Cumhuriyet'in ilanından birkaç hafta ve Batı ilhamlı Medeni Kanun'un kabulünden üç yıl evvel, 6 Ekim 1923'te evlenen Leman Hanım ve Yakup Kadri arasındaki mektuplar, kuşku yok ki, devrin koşullarını zorlayan mustarip bir aşkın yansımasıdır. Mektuplar, 1920'lerin siyaset ve kültür bunalımını yansıtıyor olsa da, yazıldığı zamanın izlerine dair keskin emarelerin olduğunu iddia etmek zordur. J. Dunn, "kültürel şimdiki an" diye ifade ettiği

4 Margaretta Jolly, "Life Has Done Almost as Well as Art: Deconstructing the Maimie Papers", *Women's Lives/ Women's Times-New Essays on Auto/Biography*, (ed.) Trev Lyn Broughton and Linda Anderson, State University of New York Press, Albany, 1997, s. 9-29; Johanna Alberti, "Striking Rock: The Letters of Ray Strachey to Her Family, 1929-1935", *Women's Lives/Women's Times-New Essays on Auto/Biography*, (ed.) Trev Lyn Broughton ve Linda Anderson, State University of New York Press, Albany, 1997, s. 74.

5 "Öyle bir endişe duyuyorum ki yazdıklarım üzerinden beni bir insan olarak değil de bir soru olarak değerlendirebilirler...". Bkz. Margaretta Jolly, *a.g.e.*, s. 26.

zaman kesitini; öznenin düşündüğü, yazdığı ve davranış sergilediği bir zaman olarak ortaya koymuştur. Bu zaman, geçmişin gerçekleştiği ve fakat geleceğin de yaşandığı bir ortamın izlerini taşır.⁶ Ancak Leman Hanım'ın arşivindeki söz konusu mektupların pek çoğu son derece edebi bir üslupla kaleme alınarak, hem Yakup Kadri'nin hem de Leman Hanım'ın bireysel dünyalarını, içinde bulunduğu atmosferden çoğu zaman bağımsız olarak aksettirmektedir. Bazı mektuplarda zamansız ve mekânsız bir kadın-erkek ilişkisi/sevdası sezilmektedir. Bilhassa evlendikten hemen sonra, Yakup Kadri'nin görevi icabı Ankara'da bulunduğu gurbet yıllarında kaleme alınanlar, tam anlamıyla aşk mektupları olarak nitelendirilebilir. Bundan başka Leman Hanım'ın mektupları, bir kadının kendiliğini hiçbir kısıtla(n)ma kaygısı duymaksızın izhar ettiği belgeler olarak da önemlidir.

Bir devre şahitlik etmiş, entelektüel hevesi hat safhada olan bu kadının, pek çok akranının tersine neden yazmaktan imtina ettiğini anlamak pek kolay değildir. Leman Hanım'a bir yakını tarafından yazılan mektupta, onun yaşadığı dönemin kültürel evreni ile ilgili yargılar görülür:

“Tahsilsizler, diplomasızlar bugün ragbette, Malboro sigara ellerinde, viski tokuşturuyor, Barbara Cartland romanlarını okuyorlar! Kompliman gibi olmasın ama sizin gibi benim gibi ve daha tanıdığım suni olmayan kültürlü insan kaç tane Türkiye’de? (je [okunamadı] *superiorite*, af edin) diplomasızlar (je...*superiorite*, af edin)”⁷

6 Robert Skidelsky, *a.g.e.*, s. 15.

7 LKKÖA, 1980 (Jale isimli yakını tarafından Leman Hanım'a yazılan mektup).

Diger taraftan, Yakup Kadri de, Jale Hanım gibi içinde bulunduğu kültürel atmosferden rahatsız olur: “O İzzet Melih’le muhiti öyle tek başına *fréquent* edilecek muhitler değildir. İnsanın yüzüne gülerler arkasından olmadık dedi-kodu yaparlar.” Bkz. LKKÖA, 25 Ocak 1928 (Yakup Kadri’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

Okumayı, düşünmeyi seven, üstelik böyle bir çevrede yaşayan bir kadının terekesinde neden günlük ya da hatırat gibi bir metin yoktur? Leman Hanım'ın yazmakla ilgili hevesi ya örtük biçimde bastırılmış ya da şahsi doğası buna imkân vermemiştir. 1930'lu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Hasan Âli Yücel'in ona yazdığı bir mektupta Leman Hanım'ı, "şifahi bir varlık" olarak tanımlaması ilginçtir:

"(...) Nasılsınız? Sakın bu soruya yazılı cevap verme zahmetine düşmeyin. Sizin yazı yazmayı sevmediğinizi bilirim. Hâlbuki Yakup'çuğumla ben ve bazı benzerlerimiz yazı yazmaktan konuşmaya vakit bulamamaktayız. Ne yapalım insanlardan bir kısmı şifahi bir kısmı da tahriri varlık olarak halk buyurulmuş."⁸

İlaveten, Leman Hanım'ın, 1987'de verdiği bir röportajda, "Açık sözlü oluşumu, uzun konuşmamı af buyurun," şeklindeki ifadesi, Yücel'in tespitini doğrular niteliktedir.⁹

Anılarında Leman Hanım'dan bahseden yazar Haldun Taner'in sözleri, yazmasa da ilham veren ve/veya ünlü bir edibin karısı olduğu için cesareti ötelenmiş bir kimliği de çağrıştırabilir. Taner, 1958'lerde Yakup Kadri ile ortaklaşa bir oyun yazmaya giriştiklerini ve bu oyunun konusunu Leman Hanım'ın verdiğini söyler. Ancak her nasılsa bu plan gerçekleşmez. Taner, Yakup Kadri'nin piyes sevdasını, bu devirde yoğun bir şekilde politikayla boğuşuyor olmasından dolayı kalemini ve beynini bir yaratıcılık alanında kullanmak istemiş olmasına bağlar. Ve şöyle devam eder:

"Belki de çok sevip saydığı sayın eşinin verdiği bir konuyu işleyip, onun bir isteğini yerine getirmek istiyordu (...) Ha-

8 LKKÖA, 1985 (Hasan Âli Yücel'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

9 İskender Savaşır, "Halit Ziya, Yakup Kadri ve Diğerleri", *Defter*, Ocak 1987, sayı 2, s. 138.

nımeffendinin önerdiği tema muhakkak ki çok ilginçti. İlginçti de, buna benzeyen bir tema tesadüfen Carl Sternheim adında ünlü bir Alman yazar tarafından, bizden en az kırk yıl önce ve çok güzel bir şekilde işlenmişti. Bizim aynı konuyu işlemeye kalkmamız, maazallah çalışmamıza bir intihal gölgesi düşürebilirdi. Üstat gerekçemi yeterli bulmadı. ‘Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olur. Biz de aynı konuyu kendimizce işleriz,’ diyordu. Belki haksız da değildi. Sonra, iş yine ortada kaldı (...) isabet de oldu.”¹⁰

Görüldüğü üzere Leman Hanım yazmaktan çok konuşmayı seven “şifahi bir varlık” olsa da, yazmaya meyletmiş olabilir. Hatta bunu çok istemiş olması da mümkün... Fakat bugün elimizde, en azından onun terekesinde, böyle bir miras bulunmuyor. Bu konuda düşünülmesi gereken başka bir detay ise, Leman Hanım’ın yazma edimine bir şekilde köstek olunmasıdır. Pek çok tanınmış yazar-çizer arasında yaşamak durumundaki bir insanın, üstelik kadın olarak kalemi eline her aldığında belli bir engel ile karşılaşmış olması muhtemeldir.

Nurdan Gürbilek’in ifade ettiği şekilde, “insanın üslubu kişisel tarihin izini taşır”sa,¹¹ Leman Hanım’ın üslubu da onun karakterine dair pek çok ipucunu yansıtmaktadır. İlginçtir ki Yakup Kadri, bir edebiyat adamı olmasına rağmen, sevdiği kadına, “Edebiyat kızsın”, “Zaten bütün mektupların birer edebiyat numunesinden başka nedir?” diyerek onun mektuplarını küçümser:

“Bu, edebiyat denilen harcıâlem sanattan aldığın, öğrendiğin sözlerledir. Zaten bütün mektupların birer edebiyat nu-

10 Haldun Taner, *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 207-208.

11 Nurdan Gürbilek, *Benden Önce Bir Başkası*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 145.

munesinden başka nedir? Seni böyle bildiğim için değil midir ki – ki o küçük kitapları sana göndermek cüretinde bulundum. Onları açacaksın, onları okuyacaksın. Onları isteye isteye, merakla, tecessüsle, lezzetle açacaksın. Çünkü kendini o kitaplarda, o yazılar arasında, o (sanat) içinde, kendi odanda gibi rahat ve yerli yerinde hissedeceksin. Nafiye yere isyan etme; kızar gibi görünme; sen O'sun, sen bir edebiyat kızsın.”¹²

Kendisi de edebiyatçı olan Yakup Kadri'nin yukarıdaki sözleri, hem ilginç ve şahsi bir tavrın ifşa edilmesi hem de Leman Hanım'ın kimliğine dair ipuçları vermesi bakımından önemlidir.

Öte yandan Leman Hanım, Yakup Kadri'nin edebi kimliğinden ve kendisini onun edebi kanatları altında hissetmekten bilhassa ilk tanıştıkları yıllarda rahatsız görünmektedir. Çünkü ona göre, mektuplaştığı bu muteber adamın yazınsal kimliği ve meşhurluğu, başkalarının nazarında farklı algılanmaktadır. Yakup Kadri'nin mektuplarını, kendi arkadaşlarına sade bir âşkın yazıları, hisleri olarak okutmak istemesine rağmen çevresindekiler bu mektupları, Yakup Kadri'nin birer neşri gibi okumuşlardır:

“Bugün tekrar --- bana geldi. Yavaş yavaş anlıyorum. Çok acı duyarak anlıyorum. (...) bilmem yeni arkadaşlar bulmuşmuş, onlara benden bahsetmiş, beni çok merak ediyorlarmış, mış. “Neden? Niçin merak ediyorlar?” dedim: Kekeledi fakat işte; senin gibi bir muharririn, benim gibi bir kızın, senin yazdıklarını çok severlermiş de ben nasıl mışım? Arkadaşlarda çekememezlik, yabancılarda kıskançlık. Bilmem ki daha ne fenalık. Akşam bu hususta pek fazla mütereddittim, fakat şimdi daha ziyade hakikate yakı-

12 LKKÖA, 29 Haziran 1923 (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

nım, mektuplarını okumak istedi. ‘Onlar bana münhasır [ait] karie şeyler mişler Yakup Kadri [okunamadı]. Onu yine eserlerinden tanıyınız ve okuyunuz’ dedim. ‘Ama ilk mektuplarını...’ ‘O zaman başkaydı, o zaman hem tanışıklığımız gizli değildi ve o zaman birbirimize karşı böyle de değildik...’ ‘Bari o okuduklarımı kopya edeyim. Ne güzel ne gibi şeylerdi...’ ‘Tamam! Bu eskidendi. O zaman ben deliymişim ki – okutmuşum. Meğer sen ne zırva çocukmuşsun!’ dedim ve geçiştirdim, gitti!”¹³

Leman Hanım ve Yakup Kadri’nin yolladıkları mektupların üçüncü kişilere okutulmaması ile ilgili hassasiyetleri, muhakkak ki ilişkilerini zoraki bir toplumsallık içinde yaşıyor olmalarından kaynaklıdır. Mektuplarda geçen özel meselelerin başkaları tarafından konuşuluyor olması her ikisini de rahatsız etmiştir:

“Lakin rica ederim; sana yazdığım şu mektuptan kimseye bahsetme; ne rahatsızlığımdan, ne mezuniyet alacağımdan, ne de Almanya’ya gideceğimden... Hiçbirinden, hiç kimseye (...) İstanbul’da bıraktığım bedbaht arkadaşlarımin (!) bu mezuniyet ve bu seyahatten bin türlü manalar çıkarak işin nihayet gazete sütunlarına düşmemesi için talep ediyorum.”¹⁴

“Şimdilik sana söyleyeceklerim bundan ibaret. Yalnız senden bir ricam var ki muhakkak bunu yapmalısın. İstanbul’dan hep aramızda geçen şeylere, teati edilen [alınıp verilen] mektuplara dair haberler almaktayım. Hatta bana haftası haftasına (ben sana ne yazmışım, sen bana ne de-

13 LKKÖA, 13 Eylül Perşembe. t.y. (Leman Hanım’dan Yakup Kadri’ye yazılan mektup).

14 LKKÖA, 17 Eylül 1923 (Yakup Kadri’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

mişsin) hepsinden malumat verilmektedir. Bunların doğrudan doğruya senden çıktığına ihtimal veremem. Zannedirim ki, mahremi olan birkaç kişi var; hep bunlardan çıkıyor. Binaenaleyh bize ait işlerde son derece ketum davranmak icap eder. Vakıa gizli kapaklı hiç bir iş yaptığımız yok – fakat bende garip bir his vardır. Mahremiyetimle hiç kimsenin meşgul olduğunu istemem. Dostlarım bilirler ki, kendilerine şimdiye kadar hiçbir şeyden bahsetmemişimdir. Bu ahlakî bir endişe ile değil, sırf hissî bir saik [sebepl] ile ... Sırf ruhun bir nevi hicabı [utanması], iffet-i saikasıyla [sürükleyici iffetle] ... Ne bileyim bunu kendi kendime tarif bile edemiyorum, fakat şu var ki, mahremiyetime ait bir mesele herkes tarafından haber alındığı zaman adeta sokağa gecelik kıyafetimle çıkmışım gibi bir şey oluyorum.”¹⁵

Mektuplardan anlaşıldığına göre, Yakup Kadri Leman Hanım’a bazı edebi çalışmalarını göndermiş ve o da bunları büyük bir dikkatle okumuştur. Ancak Leman Hanım bu durumdan memnun görünmemektedir. Yazar Yakup Kadri’nin okuyucusu, üstelik de eleştirel bir okuyucusu olmak Leman Hanım’a bir çeşit kimlik buhranı yaşatmıştır. Sevdiği adamın okuru olarak, edebi metnin kurgusal gerçekliğini kendi dünyasının yansımaları olarak algılamıştır. Adeta Yakup Kadri’nin gönderdiği özel mektuplarla, diğer eserleri-işleri arasında bir bağlantı kurmuş ve Yakup Kadri’nin okuru olmayı reddetmiştir.

“İki küçük kitabın da karşımda bembeyaz kaplarıyla gözlerimi alıyorlar. Kızıl renkli isimleri üstünde cehennemî bir ısırap uyandırıyorlar. Niçin gönderdin bunları? Bende birisini açmaya ve okumaya kuvvet mi vardır zannettin? Hem niçin okuyayım onları? Kendi kendin her ikisinden de bana

15 LKKÖA, 9 Eylül 1923 (Yakup Kadri’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

daha kapalı gayr-ı malûm kalmadın mı? Yoksa senden 'son söz ve son eser' olarak mı bende saklansınlar istedin? Yoksa okuyup da bu iki kitabı, seni bütûn bütûn mü kaybedeyim istedin? Söyle, ne olsun istedim? Çünkü hissediyorum ve çok çok fena korkuyorum ki onları okuduğum vakitte de; seni kaybedeceğim. Kendi kendime ve kendimde seni tanıdığımı, seni gördüğümü ve seni –söyleyeceğim!– işte, bilmem seni bulduğum gibi, bir daha hiç ne tanıyacağım, ne göreceğim ve ne de bulacağım. Kari'in değildim, bırak yine kariin olmayayım! Bana her şeyi çok görme..."¹⁶

Fakat Yakup Kadri, sevdiği kadını 'okur' olarak benimsemekte ısrarcıdır. Onun için Leman Hanım'ın okur kimliği, diğer kimliklerine oranla daha duygusaldır. Onu etkileyebilmenin, anlamanın ve anlatmanın tek yolu da erkek-kadın ilişkisinden başka bir boyuta, yazar-okur ilişkisine geçmektir:

"Neşen gibi kederin de sana bu ikinci şahsiyetinden geliyor. Öbür şahsiyetin ise, benim gördüğüm o resmî, hesabî ve âleme ait, âleme mahsus şahsiyetindir. Seni bu tarafından tutamadım. Zaten tutmak da istemezdim; şimdi diğer tarafından tutmağa çalışıyorum ve bu da ancak kitaplarla, yazılarla, yazılarla kabil olacaktır. Heyhat, heyhat; akıbet sen de benim kariem olacaksın."¹⁷

Leman Hanım ve eşi arasındaki mektuplar, bir kadının kendini otosansür olmaksızın sergilediği metinler olmanın yanında, Cumhuriyet'in, en azından üst-orta sınıf erken dönem aile modelini yansıtmaması bakımından da önemlidir.¹⁸ Bu iki insan, yaşadıkları dönemin ötesinde ve ondan bağımsız

16 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

17 LKKÖA, 29 Haziran 1923 (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

18 Bahriye Çeri, "Leman Hanım ve Yakup Kadri Mektupları", *Tarih ve Toplum*, Mart 2000, sayı 195, s. 132-133.

bir aşk modeli ortaya koymuşlardır. Leman Hanım'ın mektuplarında 1920'lerin ve 1930'ların tarihsel dokusuna çok belirgin biçimde şahit olamasak da, dönemin bazı geleneksel davranış biçimlerinin eleştirildiğine tanık oluruz. Brereton'ın dile getirdiği gibi, “özel mektuplar, kişisel [ve mahrem] olduğu kadar esasen kültürel ve sosyal göstergelerdir.”¹⁹ Bu minvalde, Leman Hanım'ın mektupları epeyce istisnai ve bireysel gibi görünse de aslında dönemin sosyal algısı ve Leman Hanım'ın bu algıya itirazlarının göstergesi de olabilir.

Leman Hanım'ın kadın-erkek ilişkilerine bakışı ve evlilik konusundaki fikri kayda değer niteliktedir. Yakup Kadri'nin, “Sen hep akılsın, hep mantıksın, hep hesapsın! Ve bence senin en büyük kusurun budur,”²⁰ diyerek serzenişte bulunduğu bu “Yaramaz çocuk,” Yakup Kadri'nin biricikliğini anlatırken, aslında bizzat kendisini diğer benzerlerinden farklı kılmaya çalışmıştır. İstikbalde eşi tarafından kuşatılmış bir yaşam kurgusu onu, evliliği “manevi bir intihar” olarak görmeye itmiştir:

“Bir çok talipler arasında bir talip olduğumu filhakika ben yüzüne vurmadım (...) Sana gelinceye kadar taliplerin hiç bir meziyeti ve hiç bir kusuru, noksanı beni bir dakika bile meşgul etmemişti ki? Hani sanki ‘seversem sevdiğimle evlenmem’ diyen ben – fakat ben hep o talipler sorulmadan, onların birisini de sormaya lüzum görmeden reddedendim. İzdivaç ‘manevi bir intihar’ gibi gelirdi (...) Hiç bir gün, hiç bir genç kız gibi bir Prince Charmant [yakışıklı prens] beklememişimdir inan! Benim bekleyemediğim, benim arama-dan karşıma çıkan sen oldun (...) bütün hayatıma hakim olacak senden öyle korkuyor ve titriyordum ki...”²¹

19 Brereton, *a.g.e.*, s. 147.

20 LKKÖA, 6 Mayıs, t.y. (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

21 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

Bu noktada Leman Hanım'ın yukarıda yer alan tavrı ile yazar Heilbrun tarafından ortaya konulan evlilik tartışması arasındaki benzerlik ilginçtir. Ona göre evlilik, kadınları esir eden en kemikleşmiş mittir ve bu mit, kadın hayatlarını yazanları da yanıltmakla aynı anlama gelir. Heilbrun, [erkek için] kadınlığın anlamını, bir erkeği başka birinin [kadının] hayatının merkezine koymak ve böylece erkeğin esas konumunu onurlandırmak/bu konumun devamını sağlamak şeklinde ifade etmiştir.²² Leman Hanım ve eşi açısından ise, bu durum bir dereceye kadar kabul edilebilir. Onun tamamıyla Yakup Kadri'nin merkezinde ve ona bağımlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat onların konumu, Leman Hanım özelinde 'gönüllü bir bağımlılığı' yansıtmaktadır. Heilbrun, yalnızca kısa bir süre için, flört aşamasında (Leman Hanım ve Yakup Kadri için bunu nişanlılık dönemi olarak görebiliriz) kadınların, biraz da kendilerini ağırdan alarak merkezde yer aldıklarını ama bunun bir yanılsama olduğunu söyler. Çünkü kadınlar, ömür boyu sürececek olan esas rollerini, ikincilik rolünü benimsesinler diye bu ilk parlak dönemi yaşamalarına izin verilir. Ve kadınların yaşamının bu kesiti, aslında pek çok farklı kadınlık temsilini taşır.²³ İşte Leman Hanım da karakterinin çok yönlü, geçirgen ve en ikircikli doğasını bu aşamada, mektuplarda sergilemiştir.

Leman Hanım'ın evliliği aslında baba-kız ilişkisini, onun bu ilişkideki konumunu ve bir yazarla evlenmenin o dönemde nasıl algılandığını da gösterir. Söz konusu evlilik, "geleneksel anlamda izin almadan" yapılmıştır. Yakup Kadri, Leman Hanım'ın babasına bir mektup yazarak, Leman Hanım'la aralarındaki münasebeti izah etmiş ve "Bendeniz buraya gelip yerleştikten sonra kendisine haber gönderecektim o bana geleceği günü bildirecekti ve o gün burada

22 Carolyn G. Heilbrun, *a.g.e.*, s. 77.

23 Carolyn G. Heilbrun, *a.g.e.*, s. 21.

akd-i nikâha ait bütün formaliteleri ifâ etmiş bulunacaktım. Bu akd son derece merasimsiz, sade bir surette olup bitecek ve kerimeniz muvâsalatı gününden itibaren refikam olarak evimde ahz-i mevki edecekti,”²⁴ diyerek adeta zaten çoktan alınmış bir kararı bildirmiştir. Bahriye Çeri bu evlilik kararının, dönemi itibariyle epeyce liberal olduğunu söyler.²⁵

Yakup Kadri'nin evlilik hususundaki kararlı tavrı karşısında Leman Hanım, 'babasının kızı' olmak ve onun sözünden dışarı çıkmamak konusunda daha çekimserdir:

“Babamın cevabını muhakkak almış olacaksınız. Bizi kendi arzumıza bıraktı. Sen ama 'babamın kızı olduğum için o ne derse öyle hareket etmek icap eder?' diyorsun öyle mi? Demek ki dediğimi yapamam? Ben de öyle yapmak isterim. Fakat daha bir ay bir ay daha burada mı kalmalı?”²⁶

Diğer taraftan, Leman Hanım babasından söz ederken, “ben ne o paşanın ne bu paşanın sözünü dinlemezdim ama...”²⁷ diyerek, aslında babasının kızı olmadığını da açığa vurmuş ve bağımsız tabiatını ortaya koymuştur. Evlilik konusunda Asaf Paşa'nın yaklaşımı da ilginçtir. Hem kızını hem de müstakbel damadını 'olağandışı' bulur. Asaf Paşa'ya göre, bir yazarı (edebiyatçı-yazar) normal olamaz ve onunla evlenmeye karar veren de doğal olarak normal değildir. Her ne kadar Yakup Kadri de sahip olduğu garip yaradılışın farkında olup Leman Hanım'a, “Bu acayip mizacımı tabiileştirecek sendin,”²⁸ demişse de, Asaf Paşa bu doğal olmayan iki gencin verdiği kararı destekler:

24 LKKÖA, 24 Ağustos 1923 (Yakup Kadri'den Asaf Paşa'ya yazılan mektup).

25 Bahriye Çeri, “1923'te Bir Evlenme Şekli”, *Tarih ve Toplum*, Mayıs 2000, sayı 197, s. 11.

26 LKKÖA, 12 Eylül 1923 (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

27 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

28 LKKÖA, t.y. (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

“Babamın söylediklerinden bahs etmediğimi yazıyorsun. Bir şey de söyleseydi o günlerde bahs edemezdik ki. Fakat bir şey de söylememişti. Yalnız halamla konuşturlarken, halam babama ağırlık işini ima etmiş olacak ki ona ‘şaşacak hiçbir şey yok ki bu kararda? Benim kızım zaten tabii değildir ki, gayrı tabii olmayan da esasen yazıcı olamaz ki vere vere böyle bir karar verecekleri pek tabii idi’ demiş (...) Babam daha bunları okurken kaşlarını çattı. ‘Roman lisanı bütün gençliğe sirayet etmiş. Bizim niçin bu çocuklar tabii, tabii olamıyorlar!’ diye söylendi durdu! Mektubunu aldıktan sonra mademki gayritabiî olmaksızın sen muharrir olamazmışsın ve ben de pek tabii değilim... verdiğiniz ‘karar’ tabii imiş ki bana sadece ve kısaca ‘bebek değilsin yavrum. Sırf çocuk olmadığından ve düşünmediğinden asla âciz olduğunu hatırıma getiremeyeceğim için kararınızı itirazsız kabul ediyorum’ dedi. Böyle söyledi ve ondan sonra sana yazdı. Akşam kendisine mektubunun selam kısmını geçtim. Gözlerinden çok öpüyor.”²⁹

Görüldüğü üzere, feminist politik terminoloji ile ifade edersek, kadın yalnızca bir kadın olmaktan daha fazlasıdır; [kendi dönemine ait önyargıların ve bunlara geliştirilen itirazların] aynasıdır da...³⁰

Leman Hanım’ın karşı cinsle kurduğu ilişki biçimi ve bu ilişkinin toplumsal koşullanmaları da mektuplarda görülmektedir. Hem o hem de Yakup Kadri aşk ve evlilik arasındaki hiç bitmeyen orantısızlığı tartışır ve Leman Hanım evliliğe giden yolda aşkın galibiyetine inanır:

“Âleme karşı rezil olmanın manası var mı? Aziz ‘Şarlotta’; sen ki ‘Verter’in kolunda dans ederken bile, meşru, kanu-

29 LKKÖA, 14 Eylül 1923 (Leman Hanım’dan Yakup Kadri’ye yazılan mektup).

30 Rachel Gutiérrez, a.g.e., s. 54-55.

ni ve medenî münasebetlerin (rabitaların diyecektim) daha tatlı olduğunu iddia edecek kadar 'burjuvaz'sın; Allah vermesin böyle bir maceraya nasıl atılabilirsin? Bir jeune fille de famille [aile kızına] için aşkı izdivaca takdim etmek [öne almak], yani evlenmezden evvel sevmek, bu, asla kabil ve permis olmayan [onaylanmayan] bir şeydir. Haydi, yavrucuğum, sen babanın yanında uslu uslu, terbiyeli terbiyeli otur. Şimdiden, ağzından düşmeğe başlayan o büyük lakırdılardan vazgeç. Onlar sana yakışmıyor. Sana yakışan... Neme lazım benim, onu sen benden iyi bilirsin! Her şey gibi, her şeyi benden iyi bildiğin gibi..."³¹

Bu durum aslında 'vatan ve annelik' kavramlarının toplumsal göstergelerinden sayılabilir. Yalnızca evli ve resmî olarak seve(bile)n bir kadın kamusal alanda var olmaya yetkilidir. Partha Chatterjee'nin ifadesiyle, "Vatan, ulusal kültürün ruhsal kalitesini ortaya koyan bir ilkeyi ifade etmektedir. Ve kadınlar bu kaliteyi korumak, beslemekten mesuldürler."³² Böyle bir yapı içinde bekâr bir kadın âşıktan, söz konusu mesuliyeti taşıması elbette beklenemezdi... Yakup Kadri'nin, bir kadının evlenmezden evvel (ruhsal ve fiziksel anlamda) sev(il)mesine itirazı, esasen milliyetçi retoriğin evlilik ve anneliğe yaklaşımıyla da örtüşür.³³

Leman Hanım'ın evliliği, bugün de devam eden batıl bir inancı, dönemin bir başka algılama biçimini de gösterir. Bir paşa da olsa, Leman Hanım'ın babası da aynı batılığa inan-

31 LKKÖA, t.y. (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

32 Partha Chatterjee, *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton University Press, ABD, 1993, s. 126.

33 Bu retoriğe dair bkz. Deniz Kandiyoti, "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (ed.) Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 113. [Alıntı kaynağı; Şirin Tekeli, "The Meaning and Limits of Feminist Ideology in Turkey" *Woman, Family, Social Change in Turkey*, (ed.) Ferhunde Özbay, UNESCO, Bangkok, 1990.

maktadır. Buna göre, yapılması planlanan evliliğin dinen kutsal sayılan Muharrem ayında olması riskli bir durumdur. Hatta Asaf Paşa söz konusu tehlikeye dikkat çekerek, oğlu Burhan Belge'nin boşanmasını da buna bağlar. Buna karşılık Leman Hanım, babasının tavrını bir hurafe olarak değerlendirir. Bu yaklaşım Leman Hanım'ın rasyonalitesini de ortaya koyar:

“Fakat o ‘muharrem ayı hurafesi’ bana ait değildi. Burhan ve Hayrünnisa o ayın hürmetine (!) beklememişler! Başlarına aksilik sanki bundan gelmiş! Şimdi onların bu günah (!) cezalarını babam bana çektirmek istiyor! Çünkü ‘safer’ sözde ayların içinde uğursuzlukla hatırını ve keyfini bütün evleneceklerle saydırırmış ki! O girip çıkıncaya kadar nikâh asla kıyılmazmış! O kadar dehşetinden bu menhusun ür-külürmüş. Şüphesiz ki aklım bu saçmalığa ermiyor! Ve benim Ramazan’dan başka – hiçbir ayla, Arabi ayın girip çıkmasından ve ‘hurafe’sinden haberim ömrümde olmaz ki! Uğursuzluk, aydan mı başımıza gelecek! Gelmemezlik etmesin diyeceğim geliyor. Halam bu safsatayla alay ettiğimi babama söylemiş. ‘Gitsin, o halde durmamalıydı!’ demiş. Değil mi cevap küskünce? Bir hurafe için bir sayfayı doldurur gibi oldum. Ne yapayım ki gitmem, gitmemem bükçe bununla pek pek mevzu işlerim bitsin bakalım dinler miydim?”³⁴

Mektuplarda kullanılan dil ve üslup, Leman Hanım'ın, en az Yakup Kadri kadar engin bir kültürel damardan beslendiğini ortaya koyar. Leman Hanım çoğu zaman kapalı bir söyleyişi tercih etmiş, imgelere başvurmuş; kendisinden bahsederken pasif kullanımı da yeğlemiş; zaman zaman kendisinden bir başkası gibi de söz etmiştir. Yakup Kadri ile eşi-

34 LKKÖA, 12 Eylül 1923 (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

nin birbirlerine hitap şekilleri ise son derece içten ve sevimlidir. Leman Hanım Yakup Kadri'ye, "Yoyoş, Biriciğim, Ninciğim, Yoyoşki, Cici Can..." diye seslenirken; Yakup Kadri ona, "Loloşkacığım, Ciciğiğim, İki Gözüm, Yavrum, Küçük Hanım, Yaramaz Çocuk..." demiştir.

Mektuplarda Leman Hanım'ın şahsiyetini, kendini algılayış biçimini yansıtan pek çok emare de vardır. Yazdığı mektuplarda karakterinin coşkunu ve çift yönlü doğasını açık bir şekilde kabul eder. Karşımızda, çoğunlukla hislerine kulak veren, kimi zaman ruhu ıstıraplı, bazen de şen ve ongun bir kadın vardır:

"Hırçın, bin bir tırnaklı kıskanç benliğim, senden her şeyi kendi kendisinde görüyor ve öyle için için yumuşuyor, o kadar sükûn ve tesliyet buluyor ki..."

"Herkes neşem, her görüştüğüme karşı bitmez tükenmez kahkahalarım vardı. Şimdi o mecburiyeti de o maskeyi de bir tarafa atıyorum (...) Bilmedin hiç bilmek istemedin ki ben ruhumdan mustaribim. Ben o yüzden hastayım. Ve yıllardır agoinie mentale [zihinsel ıstırap] içindeyim. Sızı bedenimi genç bir ömrün bütün usaresini emiyor ve günden güne bitiriyordu."

"Ben de artık ne o şımarık çocuk olmaktan ve ne de o gururuna tapan acayip genç kızdan uzaktayım. Sana karşı o kadar bambaşkayım ki..."³⁵

Leman Hanım'ın, özellikle gençliğinde kaleme aldığı mektuplar onun gelgeç ve ketum kişiliğini de yansıtır. Hatta mektuplardan birinde Yakup Kadri'ye hitaben, "Birbirini tutmayan telgraflarla seni sıktım ve kızdırdım... Fakat beni mazur gör, beni bütün bu mütereddit kararlardan mesul tutmaman icap eder... 'Bir taraftan bu ne ihmal-diğer taraftan

35 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

bu ne tehalûk'-demekte haksızsın..." diyerek kendisini savunacaktır. Bir başka mektupta ise Yakup Kadri, Leman Hanım'a seslenerek, onun sükûti ve müphem tavrına şöyle sitem edecektir: "Sözlerinizi o kadar tartarak, ölçerek söylüyorsunuz ki maksadınıza bin güçlkle nüfuz edebiliyorum. Ne kadar diplomatik bir tarz-ı beyanınız var! Bir kelime telaffuz ediyorsunuz ve istiyorsunuz ki ben bu bir tek kelimenin arkasında saklanan bütün bir mana hazinesini kendi kendime keşfedeyim."³⁶

Yakup Kadri'nin ketum bulduğu bu kadın, gerek eşine gerekse başkalarına yazdığı mektuplarda ve yapılan röportajlarda bilakis, mütemadiyen kalbi dilinde bir karakter izlenimi yaratır ya da yaratmaya çalışır. Bir akrabasının, kendisine yanlışlarını söylediği için bozulduğunu anlatırken, kızgınlığını gizleyemez:

"Beni az mı ----'nın derdi şaşkına çevirmişti. Neyse onu da bugün iyi görebildim de müsterih oldum. Beni, teyzesine gelmiş ve çağırtmıştı. Konuştuk. Bir hayli bana karşı yabancılaştım, yabancı kalmış. Çünkü olabilir ya ben hatalarını söylemişim, ister istemez muaheze etmişim [azarlamışım]. Bütün bundan şimdi yabancılaştım da olsa, zarar yok ki ben, her şeye rağmen yine ben kaldım. Ve daima düştüğümü gizleyemem açık ve tereddütsüz söylerim."³⁷

Benzer şekilde, kendisiyle yapılan bir görüşmede, Atatürk ile yaşadığı bir anıyı anlatırken de, "Belki biraz kaba ama işte benim böyle çıkışlarım vardır," demiştir. Leman Hanım'ın kendisini "açık sözlü" tarif etmesinin nedeni ise, bir istasyon açılışı esnasında pek az bürokratin eşiyle geldiğini görünce Paşa'ya sitem olarak, "Nerede öbür Hanımlar? Sadece birkaç

36 LKKÖA, Leman Hanım'ın mektubu tarihsiz; Yakup Kadri'ninki 14 Nisan 1923 tarihli.

37 LKKÖA, 12 Eylül 1923 (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

hanım mı inkılâpta öne atılacak? İnkılâp güzel şeydir ama her zaman önde gidenler biraz kurban sayılırlar,” demesindeki cesaretinde gizlidir. Leman Hanım’ın ifadesine göre, bu sözler karşısında Atatürk sessiz kalmış ve kendisine, “İnşallah güzel vakit geçirirsiniz,” diyebilmiştir.³⁸

Onun mizahi doğasını ve nüktedan kimliğini de arşivdeki diğer mektuplardan tespit edebiliriz. 1960’larda, siyasi gerekçelerle Yassıada’da hapis yatan ağabeyi Burhan Belge’ye yazdığı mektuplar bunun en güzel örnekleridir. Mecburi olarak sansürden geçen söz konusu mektuplarda Leman Hanım, bu durumu bir espri mevzu yapmayı bile becermiştir. Mektupların üst veya alt köşesine not düşerek sansür karşısındaki aczini ilginç bir üslupla dile getirmiştir:

“Hamîş: Sansür Beyefendi’den mektup birkaç kelime elli ölçüsünü aştı ise, özür dilerim. L. K.”

“Hamîş: Sansür Beyefendi’den, elliye geçen birkaç kelime için özür dilerim. L.K.”

“Sansür Beyefendi’ye recamla teşekkürler. İş mektubudur.”

“Bu iş mektubudur. UZARSA Sansür Beyefendi lütfen mazur görürler.”

“Sansür Beyefendi, şayet (50) kelimeyi aşarsa lütfen bağışlayınız!”

“Sansür Beyefendiden mektup azıcık uzarsa, beni mazur görüp, bunun ağabeyime iletilmesi teşekkürler dilerim.”

“Sansür Beyefendi! Kalbinize güvenerek mektubum uzarsa, ağabeyime iletmenizi diliyorum. Lütfedin!”³⁹

38 Emin Çölaşan, a.g.e., s. 210.

39 LKKÖA, 1968 (Leman Hanım’dan Burhan Belge’ye-Yassıada’ya yazılan mektup). Ayrıca bkz. Ek 7.

Leman Hanım'ın mektupları; yardımsever, dost canlısı ve fakat dominant, inatçı bir kadın kimliği ile karşılaştırır bizi... İlginçtir ki Murat Belge, halası (ve aynı zamanda büyük yengesi) Leman Hanım'ı anlatırken onu, "sakınılması gereken bir doğal afet" olarak tanımlamış ve şöyle devam etmiştir: "Dünyada eşi benzeri olmayan bir kadındı. Bir açıdan bakınca 'tahammülfersa' diyebilirsiniz. Tiz ve itici sesi ve hiç susmaması, her şeye müdahale etmesi, her şeyi kendine göre düzenleme konusundaki kararlılığı... Ama aynı nedenlerle, ilginç hatta sevimli bile gelebilirdi bazılarına. Nitekim her zaman böyleleri olmuştur. Ama 'yakını' olmak zordu, çünkü sokardı insanı. Uzaktan bakınca, dediğim gibi, 'değişik' [Leman Hanım da bizzat kendisini bu kelime ile tanımlamıştır.] 'kendine özgü' (ve şüphesiz çok şey bilen, zeki,) 'egzotik,' dolayısıyla 'sevimli' bulabilirdin." Kendisine yöneltilen, "Leman Hanım Yakup Kadri'yi ezmiş olabilir mi?" şeklinde soruyu ise Murat Belge, "Kimseye rahat, huzur bırakmazdı..." şeklinde yanıtlamıştır.⁴⁰ Kuşku yok ki bu duygu ve düşünceler Murat Belge'nin 'kişisel tarihinin ve anısal belleği'nin yansımasıdır. Leman Hanım toplumsal bellekte tarihî bir özne olarak derin bir miras bırakmamıştır. Ancak yeğenin kişisel belleği de toplumsal olandan bağımsız değerlendirilmeye muhtaçtır.

Benzer biçimde Murat Belge, babasının biyografisini yazan Aytaç Yıldız'ın çalışmasına yazdığı önsözde babasından söz ederken, 'göreceli bir öznellik' vurgusu yapmıştır: "Benim çizdiğim resimde babam 'dönem' kategorisine giriyor (...) Ama bu işin toplumdan birileri tarafından nasıl algılandığını bir yana bırakalım. Ben, Burhan Belge ile yalnız bana özgü ilişkiyi anlatayım. Bu ilişkinin, Aytaç Yıldız'ın kitabına yansımayan yanları var. Bunlar yazıya hiç geçmediği için Burhan Belge'nin kamusal imgesinde yer almıyor. Ama

40 Tuba Çandar, *Murat Belge Bir Hayat*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 22-23.

oğlunun belleğinde var bunlar.”⁴¹ Yıldız’ın çalışması kuşku yok ki kamusal bir hayat anlatısıdır ve bu anlatıda biyografik öznenen bağımsız bir kurgulama biçimi söz konusu değildir. Dolayısıyla da kamusal gerçekliğe tabidir. Oysaki Leman Hanım’ın hayat anlatısında böyle toplumsal bir hafıza söz konusu değildir. Olsa dahi, feminist biyografinin kurgu eksenini daha ağır basmaktadır. Öte yandan, Murat Belge’nin vurguladığı kişisel bellek faktörü, her biyografide türün doğası gereği vardır. Her hayat anlatısı, feminist temellerle yazılmış olmasa da, biyografinin kişisel belleğini de taşıyacaktır.⁴²

Şüphesiz ki bir insanın hayatının gerçekleri, doğrudan o kişinin kimliğinin sınırları ile belirlenebilir. Gerçekleri ululamak, görünür kılmak (teorik anlamda) tarihçinin ve biyografinin mesuliyetinde olabilir. Fakat “biyograf- lar, [tarihçilerden gayri] kişilik ve karakteri de ululamak durumundadırlar.”⁴³

Buna karşılık, “Bir kadın yalnızca kişisel geçmişi/tarihi ile sınırlandırılırsa, onun kadın kimliğinin temsili, içinde bulunduğu toplumdan koparılmış olacaktır. Ve tarih, onun geçmişinde yer alan bu temsili görmezden gelirse, kadının özneliği tek bir geçmişin ekseninde yapılandırılacak ve gelecek de bu sınırlara hapsedilecektir. Kadınların biyografileri yalnızca onların özel yaşamlarının hikâyesi olamaz.”⁴⁴

41 Aytaç Yıldız, a.g.e., s. 9.

42 Leman Hanım’ın biyografisini yazmak niyetiyle Murat Belge ile yalnızca bir kez görüştüm. Bu görüşme aslında arşivi kullanabilmek hususunda kendisinin iznini almak için yapılmıştı. Bu kısa görüşmede bana, “Halamı hiç sevmedim,” dediğini hatırlıyorum. Çalışmanın en başındayken biyografik önem hakkında duyduğum bu sözler beni başka bir boyuta taşıdı. Çok az tanıklığa başvurarak, tamamıyla öznel bir kurgulama ile planlanmış bir hayat anlatısına ulaşmak da feminist yaklaşımla mümkün olabilirdi.

43 Frank E. Vandiver, “Biography as an Agent of Humanism”, *Biography as High Adventure-Life-Writers Speak on Their Art*, (ed.) Stephen B. Oates, University of Massachusetts Press, ABD, 1986, s. 57.

44 Barry, “Toward a Theory of Women’s Biography”, s. 34.

Barry'nin yukarıdaki ifadesini göz önünde bulundurursak, Leman Hanım'ın terekesini, içinde hayat bulduğu sosyal ve tarihsel bağlamdan soyutlayamayız. O, pek çok zaman bu yapıdan ve göreceli tarihsel rolünden memnuniyetsiz ve bezgin olmuşsa da bu verili, yeni düzenin içinde yerini almıştır. Her ne kadar Birsen Talay, Leman Karaosmanoğlu'nun bir Cumhuriyet kadını olmadığını söylese de,⁴⁵ onu bu tarihsel bağlam içinde 'özerk ve fakat tanımlı' bir role oturtmak daha isabetli olacaktır. Bu rol de zaten Leman Hanım'ı Cumhuriyet açmazının bir parçası yapar.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınlar yalnızca sözde modernliğin imgeleri olarak görülmemiş, aynı zamanda onlardan eski geleneğin koruyucuları olmaları da beklenmiştir. 1926'da İsviçre Medeni Kanunu'nun adaptasyonu, Batılılaşma/modernleşme yolunun en önemli adımlarından biri idi. Yeni düzenlemeler sayesinde, bir nebze, eril yapının ideolojik retoriği 'kadın kültürü'nden 'kadın hakları'na geçiş yapmıştır. Ancak Kemalist reformlar, Deniz Kandiyoti'nin belirttiği gibi, bu haklara ilerici bir katkı sağlamamıştır. Kemalist devlet feminizmi, ulusal ölçekte etkili olamadığı gibi, kadınların tam anlamıyla özgürleşmesinde de etkili olamamıştır.⁴⁶

Bu koşullar içinde, yapının önde giden figürlerinden biri olan Leman Karaosmanoğlu'nun rolü ne olmuştur? Cumhuriyet sahnesinde abartılı bir rol mü üstlenmiştir, yoksa zaten sahnedeki roller yanlış mı dağıtılmıştır? Bunun ipuçlarını doğrudan Leman Hanım'ın ifadelerinde görmek mümkündür. Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Prof.

45 Birsen Talay, "Yakup Kadri Bey ve Haremi", s. 49.

46 Ayşe Kadioğlu, "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (ed.) Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 94; Zehra F. Arat, "Kemalizm ve Türk Kadını", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (ed.) Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 58; Deniz Kandiyoti, "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case", *Feminist Studies*, Yaz 1987, cilt 13, sayı 2, s. 334; Yeşim Arat, a.g.e., "Kemalizm ve Türk Kadını," s. 52.

Türkkaya Ataöv'e gönderdiği bir mektupta Leman Hanım, söz konusu rolünü şöyle ifade etmiştir:

“Atatürk hayattayken ve daha sonra, toplam on iki yıl gibi uzun bir süre, İsviçre başkentinde Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden eşim Yakup Kadri ile görev yaptık. Gerek resmi görevimiz ve gerekse eşimin yurtdışında tanınan bir edebiyatçı oluşu nedeniyle, özellikle yazar ve sanatçı çevresiyle yakın ve sık ilişkilerimiz olmuş (...)”⁴⁷

Yukarıdaki ifadede ilginç olan, Leman Hanım'ın bir sefire ve yazar eşi olarak 'biz' sözcüğünü seçmesidir. Yakup Kadri'nin tarihsel rolü aslında Leman Hanım tarafından benimsenmiş ve bu rol bir şekilde onun da hayat vazifesi haline gelmiştir. Bizzat kendisini de bu resmî sorumluluğun parçası saymıştır.

Ayrıca, 'Karaosmanoğlu' soyadı Leman Hanım için bir övünç kaynağı iken, aynı soyadını taşıyan Jale Karaosmanoğlu için (Demokrat Parti milletvekili Adnan Karaosmanoğlu'nun eşi) önemsizdir. Gönderdiği mektupta Jale Hanım, yeni neslin Karaosmanoğlu ailesinden haberdar olmadığını ve kendisini hep Yakup Kadri'nin yakını sandıklarını yazmıştır. Aynı mektupta Jale Hanım, “bu soyadı sizin için bir iftihar nedeni ama benim için değil,” diyerek, “ben sadece Jale'yim ve eşimin adı da Adnan...” şeklinde serzenişte bulunur.⁴⁸ Oysa Leman Hanım her seferinde soyadı vurgusu yapmayı ihmal etmez. Görülüyor ki aynı sosyal yapı içinde ama farklı algılara sahip kadınlar vardır. Leman Hanım, tarihsel bir kimlikle var olmaktan mutludur.

Leman Hanım'ın 'kalıcı olma ve iz bırakma' arzusu da soyadı hassasiyeti ile örtüşür. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Ba-

47 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Prof. Türkkaya Ataöv'e yazılan mektup).

48 LKKÖA, 1990 (Jale Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup).

kanlığı'na gönderdiği bir mektupta, kendisinin ve eşinin Çankaya'da yaptırdıkları okul tabelasındaki isimlerin kaldırılmasına sitem eder ve kimliğinin yok olması endişesi belirlenir:

“Okulun içindeki bir tabelada ‘bu bina Yakup Kadri ve eşi Ayşe Leman Karaosmanoğlu tarafından verilmiştir’ mealinde bir yazı bulunmakta idi (...) bu yazı bilinmeyen nedenlerle kaldırılmıştır (...) Kaldırılışı beni derinden üzdüğü için durumun incelenerek yeniden bir yazının konulması için (...)”⁴⁹

1934'te, eşi Yakup Kadri Arnavutluk-Tiran elçisi olduğunda, Leman Hanım da sefirelik sıfatıyla eşinin aldığı politik role eklenmiştir. Milletvekilliği dışında, 1955 yılına kadar elçilik yapan Yakup Kadri, eşiyle beraber bu zoraki vazifenin zorluklarını yaşar. Bazı yolculuklarda beraber olamasalar da, pek çok yabancı memleketin kültürel dünyasına birlikte girerler. Devletin Batılılaşma sürecinde onlar da kişisel Batılılaşma heyecanını yaşar ve devrin yeni elitleri üzerindeki etkisine hem şahit olur hem de bu etkiyi içselleştirirler. Leman Hanım'ın yazdığı bir mektupta bu tanıklığı şöyle dile getirir:

“Akşam Şefika Hanım bana gelmişti. Oturduk, yine hep Şahap Bey'le Fransa'yı konuştuk (...) Sanki artık Fransa herkesin-yani hepimizin düşüncesi oldu.”⁵⁰

Leman Hanım'ın bahsi geçen yaşam tarzı karşısındaki tavrı değişkendir; zira hayatı da farklı dönemlerin ve koşulların

49 LKKÖA, 16 Ağustos 1988 (Leman Hanım'dan Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na yazılan mektup).

50 LKKÖA, 1929 (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

zamansal ve mekânsal çeşitliliğine sahiptir. Eşinin ilk dönem, mecburi görevi sırasında ve bilhassa onun ölümünün ardından, son dönemlerde bu yaşam şekline karşı olumsuz bir tutum içinde olmuştur. Yakup Kadri, Leman Hanım'ın tüm hayatına, istemeden de olsa, hâkim olmuştur. Yakup Kadri görevi dolayısıyla Ankara'da bulunduğu yıllarda, evliliklerinin ilk dönemlerinde ayrı yaşamak durumunda olan çift, esasen gönüllü olarak dahil oldukları dönüşüm projesine de bir şekilde sitemkârdırlar. Özellikle Leman Hanım eşine, "Ankara'nın havası seni madekten sarsmamış-fikrini bile alt üst etmiş (...)"⁵¹ "Senin karın da bir değil; iki! İkincisi mi? Millet Meclisi. Onu bırakmıyorsun ki gel diyeyim... Hâlbuki hastayım-o kadar seni görmek bana dokunuyor ki,"⁵² diye seslenerek içinde bulundukları bu düzene kızgınlığını göstermiştir. Yakup Kadri ise hem yeni başkentin sancılına ortak hem de karısının sitemi karşısında üzgündür: "Görürsün ki, benim buradaki hayatım senin oradaki mantığına uymuyor (...) Burası bir çöl! Ve ben çöldeki adamım. Çöldeki adamım ve bin meşakkat içinde fakat büyük bir ıstıyakla sana doğru yürüyorum."⁵³

Ankara'nın 1920'lerdeki fiziksel ve sosyal yapısı, mektuplardan anlaşıldığı üzere, son derece bedbahttır. Dahası Yakup Kadri'nin bu dönemde geçirdiği hayati rahatsızlık mevcut koşulları daha da zorlaştırır. Leman Hanım'ın Ankara'ya gelişini bekleyen Yakup Kadri, karısına fazla eşya getirmemesi ve Ankara'da alçakgönüllü bir yaşam sürecekları uyarısında bulunur:

"Yavrucuğum; birkaç günden beri yine hastayım. Yataktayım. Bilmem Ankara'nın 'suyundan' mı, 'havasından' mı

51 LKKÖA, 19 Aralık t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

52 LKKÖA, t.y. (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

53 LKKÖA, 21 Ağustos 1923 (Yakup Kadri'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

geldiğim günden beri bir türlü düzeleliyordum. Gittikçe zayıflıyorum –düşüyordum–. Senelerdir ihmal ettiğim müzmin bir emia [bağırsak] ve mide rahatsızlığı burada had bir şekle girdi; düşün ki ekmeği bile hazm edemiyordum. Vakkıa buranın ekmeği çok kuvvetli ve suyu çok kireçlidir; fakat geçen sefer geldiğimde hiç böyle rahatsız olmamıştım. Sekiz ay pekâlâ Ankara’da kalabilmişim. Binaenaleyh, düşünüyordum ki, kabahat yalnız Ankara’da değil, bir parça da bendedir – buraya zaten keyifsiz ve düşkün olarak gelmişim”⁵⁴

“Herhalde fazla şeyler getirme – yalnız zaruri olanları... Hele Hayrûnnisa’nın dediği gibi gümüş takımı falan şeyleri tamamiyle hatırından çıkar, burada son derece mütevaziane bir hayat (yapacağız).”⁵⁵

Buna karşılık, on yıl kadar sonra, 1934’te yazdığı bir mektupta Leman Hanım eşine tırnak cilasından yün çilesine kadar uzunca bir sipariş listesi verir. 1929’da yazdığı başka bir mektupta ise tatile gidebilmek için yeterli paralarının olup olmadığını sorar.⁵⁶ Yeni düzenin bu ıstıraplı ve mutlu çiftinin ekonomik koşulları zamanla değişir, görev gereği yurtdışında bulundukları yıllarda pek çok akraba, eş dost ve hatta diğer sefirelerden mektup yoluyla siparişler alırlar. Şu belirgindir ki, Leman Hanım bu konuda hayli cömert ve nazik olmuştur. Kendisine gönderilen mektuplardan anlaşıldığına göre birçok yakınına hediyeler göndermiş ve hatta maddi olarak da destek olmuştur.⁵⁷ Yakup Kadri, “Herkesin yükünü ne vakte kadar sırtımızda taşıyacağız?”⁵⁸ diyerek bu du-

54 LKKÖA, 17 Eylül 1923 (Yakup Kadri’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

55 LKKÖA, 25 Ağustos 1923 (Yakup Kadri’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

56 LKKÖA, 6 Mart 1929 (Leman Hanım’dan Yakup Kadri’ye yazılan mektup).

57 Söz konusu mektup örnekleri için bkz. Ek 8.

58 LKKÖA, 1954 (Yakup Kadri’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

rumdan bazen rahatsız olduğunu dile getirmişse de, ağabeyi Burhan Belge, “(...) ‘Beni affet ki ruhun huzur duysun’ diyorsun. Sen, affın erişemeyeceği bir sevgi ve kardeşlik payesine erişmiş bir yavru kuşsun. Kûçücük yaşından itibaren, kendini bizler adına üzölmek ve çırpınmakla kocattın,”⁵⁹ şeklindeki ifadesiyle ablasının özverisini takdir etmiştir.

Yakup Kadri’nin ölümünün ardından Leman Hanım, ömrünün son yıllarında maddi zorluklar yaşar. 1993’te Millet Meclisi’ne bir mektup yazarak içinde bulunduğuş koşullardan şikâyetçi olur: “Dışişlerinden almakta olduğum maaşın azlığı, hayat ve geçim şartlarındaki güçlükler nedeniyle ben artık eşimden dolayı milletvekilliğı ile ilgili olarak emekli maaşını almak istiyorum.”⁶⁰ Aynı şekilde, dönemin tanınmış hukukçu ve yazarlarından Orhan Apaydın’a yazdığı bir mektupta da, “Mal satarak mı Yakup’un eşi yaşam sürmeli? Bu hale düşürölmem çirkin, günah ve ayıptır?”⁶¹ şeklinde sıkıntısını dile getirir. Bütün bu sıkıntılı dönemlere rağmen Leman Hanım standartlaşmış hayatından taviz vermeyi çoğuş zaman reddeder:

“Mutfak masrafı bir ayda yüz elli lirayı geçmedi, bu çok iyi. Fakat evde alınması mülzem olan eşya vardı. Mesela, hizmetçilere şilte, (...) daha kendime şapka yaptıracaktım. Bundan vazgeçtikten sonra başıma yeni kumaş alıp sargı bile yapamadım. Bir giymediğim saten kombinezon vardı. Onu bozdum-başıma bağılıyorum.”⁶²

Leman Hanım hayatı boyunca aktif anlamda çalışmamış, profesyonel bir meslek icra etmemiştir, fakat eşinin neredey-

59 LKKÖA, 1961 (Burhan Belge’den Leman Hanım’a yazılan mektup).

60 LKKÖA, 1 Mart 1993 (Leman Hanım’dan T.B.M.M.’ye yazılan mektup).

61 LKKÖA, 1978 (Leman Hanım’dan Orhan Apaydın’a yazılan mektup).

62 LKKÖA, 7 Şubat 1928 (Leman Hanım’dan Yakup Kadri’ye yazılan mektup).

se tüm işleriyle meşgul olmayı kendine vazife bilmiştir. Esasen bu durum da onun üstlendiği tarihsel rolle denk düşer. Pek çok mektuptan anlaşılan en hassas görevi, eşinin ölümünden sonra onun eserlerinin-kitaplarının telif haklarıyla ilgilenmiş olmasıdır. Hatta bu eserlerin Fransızca ve Almancaya çevrilmesi konusunda onlarca yazışma yapmış, Kültür ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'ne yazdığı bir mektupta, "Tercüme hakkı lüzum olursa copy right hakkı yazarındır, vefat ettiğine göre hak şimdi benimdir,"⁶³ şeklinde eşinin haklarının takipçisi olmuştur.

Onun kültürel alt yapısı ve ilgisi de mektuplarda görülebilir. Eşinin en önemli eserinin, *Yaban*'ın neden Batı dillerinde ilgi görmediğini sorgular ve tespitlerde bulunur: "(*Yaban*) daha (50) yıl evvel Italyanca ve Almanca basılmıştır ama, kitap Türk İstiklal Harbine –*historique, sociologique*– bakımından aidiyeti dolayısıyla ve içinde bilhassa İngiliz ve Fransızlara atıf olduğundan Paris ve Londra'da pek sevilmedi!!!"⁶⁴ Leman Hanım, henüz hayatta iken, eşinin her fırsatta eserlerini eksiksiz görmeyi arzu ettiğini söyler ve bunun için projeler geliştirir: "Eşim (...) *Panaroma*'nın anlaşılamamasından çok yakındı (...) şimdi ben, her iki kitabın telif ücretlerinden *Panaroma* için ödül konmasını ve bu ödülün de en iyi eleştiriye yapacak kişiye verilmesini öneriyorum."⁶⁵ Leman Hanım bahsi geçen hak mücadelesinde bazen küskün ve hiddetli de davranır:

"Bundan böyle Yakup Kadri canım eşimin hiçbir eserini basamazlar! İznim yok. Lazımsa sana vekâlet vereyim (...) telif hakkı benimdir ölünceye kadar! Arazi satarak ne baba-

63 LKKÖA, 1983 (Leman Hanım'dan Kültür ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'ne yazılan mektup). Aynı konudaki başka bir mektup için bkz. Ek 9.

64 LKKÖA, 1961 (Leman Hanım'dan B. Kuntay'a yazılan mektup).

65 LKKÖA, t.y. (Arşivde bulunan künyesiz bir gazete kupüründen alınmıştır.)

annem ne Kadriye Halam yaşadılar. Yalnız benim yalnızlığımı fırsat bildiler, sen varsın ki yalnız değilim, yapılan ise çirkin ayıptır!”⁶⁶

“Acaba siz olsa idiniz benim durumumda nasıl karşılardınız böyle bir ihmali? Benim nazarımda Yakup Kadri’ye raci her hareket veya düşünce ya gönlümü alır veyahut fena [okunamadı] eder. Bunu Yakup’u ve beni tanıyan dost, hat-ta düşmanımız varsa, ki vardır, hepsi bilir. Onun için si-tem veya hayretim daima bu ölçüde geledurmuştur ve hep böyle kalacaktır. Ne ise, korkarım beyefendi mektubum bir dertleşme yoluna dönmek üzeredir. Özür diler hemen lüt-fettiğiniz hesap indeksine geçeyim.”⁶⁷

Leman Hanım’ın, eşinin dışında ağabeyi Burhan Belge’nin yazılarıyla da ilgilendiğini Vedat Nedim Tör’ün mektubun-da görürüz: “Biliyorum Leman, Burhan’ın yazılarını iç etti-gimi sanarak dokuz doğurmaktadır. Merak etmeyin (...)”⁶⁸

Bütün bu hak mücadelesinden bir süre sonra yorulan ve vazgeçen Leman Hanım, bu durumun gerekçesini de bir ga-zete röportajında anlatır:

“Lüzumsuz! Üçyüz sene sonra bir meraklı gelir de, şu Mus-tafa Kemal dönemi nasılmış, derse, nasıl olsa o devrin mu-harrirlerini bir bir okuyacak ve istediği manayı çıkaracak. Bugünkü Türkiye’ye lüzumu yok (...) Bastırmıyorum. İn-san kendi kanaatini kendisi için saklar (...) Fakat bir baş-ka fikirde olanı kendisi üstün olsun diye bastırmaya kalkış-tı mı, onu ben küçüklük görürüm.”⁶⁹

66 LKKÖA, 1979 (Leman Hanım’dan Murat Belge’ye yazılan mektup).

67 LKKÖA, 1979 (Leman Hanım’dan *Birikim*’e yazılan mektup).

68 LKKÖA, 2 Ekim 1971 (Vedat Nedim Tör’den Yakup Kadri’ye yazılan mektup).

69 İskender Savaşır, *a.g.e.*, s. 137.

Sefire kimliği ile yalnızca eşinin telif haklarıyla ilgilenmez. Yakup Kadri'nin resmî vazifesi de onun ilgi alanındadır. Çoğu zaman da bu alana müdahil olur. İçinde bulunduğu özel koşulları, sefireler arası diyalogu kullanarak dönemin başbakanı İsmet Paşa'nın eşine, Mevhibe İnönü'ye bir mektup yazar ve eşi için iş imkânı yaratmaya çalışır. Yakup Kadri'nin bu olaya göstereceği tepkiden çekinmekle beraber, Leman Hanım'ın girişken tavrı önemlidir:

“Yoyoşum, bilmem buradaki son bir haberden malumatın var mı? Tahran sefiri Hüsrev Bey istifa etti ve yerine dera-
lep Atina'dan Enis Bey'i tayin edildi. Şimdi onun yeri boş-
tur. Her gün gazeteleri kolluyorum. Henüz hiç kimsenin ta-
yini mevzuu bahis değil. Ben bu haberi bir hafta evvel gaze-
telerde okudum – o gün Beyoğlu'nda idim, bir dükkâna gir-
dim, kalem kâğıt alarak İsmet Paşa'nın haremine bir mek-
tup yazdım. Fakat Şah da buradaydı, İsmet Paşa da. Bugün
hem o ve hem de Sain Papa Ankara'ya dönmüş bulunuyor-
lar. Yüreğim bir heyecan da ki, belki iyi bir saate tesadüf
eder de, bu iş olur. Ama sakın bana İsmet Paşa'nın yazdı-
ğım mektup için darılma! Zira, mektupta hem senin hare-
ket etmiş bulunduğumdan bahs ettim ve hem de bu cesare-
ti tamamıyla kendisinden almış olduğumu söyledim. Hatır-
larsın ya, Ankara'dan hareketimiz günü bana o bu hususta
bahs açmıştı; ‘bir münhal yer olsaydı’ diyordu. Ben de tut-
tum, sırf bu sözünü hatırlatmış oldum. Ne yapayım isterler-
de yaparlar, istemezlerde sittim sene?”⁷⁰

Eşi bir politikacı olan bu sosyal kadın, bir aktivist ola-
rak siyasete dahil olmamış, ancak ülkesindeki politik olay-
lar karşısında duyarlı ve insancıl davranabilmiştir. Örneğin,
Leman Hanım'ın yaşadığı dünya açısından başka bir kutbun

70 LKKÖA, muhtemelen 1934 (Leman Hanım'dan Yakup Kadri'ye yazılan mektup).

insanı olan genç Deniz Gezmiş için yapılan bir kampanyaya imza vermiş olması anlamlıdır. Bu olayın hikâyesini anlatırken, “Vakıa benim imzamın hiç hükmü yok, kimse için yok ama benim gönlüm için var,”⁷¹ demesi de onun hassaslığının işaretidir.

Yakup Kadri, “Son Dileklerim” başlığı ile ve “alışılmış törenlerden hiçbirine tâbi tutulmaksızın...” diye devam ettiği cenaze vasiyetinde,⁷² annesinin yanına, İstanbul-Beşiktaş’taki Yahya Efendi mezarlığına gömülmek istediğini belirtmiştir. Leman Hanım da yıllar sonra eşinin kabrini, ziyarete açık bir lahit olarak yeniletmek ister. Bu süreçte Başbakanlık da dahil olmak üzere onlarca yazışma yapan Leman Hanım, eşinin tarihsel konumu ve önemini de her seferinde vurgulamıştır: “(...) ziyarete elverişli bulunmayan bu mezarın, Türk Edebiyatında ve Milli Mücadelede yeri bulunan eşime uygun ve ziyarete açık bir lahit olarak Dergâhın müsait bir yerine nakline Bakanlar Kurulunca müsaade buyrulmasını tensip ve delaletlerini rica ederim.”⁷³

Her şeyden evvel kadın ve daha sonra da sefirelik kimliğiyle Leman Hanım, diplomasi dünyasının diğer kadınlarıyla son derece sıcak ilişkiler kurmuş ve mektuplar aracılığı ile bu ilişkilerin devamlılığını sağlamıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu bağlantıların çerçevesini çizebilmek için kadınlar arasında gidip gelen bu mektupların karşılıklı olması, biyografik bir anlatı için esastır. Ancak Leman Hanım’ın terekesinde, doğal olarak, kendisi tarafından gönderilmiş mektupların pek çoğu yoktur. Bazı resmî mektuplar ise bizzat onun tarafından çoğaltılmak suretiyle yedeklenmiştir. Yakup Kadri ve Burhan Belge gibi çok yakın akraba ve ahabplarına gön-

71 Iskender Savaşır, *a.g.e.*, s. 137.

72 LKKÖA, t.y. (Yakup Kadri’nin “Son Dileklerim” başlıklı, tek sayfalık cenaze vasiyeti). Bkz. Ek 10.

73 LKKÖA, 15 Aralık 1981 (Leman Hanım’dan Başbakan’a yazılan mektup). Bkz. Ek 11.

derdiği mektuplara ulaşılabilmesi ise, söz konusu kişilerin yazınsal terekelerinin de aynı arşivde bulunması ile ilgilidir.

Leman Hanım'ın gönderdiği mektuplar elbette ilişkilerin karşılıklı olarak incelenmesi açısından önemlidir. Örneğin, İsmet Paşa'nın eşi Mevhibe Hanım'la olan bağlantısı, hem kendi özelinde Leman Hanım'ın hem de erken dönem üst sınıf kadınların sosyal yapıda konumlandırılabilmeleri için gereklidir. Leman Hanım, çoğunlukla Osmanlı Türkçesi ile yazılan, Mevhibe Hanım tarafından gönderilmiş mektupları itinayla muhafaza etmiştir. Bulunduğu konum itibarıyla Mevhibe İnönü'nün de Leman Hanım'dan gelenleri saklamış olması gerekir. Bu amaçla İnönü Vakfı ile yaptığım görüşmede, vakıf arşivinin henüz açılmadığı ve büyük ihtimalle de bu tür bir terekenin arşivde bulunmadığı söylenmiştir. Bu çalışmanın maksadı, daha evvel de belirtildiği üzere, bir kadının hayatını tüm boyutlarıyla, eksiksiz ve hatasız kaleme almak değildir. Var olan ve ulaşılabilen arşiv malzemesi üzerinden itibarı ve göreceli bir kişilik panoraması çizmektir. Ancak konu özel arşivlerle bağlantılı olunca, dönüp dolayı aynı sorunlarla karşılaşmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Özel arşivler doğrudan aile yakınlarına miras kaldığından, bu hayatların yazılması da mirasçıların inisiyatifindedir. Nitekim Mevhibe Hanım'ın biyografisini yazan da torunu olmuştur.⁷⁴ Buradaki esas mesele ise, Mevhibe İnönü'nün, torunu Gülsün Bilgehan'ın ifadesiyle "sandıklardan ansızın çıkan" mirasının, biyografik malzemeye dönüştürüldükten sonra neden kamusal alana aktarılmadığıdır... Aynı durum pek çok diğer tarihsel kimlik için de geçerlidir. Sorun bazen bürokratik engel bazen de bu kadınların doğrudan kendi suskunlukları olmuştur. Siyasi dünyada yer almış kadınların birçoğunun kendi geçmişlerini iradi bir duyguyla yok ettiği-

⁷⁴ Gülsün Bilgehan, *Mevhibe. Çankaya'nın Hanımefendisi I-II*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1998.

ni biliyoruz... Ancak neyse ki bu kitabın öznesi, birçok hemcinsinin tersine, saklı tarihini muhafaza etmek ve büyük ihtimalle de görünür kılmak uğruna çaba harcamıştır. Kusununu ve özünü karanlık olmakla tanımlamışsa da...

Diğer taraftan, kendisi ile telefonda görüşme fırsatı bulduğum (İsmet İnönü'nün torunu) Hayri İnönü'nün Leman Hanım hakkındaki kısacık ve olumlu yöndeki yorumu, bu çalışmada yapılan tek tanıklık araştırması olmuştur. Tüm çalışmadan da anlaşılacağı gibi, bir insanın hayatında yer alan diğer kişilerin şahsi bellekleri üzerinden kurulacak bir anlatı, Leman Hanım'ın hayat anlatısındaki metodolojik yapıyla çok fazla örtüşmez. Bu nedenle, tekrar mevcut malzemeye ve işin kurgusal boyutuna dönmek isabetli olacaktır...

Arşivde yer alan mektuplar arasında, Irak elçisi Prens Emir Zeid'in eşi Fahrelnissa Zeid'den⁷⁵ gelenler, bu ilişkiler açısından önemli bir yer tutmaktadır. Fahrelnissa Hanım, "Benim yavrum Lemancığım, pek sevgilim" diye seslendiği yakın dostuna hiç bitmeyen bir hasret duyar: "Lemancığım sen artık daha geç gelersen ölürüm (...) alt üst oldum (...) çünkü [okunamadı] seninle geçirecektim vaktimi. Lemancık pek sıkılıyorum (...) bütün bir ay seni beklemekle geçirdim (...) seni binbir defa öperim."⁷⁶ Bu iki kadın siyasetten özel hayata kadar pek çok konuyu paylaşmış, adeta birbirlerinin mahremine girmişlerdir. Fahrelnissa Hanım, gönderdiği bir mektupta gittiği bir daveti tüm detaylarıyla anlatmış ve hatta mekânın bir taslağını çizerek mektuba eklemiştir.⁷⁷

Leman Hanım'ın, Zeid kadar olmasa da bağlantıda oldu-

75 Fahrelnissa Zeid (1901-1992) aynı zamanda yetkin bir ressamdır. Osmanlı diplomatlarından, Kabağağaçlı Şakir Paşa ailesinden gelen Zeid, Halikarnas Balıkcısı olarak bilinen yazar Cevat Şakir Kabağağaçlı'nın da kız kardeşidir. Aile hakkında daha fazla bilgi için bkz. Şirin Devrim, *Şakir Paşa Ailesi*, çev. Semra Karamürsel, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

76 LKKÖA, t.y. (Fahrelnissa Zeid'den Leman Hanım'a yazılan mektup).

77 LKKÖA, t.y. (Fahrelnissa Zeid'den Leman Hanım'a yazılan mektup). Bkz. Ek 12.

ğu bir başka kadınsa dönemin en önde giden rol modeli Latife Hanım olmuştur. Leman Hanım verdiği röportajda, Latife Hanım'la olan iletişiminin o Atatürk'ten boşandıktan sonra dahi devam ettiğini özellikle vurgulamıştır. Ancak daha evvel de belirtildiği gibi, Leman Hanım'ın Ankara'nın başrolündeki bu kadına ne yazdığını, mektuplar elimizde olmadığı için bilemiyoruz. Nitekim Latife Hanım'dan gelenlere de arşivde rastlamak mümkün olmadı. Daha çok tebrik ve başsağlığı kartı gibi kısa yazışmalar mevcuttur. Dolayısıyla bu iki kadının ilişkisini ancak Leman Hanım'ın yıllar sonraki belleği üzerinden anlamak mümkün oldu. Hem Latife Hanım hem de Leman Hanım belli ki mesafeli ve sıcak bir dostluk kurmayı tercih etmişler, birlikte zaman geçirmişlerdir. Latife Hanım mektuplarında, “Aziz ve muhterem Leman Hanım” diye hitap etmiş, “gözlerinizden öperim, efendim” şeklinde kısa vedalar etmiştir.⁷⁸ Onların ilişkisinde, denilebilir ki Leman Hanım, aynı düzende yer aldığı bu kadını, ‘farklı ve kendisinden daha üst bir konumda’ görmüştür: “[Latife Hanım'la] Yakup da ben de her zaman mektuplaştık. Hatta ilk mektubumda ‘Siz gidince Çankaya boşaldı hanımefendi’ diye yazdım (...) Ben oradan davet gelmedikçe gitmezdim (...) Ben bir mebus hanımıyım, o ise muzaffer kumandanın hanımı. Ona gitse gitse her gün başbakanın hanımı gidebilir.”⁷⁹ Diğer taraftan, Latife Hanım hakkındaki görüşlerini üstü kapalı bir ifade ile yansıtmayı tercih etmiştir. Onunla ilişkisi sorulduğunda, “İyi yetişmiş bir kadındı. Onun için benimle hiçbir zaman sürtüşmesi olmamıştır. Herkesle olmuştur ama benimle asla,”⁸⁰ demiştir. Bu ifadeler aslında bir çelişkiyi de ortaya koymaktadır. Leman Hanım,

78 LKKÖA, 17 Ağustos 1923 (Latife Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup). Bkz. Ek 13.

79 Emin Çölaşan, a.g.e., s. 207.

80 Emin Çölaşan, a.g.e., s. 205.

iyi yetişmiş bulduğu bu kadın karşısında kendisini yüceltiren, onu olumsuzlama yoluna gitmiştir. Şüphesiz ki Latife Hanım, Cumhuriyet sahnesindeki en büyük rollerden birini kapmıştır. Bundan dolayı, Leman Hanım da dahil diğer elit kadınlar, gıpta ile onun yolunu izlemeyi sürdürmüşlerdir.

Leman Hanım, yazar Yakup Kadri'nin karısı olmanın yüklediği zorluk ve gururun ötesinde, diplomat Yakup Kadri'nin rol model eşi, bir sefire olmanın hem sefasını sürmüş hem de cefasını çekmiştir. Sık sık yaptığı yurtdışı seyahatleri, davetler, hususi geziler, Avrupa'nın envai çeşit debdebesi, onu çoğu zaman mutlu etmiş, ancak bütün bu görkemli hayat maddi ve manevi olarak bir gün sonlanınca da hayal kırıklığı yaşamıştır.

Leman Hanım'ın terekesi içerisindeki en samimi belgeler olan mektuplar, özellikle de Yakup Kadri'ye yazdıkları, önemli bir yer tutmaktadır. Bu mektuplar, bir dereceye kadar, Türkiye'nin bir dönem yaşadığı dönüşümün, belki de Batılılaşma yolunun göstergeleri olması bakımından anlamlı olduğu gibi, bir şahsın bütün bu azamet içinde nasıl görünmez hale geldiğinin de ispatı niteliğindedir. Bir tülün ardından görülüp tanımlanmaya çalışılan ve kendi tabiriyle, “önde ve kurban” olmayı seçen bu kadın, kuşkusuz ki tarihsel rolünün farkındadır. Ancak onun için bu rol, iki başlı bir devdir. Bu başlardan birinin yaşaması diğerinin de varlığına bağlı olmuştur.

Dillendirilmemiş ve önceden tüm eksenleriyle yazıya dökülmemiş bir hayatı, üstelik bir kadının hayatını anlatma çabası pek çok hatayı içerebilir. Bu çalışmayla, kültürel bir evrimin parçası olmuş ve bu evrimle üzerine yapıştırılan etiketleri içselleştirmekle beraber onlardan usanmış bir sefirenin yaşamına ışık tutmaya çalıştım. Leman Karaosmanoğlu'nun ardında bıraktığı kişisel tereke, onun hakkında kusursuz ve eksiksiz bir gerçeklik elbette sunamaz. Pilate'in ifade ettiği gibi, "Bir insanı tam olarak anladığımızı düşündüğümüzde, aslında onun hakkında en büyük hatayı yapmışız demektir."¹ İşte bundan ötürüdür ki onun hayatı ve kimliği, biyografi yazmanın engellerinden ve kaçınılmazlıklarından olan; kurgusal ve duygusal bir yöntem çerçevesinde, daha insancıl bir biyografi yazma arzusuyla değerlendirilmiştir.

Rachel Gutiérrez, "Bir kadının hayatını feminist bakış açısı olmadan dillendirmeye çalışmak, tarihi görmezden gelerek tarih yazmakla aynı şeydir," diyor.² Cinsiyeti ne olursa

1 Alan Shelston, *a.g.e.*, s. 15.

2 Rachel Gutiérrez, *a.g.e.*, s. 54-55.

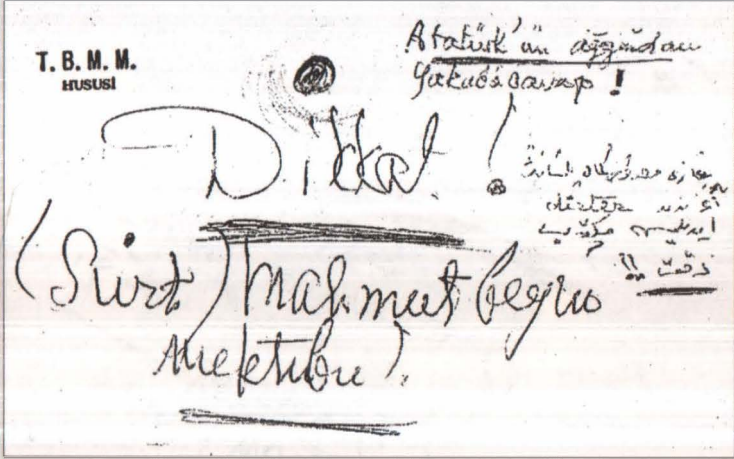
olsun, kadın hayatını kaleme alan bir biyografin da bu bakıştan soyutlanarak bir hayat anlatısı ortaya koyması mümkün olamaz. Leman Karaosmanoğlu'nun hayatı da her şeyden önce bu tür bir kaygı ile yazılmıştır. Bu kaygı aynı zamanda; tahayyül, yaratma çabası, sağduyu ve duygudaşlık ile beslenmiş ve şekillenmiştir. Leman Hanım hakkında araştırma yaparken, onu tanıyan insanlarla görüşme ya da arşivdeki belgelerde yer alan her kimliğin, olayın gerçekliğini saptama yoluna gitmeyi çoğunlukla tercih etmedim. Yalnızca göröl(e)memiş ve pek çok kez de görünür olmayı istememiş bir kadını, bıraktığı bulanık miras üzerinden anlamaya; anlamlı kılmaya çalıştım. Bunun temel sebebi, Leman Hanım'ın hayatını kesin ve etkileyici bir doğruluk vurgusu ile yansıtmayı reddederek 'şiiirsel bir gerçeklik' aramış olmamdır. Bu şiiirsel gerçekliğe ulaşp ulaşamadığımı bilmiyorum. Ancak biyografik öznemle aramdaki yankılanmayı duymadan da feminist bir hayat anlatısı oluşturmam mümkün değildi. Bir hayatı yazma sürecinin, aslında biyografin kendi hayatını keşfetme deneyiminden başka bir şey olamayacağını da böylece anlamış oldum.

EKLER

EK 1

Leman Hanım'ın notu:

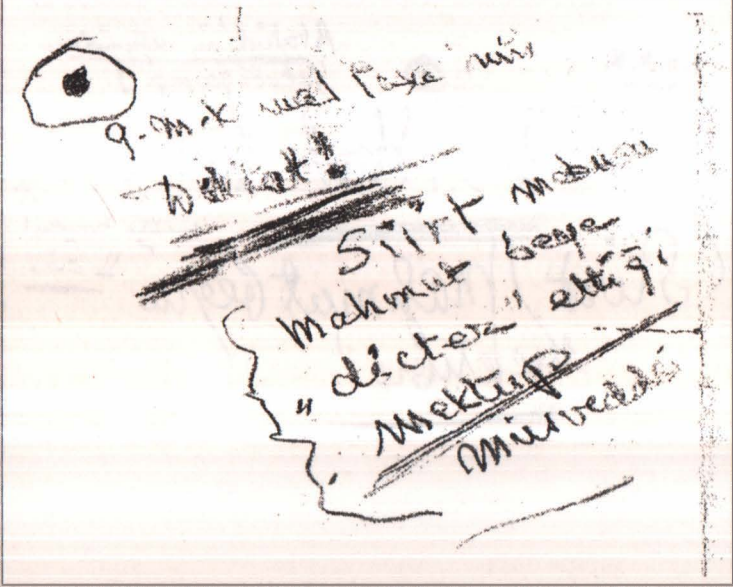
"Dikkat! Atatürk'ün ağzından Yakup'a cevap
(Siirt) Mahmut Bey'in mektubu"

EK 2

Leman Hanım'ın notu:

"G. M. K. Paşa'nın Dikkat! Siirt mebusu
Mahmut Bey'e dikte ettiği mektup müsveddesi"

EK 3

Leman Hanım'ın notu:

"Dikkat!!! Yakup'la çıkan ilk resmimiz! Evlenmeden evvel!
Falih Rifki Bey çekmiştir bu resmi. Hayrûnnisa sağda!"

ME - OR

Fotoğraf Ajansı

Tunalı Hilmi Caddesi No. 110

Kavaklıdere - Ankara

Tel : 27 14 03

No. : _____

Dikkat!!!

Yakup'la çıkan
ilk resmimiz!
evlenmeden evvel!

Falih Rifki Bey çekmiştir
bu resmi, Hayrûnnisa sağda!

EK 4

Latife Hanım'ın Leman Hanım'a gönderdiği kart:

**"Ankara-Çankaya'da Leman Yakup Kadri Hanım Efendi,
Muhterem Yakup Kadri Beyefendi'ye ve aziz refikalarına:
taziyetlerimin kabulünü rica ederim efendim"**

Uşşakizâde

MADAME LATIFE OUCHAKY

Handwritten notes and calculations on a piece of paper, including a large 'X' mark and some illegible text.

جہانے تاپا رہ

رحمان یعقوب قدسی خانم آقا

EK 5

Bilge-Wayne Criss tarafından, görüşme öncesi Leman Hanım'a gönderilen soru listesi

Leman Hanım

1. Anne ve babanızı tanıtır mısınız?
2. 1918'de ailece İstanbul'a döndünüz. Eviniz neredeydi? Evi ve semti tarif eder misiniz?
3. İşgal semtinizi nasıl etkiledi?
4. Hangi okula devam etmeye başladınız? Öğretmenleriniz işgalden ve politik durumdan söz ederler miydi? Türk öğrencileri teselli babında birşeyler söylerler miydi?
5. Babanızın Karakol grubu veya M.M. grubu gibi gizli resistance teşkilatlarıyla ilgisi var mıydı?
6. Evinizde işgal kuvvetlerinden sakladığınız ittihatçılar oldu mu? Eviniz hiç arandı mı?
7. İstanbul'un işgal altındaki görünümü. Yiyecek, yatak, fiyatlar, eğlence, işgal askerlerinin terörü, asınlıkların davranışları, etc.
8. İstanbul'da işgale karşı pasif ve aktif resistance'ı değerlendirir misiniz?
9. Yakup Beyle nasıl tanıştınız ve evlendiniz?
10. Yakup Bey İstanbul'daki yarı gizli Anadolu ve Rumeli Müdafası Hukuk Cemiyetinin başkanıydı. Bu işe nasıl karıştı, teşkilatı nasıl ve kimlerle kurdu ve ne gibi faaliyetlerde bulunuyordu?
11. Bu Cemiyetin başkanı olmak yüzünden İngilizlerce takibata uğradı mı?
12. Yakup Bey'in İktisat gazetesinde çıkan Kuvay-ı Milliye taraflısı yazılarından elinizde örnekler var mı? Varsa bir kopyasını lütfeder misiniz?
13. Yakup Bey hiç İngiliz sansürü ile ilgili anılarından söz etti mi?
14. Yakup Bey nasıl İstanbul'dan çıkıp Kuvay-ı Milliye'ye katılabildi? Resmi tarih Mustafa Kemal'den aldığı davet üzerine Yakup Kadri ve Fali Rıfki Beylerin Ankara'ya avdet ettiklerini yazar. Haberleşmeyi nasıl başarılabiliyorlardı ve Yakup Bey İstanbul'dan nasıl çıktı?
15. Genç bir gelin olarak siz bu işleri nasıl karşılıyordunuz? Yakup Bey sizi her yaptığından haberdar ediyor muydu? Ona faaliyetlerinde yardım ettiğiniz oldu mu?
16. Ankaraya nasıl geldiniz?

18. Atatürk'ü "role model" olarak gururlandıran kadınlardan başlıcası eminim ki sizdiniz. Siyasi ve ciddi konuları sizin gibi hanımlarla paylaşıyor muydunuz?
19. Atatürk'ün sizden kendisini desteklemenizi istediği bir olay oldu mu?
20. Latife Hanım'ı anlatır mısınız?
21. Halide Edip Hanım'ı anlatır mısınız?
22. Nakiye Elgün ve Saima Asker Hanımlarla tanışıyor muydunuz? Şahısları hakkında birşeyler anlatabilir mısınız?
23. Son olarak, müsaade ederseniz Yakup Bey'in ve sizin ayrı ayrı birer fotoğrafınızı kopya etmek üzere ödünç alabilir miyim?

BİLGE 4 WAYNE CRISS
ATATÜRK BULVARI NO. 243
C/61, KAVAKLISEKE

Tel. 1671121

WAYNE CRISS
Professor, Hacettepe Univ.
Tıp Fakültesi
Biyokimya Anabilim Dalı

EK 6

**Leman Hanım ve yazar George Sand arasında
(Umur Belge tarafından) kurulan benzerlik**

George Sand

Leman Karaosmanoğlu

Leman Hanım'dan Yassıada'daki ağabeyi
Burhan Belge'ye yazılan mektuplardan

B. Burhan Belge, № 6
Marmara - Boğazlar Deniz Tuna'danlık
eliyle, Yassıada, Kasımpaşa
Antara, 20 Haziran '60

Ağabeyciğim,

İsmini Maryon'a iş mektubun geldi. Ben
İstanbul'a gitim sanıyorsan. Halbuki, orada
olan, senin çamaşırlarını aldınlar temizini
hepsi gönderirdim. Ciciim, ben, Ay başında
orada bulunacağım. Seni de derhal haberdar
ederim.

Yakup, Maryon & ben iyiyiz. İstanbul-
dan sana kitap, mecmua yolladık. Kısım
Nikmet Saime telefon ettim. Sana oğlu Murad'la
kuzu çamaşır torbası, yastık yolladık;
№ 6, giadresini ilâre edersin.

Hepimizden ömer'e öpücük, canım
Ağabeyciğim,

Leman (Karaömanoglu)

Honur - Samsun Bayındır'da mektup bir kâğıt kelime
elli ölcüsünü aşırı, öğürdilerim. L. K.

1923 (Cavide Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Mektebe döndüğümde anneannemlere telefon ettim sizden para geldiğini söylediler. Çok çok teşekkür ederim."

1927 (Zahide Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Çok rica ederim Lemancığım vaad ettiğiniz otuz lirayı hemen gönderirseniz biraz [okunamadı] olacağım. Gelecek aybaşına da bir şey kalmadı mümkün ise ikisini gönder... Bundan sonra elli lira ile birlikte Ankara'dan gönderilse [okunamadı] zahmet olmaz. Bana da kolaylık olur. Tabii sen daha iyi bilirsin."

1935 (Cavide Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Sizden bir şey daha rica edeceğim. Arnavutluk'ta güzel eşarp- lar var. Ne olur buraya gelirken bana onlardan getirin, çok hoşuma gidiyor."

1935 (? Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Yengeciğim benim burada iyisini bulmakta en çok müşkülât çektiğim şey yün çoraptır. Bana birkaç tane gönderirseniz –Arnavutluk'tan Türkiye'ye– (yani Yakup Ağabey'in [okunamadı] içinde tabii) çok sevineceğim. Numaraları 12, desenleri spor olsun. Başka hiçbir şeycik istemem."

1935 (?-Arnavutköy Kız Koleji – Leman Hanım'a yazılan mektup):

"P.S. I have received the money you have send. Thank you very very much... L.P.S. Bu mektubu kısmat olup yollayamadım. Artık mektepten yoluyorum..."

1935 (? Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Bana para yollayamadığınızdan dolayı üzüldüğünüzü yazıyorsunuz. Benim için artık hiç üzülmeyin ben artık alıştım. Olsa da olmu-

yor olmasa da... Burada herkes ne olduğunuzu biliyor. Bütün görüş-
tükleriniz bizim kadar değilse de bize yakın insanlar. Onun için o ka-
dar üzülmiyorum. Bu mektupla beraber [okunamadı] para yollar-
sanız [okunamadı] bankasına benim namıma yollarsanız çok me-
sut olurum."

1935 (Süveyda Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Yengeciğim gönderdiğiniz çeki aldım pek çok teşekkür ederim.
Yalnız parayı almak için epey güçlük çektim. Bu kadar bir şey için
[okunamadı] Bey'i rahatsız etmeye utandım. Hiç de tanımiyorum
(...) her ay göndereceğinize söz veriyorsunuz."

**1944 (Mevhibe İnönü'den Leman Hanım'a yazılan mektup/ya
da Leman Hanım'dan...):**

"Kayak elbisesi: Ceket ve pantolonda ince ve rüzgar geçirme-
yen bir kumaştan olsun (Kalın yün değil) mesela saten pantolon için
[okunamadı] denilen tip. Şapka da ince kumaştan. 2 Çift eldiven:
Yün örme üzeri işlemeli (el içi deri olabilir) 1 Kollu süeter: Yünden
üzeri işlemeli (Ren geyiği vs)"

T.y. (Saffet'ten Leman Hanım'a yazılan mektup):

"... 2500 TL aldım. Teşekkür ederim. Bu sıkıntılı günlerinizde ne
gereği vardı. Her zaman böyle yapıyorsunuz."

1990 (---- Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup):

"Sizin Leman Yenge, Leman Yenge diye yüzünüze güldüklerine
bakmayın. Onlar için yalnız PARA ve PARA. Bu PARA DA inşallah on-
ları boğar."

EK 9
1961 (Leman Hanım'dan
B. Kuntay'a yazılan mektup)

"(...) mesele, sizin (Yaban) tercemeniz. Bizde bir (*copie*)si mevcut. Hatta, siz onun sonuna bir cümle ilave etmişsinizdi. Aman, '*il fallait fairle sourire de l'écrivain*', nefisti! Yakup'cuğum benim –bırakalım zoraki diplomat'lığını bir tarafa– ciniques insandı. alkış(?) yahut zem (?) hepsi birdi ona göre. Böyle olduğu için de, eserleri tercüme edilsin diye, aldırış etmemiştir, hiç! Ama ben Atatürk'ün (100)ci yıl dönümünde (*Yaban*) basılsın istedim. Sizi onun için aradım. Mina'cığımız ne kadar anlayışla bu arzumu karşıladı, fakat, siz neredesiniz? (...) Evet, canım (*Yaban*) Fransızca basılsın istiyorum. Bu arzumu Prof. Erdal İnönü'ye de söylemiştim ve kendisi lütfedip B.elçi [okunamadı] başı'ya bildirmişti. Orada Sorbonue'da Madame Casitelli Besmelian –hocası Güzin Dino'dur– (*Yaban*) theses'ini T [okunamadı] – *bien, meution*'u ile juriye kabul ettirmiştir. Nasıldır bilmiyorum? Dün B. Nazmi Akıman (?) Beyefendi, beni –Özden İnönü Toker– vesilesiyle telefonla aradı ve kimde; kim [kimde ve kim sözcüklerinin altı çizilmiş] tarafından (*Yaban*) tercemesi varsa, Dışişleri ... *section*'ına birer nüsha gönderilmesinin-basılmasının kolaylaştırılacağını bildirdi. Hemen, sizi gönülden tercih ederek [bunun altı çizili] haberdar ediyorum. Bir mektup da bana These müjdesini veren Mirille Castelle'ye yazdım."

EK 10

Yakup Kadri'nin "Son Dileklerim" başlıklı, tek sayfalık cenaze vasiyeti

Son Dileklerim

Ölümünde kaldırılacağım Hastâne veya Korg'da, gerekler yapıldıktan sonra cenazemin, alışılmış törenlerden hiçbirine tâbi tutulmaksızın , hemen İstanbul'a nakli ile, Annem İkbâl Hanımın 1925'tenberi mefrun bulunduğu (Beşiktaş'ta, Yahya Efendi) türbesin deki mezarına gömülmemi dilerim.

Bunun için ilk yapılması lazımgelen şey, İstanbul Belediyesi Mezarlar Müdürlüğü Sayın Necati Öseng ile , Belediye memurlarından Bayan Safvet Bilge'yi görerek size yardımlarını temin etmek olacaktır. Zira, yarım asırdan beri, a yakın bir samandan beri, tanınmayacak bir hale gelmiş olan anamın mezarını bizzat arayıp bulmakta bana da yardım edenler, Sayın ve Âlicenap Mezarlar Müdürlüğü Necati Öseng ile Bayan Safvet Bilge dir .

İkinci dileğim mezar taşıma taalluk etmektedir. Bu hususta düşündüğümü , aşağıda yıkık bir binadan arta kalmış bez renkli bir duvar parçasının krokisi şeklinde çizmeye çalışmış bulunuyorum.

YAKUP KADRI KARAOĞMANOĞLU
1883 - 19xx

BURADA ANASI İKBAL HANIMLA
BİRLİKTE YATMAKTADIR
HER İKİSİNE RAHMET OLSUN

Not : İstanbul - Beşiktaş'ta Yahya Efendi mezarlığında gömülü olan Annem İkbâl Karaoğmanoğlu'nun yanındaki bu mefrun için yapılan muameleye dair, İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'nün 21 Haziran 1972 tarihli ve 47 Vark-Cilt 44- 1925 içaretili belgesi ile , 21 Haziran 1972 tarihli ve 4519/464.514 numaralı Tehsilidat makbuz suretleri , bu vasiyetnameye eklenmiştir.

Leman Hanım'dan Başbakan'a yazılan mektup

Ankara, 15 Aralık 1981

Sayın Başbakan
Millet Uluu Beyefendi
ANKARA

Zatı devletlerini Bakanlar Kurulu'nun eski bir kararı dolayısıyla tasdiğ ediyorum.

Ben Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eşiyim. Rahmetli, hayatının son günlerinde vermiş olduğu bir vasiyetname ile, 1980'de İstanbul'da Yıldız Sarayı karşısında Yahya Efendi Dergâhına annesinin yanına gömülmesini istemişti.

Yahya Efendi Dergâhına cenaze defnedilmesi yıllarca evvel Vekiller Heyeti kararına tâbi tutulmuştur. Esimin annesi 1925 te vefat ettiği zaman Yakup Kadri annesini bu dergâha defnedebilmek için Başbakan İsmet İnönü'nün ilgisi ile Bakanlar Kurulundan izin almıştı.

Esim Elvançe-isine lüzum gösterilmedi- annesinin mezarına defnedilmesi mümkün olmuştur.

Kayıllı ve çok dar bir yerde olan, yağmurlarda toprağı kayan etrafına asılmış diğer mezarlar dolayısıyla ziyarette elverişli bulunmayan bu mezarın, Türk Edebiyatında ve Milli Mücadelede yerli bulunan eşime uygun ve ziyarete açık bir lahit olarak Dergâhın müsait bir yerine nakline Bakanlar Kurulunca müsaade buyurulmasını talep ve taleplerini rica ederim.

ANKARA:
Leman Karaosmanoğlu
And sok. 1/1
Çankaya-ANKARA

En derin saygılarımla

Leman Karaosmanoğlu

**Fahrelnissa Zeid'in Leman Hanım'a,
kendi fotoğrafını ve gittiği davet mekânının taslağını da
çizerek ekleyip gönderdiği mektup**

Fahrelnissa Zeid

EK 13
17 Ağustos 1923
(Latife Hanım'dan Leman Hanım'a yazılan mektup)

Leman Hanım'a yazılan mektup.

Eziz kızım Leman Hanım
 Kızlar okulunda okuyorsun. Çok güzel
 çalışıyorsun. Her gün okuyup yazıyorsun. Bu
 kadar çalışarak çok şey öğüyorsun. İyi ki
 okuyorsun. Okumakla aklın açılır. Okumakla
 kalp temiz olur. Okumakla insan
 kendini geliştirir. Okumakla
 geleceğin aydınlanır.

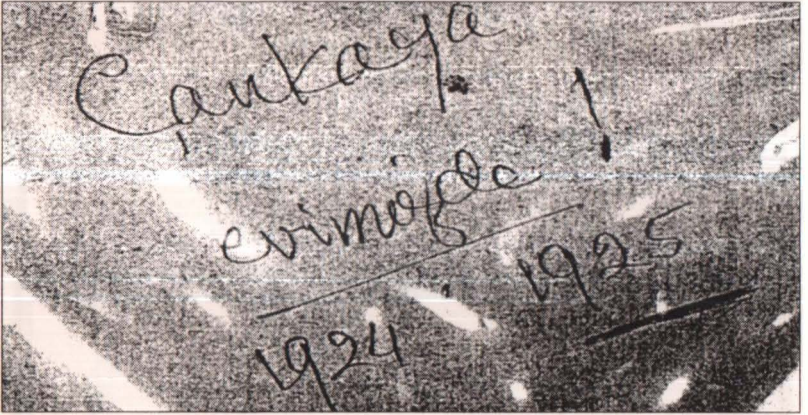
Mektupunu
 yazan
 Latife Hanım

Mektup - Çanak Çaya

Mektup
 yazan
 Latife Hanım

Mektup
 yazan
 Latife Hanım

ALBÜM

Fotoğrafın arkasına Leman Hanım tarafından düşülen not:
"Çankaya evimizde! 1924-1925".

Pensionnat

de

Notre-Dame de Sion

CADIXEUV

CONSTANTINOPLE

Imprimerie de la Propriété de la Société, Constantinople, 17-18

Notes de la Famille

Notes du Pensionnat

Illustration à retenir en Cote
cote privée de Cote

Conduite: Bien
Ordre: A. Bien
Dessins: Sait à dessin
Lectures: Très bien
Recevoir: Bien
Compositions: Histoire de France... 6^e

Observations particulières:

Amaz

11 g^{re} 1912

11 Novembre 1912

1912, Leman Hanım'ın Notre-Dame de Sion'da aldığı karne.

Fonction de la racine

Les racines ont pour fonction de fixer la plante au sol, mais leur fonction principale est d'absorber les substances nutritives et de les transporter.

Elles sont situées à l'extrémité de la tige, dans des organes des racines.

Bourgeons et Marcescences

Les bourgeons sont les points d'insertion des racines. Ils sont situés à l'extrémité de la tige, dans des organes des racines. Ils ont pour fonction de produire de nouvelles racines et de les transporter.

Bourgeons

Les bourgeons sont les points d'insertion des racines. Ils sont situés à l'extrémité de la tige, dans des organes des racines. Ils ont pour fonction de produire de nouvelles racines et de les transporter.

Marcescences

Les marcescences sont les points d'insertion des racines. Ils sont situés à l'extrémité de la tige, dans des organes des racines. Ils ont pour fonction de produire de nouvelles racines et de les transporter.

Sahier des Sciences

1913

Leman Hanım Asat. Sion

1913, Leman Hanım'ın okul defteri ve çizdiği harita.

*Cumhuriyet'in genç hanımları Atatürk'e eşlik ederken... (1920-30).
(Leman Hanım, üst resimde soldan üçüncü; alt resimde ortada).*

Pax Avion

Madame Karasmanoglu
Légation de Turquie

Berne

Suisse

1940'larda, Leman Hanım'a gönderilen bir mektupta kumaş örnekleriyle birlikte elbise modelleri.

IV

[illegible][illegible]

五

[illegible]

S. E. le Ministre de Turquie
Monsieur Y. Karapmanofu
Légation de Turquie

Praha

Czechoslovakia

129

سازگار
لهمان

saygıları

Leman Karaosmanoğlu

LEMAN KARAOSMANOĞLU

Leman Karaosmanoğlu

Leman Karaosmanoğlu

MADAME L. KAROSMANOGLU

MADAME YAKUP KADRI

VEFAT

Mehmet Asaf Bey'le Rana Hanım'ın kızı,
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eşi,
Burhan Belge'nin kızkardeşi, Esat Daybelge'nin
ablası; Murat Belge'nin Umur ve Begüm
Daybelge'nin, Saffet Bilge'nin halaları

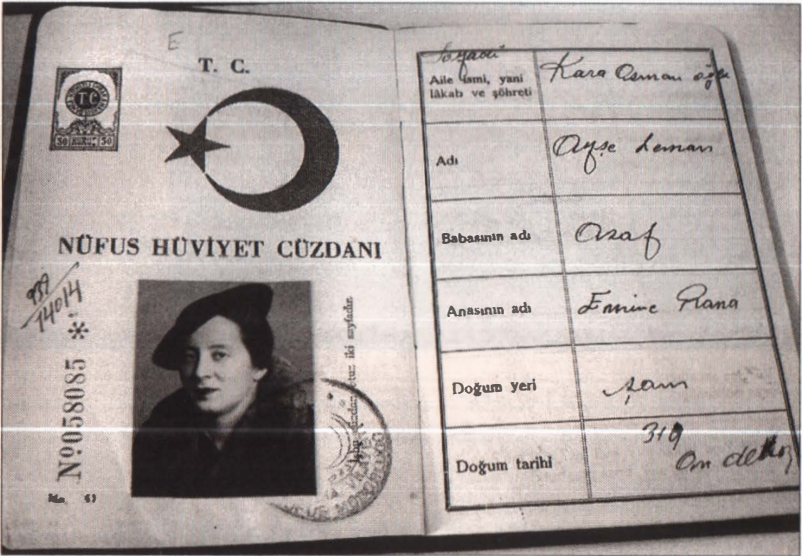
LEMAN KARAOSMANOĞLU

15 Ocak 1996 günü vefat etmiştir.

Cenazesi 17 Ocak 1996 Çarşamba günü
Hacı Bayram Camii'nde öğle namazından sonra
Cebeci Asri Mezarlığı'nda defnedilecektir.

AİLESİ

Leman Hanım'ın vefat ilanı (17.01.1996, Milliyet).

Leman Hanım'ın hüviyet cüzdanı.

- Adak, Hülya, "Oy Hakkı Savunan İmparatorluk Kadınları, Cumhuriyetin Kızları: Kadın Oto/biyografi Yazarlarının Anlattığı Milli Tarihtir", *Edebiyatın Omzundaki Melek-Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, (ed.) Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 253-282.
- Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Akı, Niyazi, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Aksoy, Nazan, *Kurgulanmış Benlikler-Otobiyoğrafı, Kadın, Cumhuriyet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- . "Turkish Women's Autobiographies", *Life Writing Autobiography, Biography, and Travel Writing in Contemporary Literature*, (ed.) Koray Melikoglu, Deutsche Nationalbibliothek, Stuttgart, 2007, s. 83-98.
- Alberti, Johanna, "Striking Rock: The Letters of Ray Strachey to Her Family, 1929-1935", *Women's Lives/ Women's Times-New Essays on Auto/Biography*, (ed.) Trev Lyn Broughton ve Linda Anderson, State University of New York Press, Albany, 1997, s. 74-93.
- Arat, Yeşim, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (ed.) Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 83, 87.
- . "From Emacipation To Liberation: The Changing Role of Women in Turkey's Public Realm", *Journal of International Affairs*, Güz 2000, sayı 54:1, s. 107-123.
- Arat, Zehra F., "Kemalizm ve Türk Kadını", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (ed.) Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 51-70.

- Asaf, Mehmed, 1909 *Adana Ermeni Olayları ve Anıları*, (ed.) İsmet Parmaksızoglu, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1982.
- Barthes, Roland, "The Death of the Author", *Image, Music, Text*, çev. Richard Howard, Londra, Fontana, <http://evansexperientialism.freewebspace.com/bart-hes06.htm> (21 Mart 2011).
- Barry, Kathleen, "The New Historical Synthesis: Women's Biography", *Journal of Women's History*, Kış 1990, cilt 1, sayı 3.
- , "Towards a Theory of Women's Biography: From the Life of Susan B. Anthony", *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 23-35.
- Benton, Michael, *Literary Biography An Introduction*, John Wiley & Sons Ltd, İngiltere, 2009.
- Bilgehan, Gülsün, *Mevhibe*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1998.
- Birler, Hayri, "Atatürk ve Çevresi", *Milliyet*, 11 Aralık 1981, s. 7.
- Blake, Robert, "The Art of Biography", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 75-93.
- Brereton, Bridget, "Gendered Testimonies: Autobiographies, Diaries and Letters by Women as Sources for Caribbean History", *Feminist Review*, Yaz 1998, sayı 59, s. 143-163.
- Bruehl, Elisabeth Young, *Subject to Biography - Psychoanalysis, Feminism, and Writing Women's Lives*, Harvard University Press, ABD, 1998.
- Caine, Barbara, "Feminist Biography and Feminist History", *Women's History Review*, 1994, cilt 3, sayı 2, s. 247-261.
- Chamberlain, Mary ve Thompson, Paul (ed.), "Introduction", *Narrative and Genre*, Routledge, Londra, 1998, s. 1-22.
- Chatterjee, Partha, *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton University Press, ABD, 1993.
- Coyner, Sandra, "Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Araştırmaları", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, çev. Belkıs Kümbetoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 15-33.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- , Zehra Toksa vd., *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası*, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- Çalışlar, İpek, *Latife Hanım*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.
- Çandar, Tüba, *Murat Belge Bir Hayat*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- Çeri, Bahriye, "Küçük ve Beyaz Mephisto, Bana Merhamet Et", *Tarih ve Toplum*, Nisan 2000, sayı 196, s. 50-51.
- , "Leman Hanım ve Yakup Kadri Mektupları", *Tarih ve Toplum*, Mart 2000, sayı 195, s. 132-138.
- , "1923'te Bir Evlenme Şekli." *Tarih ve Toplum*, Mayıs 2000, sayı 197, s. 11-12.

- Çetin, Fethiye, *Anneannem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çölaşan, Emin, "Leman Karaosmanoglu (Atatürk'ün Dostu)", *İcraatın İçinden*, Mil-
liyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 201-215.
- Davis, Fanny, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, YKY, İstanbul, 2006.
- Davis, Natalie Zemon, *The Return of Martin Guerre*, Harvard University Press,
Cambridge, 1983.
- Devrim, Şirin, *Şakır Paşa Ailesi*, çev. Semra Karamürsel, Doğan Kitap, İstanbul,
2000.
- Duby, Georges ve Perrot, Michelle, "Writing the History of Women", *A History of
Women in the West-I. From Ancient Goddesses to Christian Saints*, Harvard Uni-
versity Press, ABD, 1994, cilt 1, s. ix-xxi.
- Durakbaşı, Ayşe, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimlikleri-
nin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadın-
lar ve Erkekler*. (ed.) Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu, Tarih Vakfı Yayınları, İstan-
bul, 1998, s. 29-70.
- Eagleton, Terry, *Literary Theory An Introduction*, Blackwell Publishers, Oxford,
1996.
- Emecen, Feridun M., "Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi", *İslam Araştırmaları Dergi-
si*, İstanbul, 1999, sayı 3, s. 83-90.
- Ferrarotti, Franco, *On the Science of Uncertainty-The Biographical Method In Scien-
tific Research*, Lexington Books, ABD.
- Finlay, Robert, "The Refashioning of Martin Guerre", *The American Historical Revi-
ew*, Haziran 1988, cilt 93, sayı 3, s. 553-571.
- Frierson, Elizabeth B., "Women in Late Ottoman Intellectual History", *Late Otto-
man Society*, (ed.) Elisabeth Özdamar, RoutledgeCurzon, ABD, 2005, s. 135-161.
- , "Unimagined Communities: State, Press, and Gender in the Hamidian Era",
doktora tezi, Princeton University, 1996.
- Gillies, Midge, *Writing Lives: Literary Biography*, Cambridge University Press,
Cambridge, 2009, s. 55-57.
- Ginzburg, Carlo, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Mil-
ler*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992.
- Goodley, Dan; Lawthorn, Rebecca; Clough, Peter ve Moore, Michele (ed.), *Rese-
arching Life Stories Method, Theory and Analysis in a Biographical Age*, Routled-
ge, Londra, 2004.
- Gökpinar, Bahar, "The Role of Emine Semiye's Writings in the Ottoman Women's
Movement", lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi/Tarih Bölümü, İstanbul, 2008.
- , "Unutulmuş Bir Osmanlı Aydını Emine Semiye ve Onun Etrafında Şekillenen
Metodolojik Çaba", *Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu-Sempozyum
Bildirileri-17-19 Nisan 2009*, (haz.) Fatma Türe ve Birsan Talay Keşoğlu, İstan-
bul, Nisan 2009, s. 135-147.
- Gürbilek, Nurdan, *Benden Önce Bir Başkası*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

- Glendinning, Victoria, "Lies and Silences", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 49-62.
- Gutiérrez, Rachel, "What is Feminist Biography", *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 48-55.
- Hamilton, Nigel, *Biography A Brief History*, Harvard University Press, Massachusetts, 2007.
- , *How to Do Biography*, Harvard University Press, Massachusetts, 2008.
- Heilbrun, Carolyn G., *Writing A Woman's Life*, The Women's Press, Londra, 1997.
- Jolly, Margaretta, "Life Has Done Almost as Well as Art: Deconstructing the Mamie Papers", *Women's Lives/ Women's Times-New Essays on Auto/Biography*, (ed.) Trev Lyn Broughton ve Linda Anderson, State University of New York Press, Albany, 1997, s. 9-29.
- Kadioglu, Ayşe, "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (ed.) Ayşe Berkay Hacımiraoglu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 89-100.
- Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yog İken*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kandiyoti, Deniz, "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case", *Feminist Studies*, Yaz 1987, cilt 13, sayı 2, s. 317-338.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kerr, Rosalind, "Reading My Grandmother's Life from Her Letters: Constance Kerr Sissons from Adolescence to Engagement", *Working in Women's Archives-Researching Women's Private Literature and Archival Documents*, (ed.) Helen M. Bus ve Marlene Kadar, Wilfrid University Press, Kanada, 2001, s. 79-89.
- Kuru, Hazan, "Devlet Feminizmi ve Cumhuriyet'in Kızları", *Bibliotech*, 2009, cilt 8, s. 79.
- Kütükoğlu, Bekir, "Son Devir Osmanlı Biyografik Kaynakları", *Vekayinüvis*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1994, s. 211-216
- Lassing, Simone, "Introduction/Biography in Modern History-Modern Historiography in Biography", *Biography Between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography*, (ed.) Berghann R., Volker ve Simone Lassing, Berghann Books, Providence, 2008, s. 1-26.
- Leman-Kadri Karaosmanoğlu Özel Arşivi (LKKÖA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Edebiyat Arşivi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Santralistanbul E2-221 (Sorumlu: Dr. Sevgül Sönmez)

Bu kitap için araştırma süreci: Haziran 2010-2012

<http://www.habervesaire.com/haber/1774/>

http://www.haberexpres.com/haberler/izle/08_04_10_herkese_acik_edebiyat_arsivi (10 Haziran 2011).

- Long, Judy, *Telling Women's Lives Subject/Narrator/Reader/Text*, New York University Press, New York, 1999, s. 4.
- Marshall, Megan; Quinn, Susan; Rudnick, Lois ve Tichk, Judith, "Introduction", *The Challenge of Feminist Biography Writing the Lives of American Women*, (ed.) Sara Alpern, Joyce Antler, Elisabeth Israels ve Ingrid Winther Scobie, University of Illinois Press, Chicago, 1992, s. 3.
- Messenger, Christian K., "Review: Semiotic and Alchemy: Biography Under Attack", *American Quarterly*, Bahar 1985, cilt 37, sayı 1, s. 150-155.
- Mies, Marie, "Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, çev. Ayşe Durakbaşı, Aynur Ilyasoglu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 48-64.
- Milliyet-Gazete Arşivi (1974-1993) <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Muldering, Gerald P., "Telling Life Stories: The Rhetorical Form of Biographical Narratives", *Life Writing Autobiography, Biography, and Travel Writing in Contemporary Literature*, (ed.) Koray Melikoglu, Deutsche Nationalbibliothek, Stuttgart, 2007, s. 35-46.
- Murphey, Rhoads, "Forms of Differentiation and Expression of Individuality in Ottoman Society", *Turcica*, 2002, sayı 34, s. 135-170.
- Nadel, Ira Bruce, *Biography Fiction, Fact and Form*, St. Martin's Press, New York, 1984.
- Neumann, Christoph K., "Bir Bilim Adamının Biyografisini Yazmanın İmkânları ve İmkânsızlıkları", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Bahar 2006, sayı 3, s. 273-284.
- Oakley, Ann, "The Social Science of Biographical life-writing: Some Methodological and Ethical Issues", *International Journal of Social Research Methodology*, 2010, s. 1-15.
- Ortaylı, İlber, "Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar. I. Uluslararası Tarih Kongresi (24-26 Mayıs 1993, Ankara)*, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 56-63.
- Öke, M. Sadık ve Bayram, Fatih, *Teyzem Latife Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikâyesi*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2011.
- Parke, Catherine N., *Biography-Writing Lives*, Twayne, New York, 1996.
- Parla, Ayşe, "The 'Honor' of the State: Virginity Examinations in Turkey", *Feminist Studies*, Bahar 2001, cilt 27, sayı 1, s. 65-88.
- Roberts, Brian, *Biographical Research*, Open University Press, Philadelphia, 2002, s. 57.
- Rollyson, Carly, *Biography An Annotated Bibliography*, Salem Press, ABD, 1997.
- Rudnick, Lois, "The Male-Identified Woman and Other Anxieties: The Life of Mabel Dodge Luhan", *The Challenge of Feminist Biography Writing the Lives of American Women*, (ed.) Sara Alpern, Joyce Antler, Elisabeth Israels ve Ingrid Winther Scobie, University of Illinois Press, Chicago, 1992, s. 132.

- Rotberg, Robert I., "Biography and Historiography: Mutual Evidentiary and Interdisciplinary Considerations", *The Journal of Interdisciplinary History*, t.y; cilt 40, sayı 3, s. 305-324, tarih yok.
- Sandbach-Dahlström, Catherine, "Biography at the Dialogical Crossroads: The case of Virginia Woolf", *Proceedings from the Second International Interdisciplinary Conference on Perspectives and Limits of Dialogism in Mikhail Bakhtin*, (ed.) Karin Junefelt ve Pia Nordin, Stockholm University, İsveç, 3-5 Haziran 2009, s. 126-133.
- Savaşır, Iskender, "Halit Ziya, Yakup Kadri ve Diğerleri", *Defter*, Ocak 1987, sayı 2, s. 133-139.
- Scott, Joan Wallach, *Gender and The Politics of History*, Colombia University, New York, 1999, s. 19.
- , "Gender: A useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, Aralık 1986, cilt 91, sayı 5, s. 1053-1075.
- Shelston, Alan, *Biography The Critical Idiom*, (ed.) John D. Jump, Methuen & Co Ltd, Londra, 1977.
- Skidelsky, Robert, "Only Connect: Biography and Truth", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 1-16.
- Stuart, Meryn, "Making the Choices: Writing About Marguerite Carr-Harris", *All Sides of the Subject Women and Biography*, Teachers College Press, New York, 1992, s. 59-67.
- Talay, Birsen, "Yakup Kadri Bey Haremi", *Tarih ve Toplum*, Mart 2001, sayı 207, s. 47-54.
- , "Fahrelnissa Zeid'den Binbir Öpücük", *Tarih ve Toplum*, Haziran 2000, sayı 198, s. 58-59.
- , "Leman Hanım'dan Güzin Dino'ya", *Tarih ve Toplum*, Haziran 2001, sayı 210, s. 54-55.
- , "Yakup Kadri'yi Üzen Bir Mektup", *Tarih ve Toplum*, Aralık 2000, sayı 204, s. 51-52.
- , "Sevgili Hemşirem Hanımefendi", *Tarih ve Toplum*, Eylül 2000, sayı 201, s. 56-57.
- , "Talebe Cemiyetlerinden Leman Asaf Hanım'a", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2000, sayı 200, s. 32-33.
- , "Sevgili Hemşirem Hanımefendi", *Tarih ve Toplum*, Eylül 2000, sayı 201, s. 56-57.
- Taner, Haldun, *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- Tarkan, Nilgün, "Eşim Yakup Kadri", *Milliyet*, 19 Aralık 1982, s. 10.
- Tapaninen, Irma, "How to Connect the Study of Literature to the Study of History", *Proceedings from the Second International Interdisciplinary Conference on Perspectives and Limits of Dialogism in Mikhail Bakhtin*, (ed.) Karin Junefelt ve Pia Nordin, Stockholm University, İsveç, 3-5 Haziran, 2009, s. 134-136.

- Tekeli, İlhan, "Bireyin Yaşamı Nasıl Tarih Oluyor?", *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 183-195.
- Terzioğlu, Derin, "Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Cogito*, Kış 2001, sayı 29, s. 284-296.
- Toska, Zehra, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (ed.) Ayşe Berkay Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 71-88.
- , "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Kadın Tarihinde İstanbul ve Önde Gelen Kadın Sımaları", "Çağdaşlaşma Yolunda Kadın: İlklerden Bir Kesit" sergisi sunumu, İstanbul, 1993. Kadın Eserleri Kütüphanesi, İstanbul, M 703.
- Thwaite, Ann, "Writing Lives", *The Trouble Face of Biography*, (ed.) Eric Homberger ve John Charmley, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 17-32.
- Türesay, Özgür, "Tarihyazımı ve Biyografinin Dönüşümü", *Halil İnalcık Armağanı I*, Dogubatu Yayınları, Ankara, 2009, s. 329-349.
- Unat, Nermin Abadan, *Kum Saatini İzlerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- , *Social Change and Turkish Women* Deniz Kandiyoti ve Mubeccel B. Kiray ile birlikte, E. J. Brill, Leiden, 1981.
- Vandiver, Frank E., "Biography as an Agent of Humanism", *Biography as High Adventure-Life-Writers Speak on Their Art*, (ed.) Stephen B. Oates, University of Massachusetts Press, ABD, 1986, s. 50-64.
- Wagner-Martin, Linda, *Telling Women's Lives The New Biography*, Rutgers University Press, New Jersey, 1994, s. 9.
- Ware, Susan, "Writing Women's Lives: One Historian's Perspective", *The Journal of Interdisciplinary History*, Kış 2010, cilt 40, sayı 3, s. 413-435.
- White, Jenny B., "State Feminism, Modernization, and Turkish Republican Woman", *NWSA Journal*, Gender and Modernism Between the Wars 1918-1939, Güz 2003, cilt 15, sayı 3, s. 145-159.
- White, Hayden, "The Value of Narrativity in the Representation of Reality", *Critical Inquiry*, Güz 1980, cilt 7, sayı 1, s. 5-27.
- , *Metahistory*, London: The Johns Hopkins University Press, 1975, <http://www.wordnik.com/words/employment> (erişim tarihi: 3 Mart 2011).
- Wolpert, Stanley, "Biography as History: A Personal Reflection", *The Journal of Interdisciplinary History*, Kış 2010, cilt 40, sayı 3, s. 400.
- Woolf, Virginia, "The New Biography", *The Essays of Virginia Woolf*, (ed.) Andrew McNeillie Hogarth Press, Londra, 1994, cilt 4, s. 473-479.
- , "The Art of Biography", *The Crowded Dance of Modern Life*, (ed.) Rachel Bowlby, Penguin, Londra, 1993.
- Yıldız, Aytaç, "Burhan Asaf Belge: Cumhuriyetin Erken Döneminde Aydın ve İktidar İlişkisi", doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.
- , *Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

- Adıvar, Halide Edip 54
Apaydın, Orhan 91
Ataöv, Türkkaya 87
Atatürk, Mustafa Kemal 14, 21, 42, 57,
59, 60, 61, 82, 83, 87, 93, 98
- Barchard, David 59, 60
Belge, Burhan 13, 20, 51, 52, 60, 80,
83, 84, 91, 93, 95
Belge, Murat 13, 16, 51, 84, 85
- Ekmekçi, Mustafa 21
Faliş Rıfkı 21
- Gürman, Nail 21
- İnan, Afet 22
İnönü, Hayri 97
İnönü, İsmet 21, 22, 97
İnönü, Mevhibe 94, 96
- Jinnah, Muhammed Ali 37
Johnson, Samuel 30
- Kadınlık ve Kadınlarımız 59
Karaosmanoglu, Adnan 87
Karaosmanoglu, Fevzi Lûtfi 61
- Karaosmanoglu, Jale 87
Karaosmanoglu, Yakup Kadri 13, 20,
21, 22, 24, 36, 40, 51, 52, 55, 56,
58, 59, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 95, 99
Kıralık Konak 58
Kültür ve Enformasyon Genel
Müdürlüğü 92
- Latife Hanım (Uşşakizâde) 42, 56, 57,
61, 62, 98, 99
- Mehmed Asaf Paşa 13, 20, 22, 52
Millet Meclisi 89, 91
- Panaroma 92
Pinzer, Maime 67
- Sand, George 62
Semiye, Emine 23
Sternheim, Carl 70
- The Guardian 59
The Rambler 30
Tör, Vedat Nedim 93

Türk Tarih Kurumu 22

Yücel, Hasan Âli 69

Woolf, Virginia 25, 32

Zeid, Fahrelnissa 97

Yücel, Hasan Âli 69

8

Yücel, Hasan Âli	69
Woolf, Virginia	25, 32
Zeid, Fahrelnissa	97

enç Türkiye Cumhuriyeti'nin kabuk değiştirdiği yıllarda bu değişimi en yakından gözlemleme imkânı bulmuş, hatta değişimin erkek figürleri arasında kendine yer açmayı başarmış bir kadın Ayşe Leman Karaosmanoğlu... Bir paşa kızı, siyasetçi kardeşi ve sefir eşi.

Bahar Gökpınar, döneminin önemli siyasi figürlerinden biri olan yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eşi Leman Hanım'ın özel arşivini feminist biyografi kurgusuyla gün ışığına çıkarıyor. Biyografi yazımının sorunlarının ve biyograf ile nesnesi arasındaki karmaşık ilişkinin getirdiği engelleri gözettiği çalışmasını, nesnesinden yola çıkıp kendisine varan bir çizgide kurgulayarak, onu diğer biyografilerden farklı bir yere taşıyor. Leman Hanım'ın sosyal çevresinin yanı sıra Yakup Kadri ile olan ilişkisini de gerek fotoğraflar gerek mektuplar vasıtasıyla görünür kılan Gökpınar, feminist bakış açısını kaybetmeden bugüne kadar dillendirilmemiş bir yaşam hikâyesi anlatıyor. Hayatındaki önemli erkek figürler arasında çoğunlukla arka planda durmayı ve müphem kalmayı tercih eden, Yakup Kadri'nin "aziz rakibem" dediği bir kadını, geride bıraktığı mirası üzerinden anlamlandırmaya çalışıyor. Bunu yaparken Leman Hanım'ın sadece tarihsel bir özne olarak konumuna değil, kadın kimliğine de ışık tutuyor. Bu sayede Leman Hanım'ın 14 yıllık ömrüne sığdırdığı anılarını, özenle biriktirdiği notelerde izleyerek, okura dönemin sosyo-kültürel tarihinden de önemli kareler aktarıyor.

